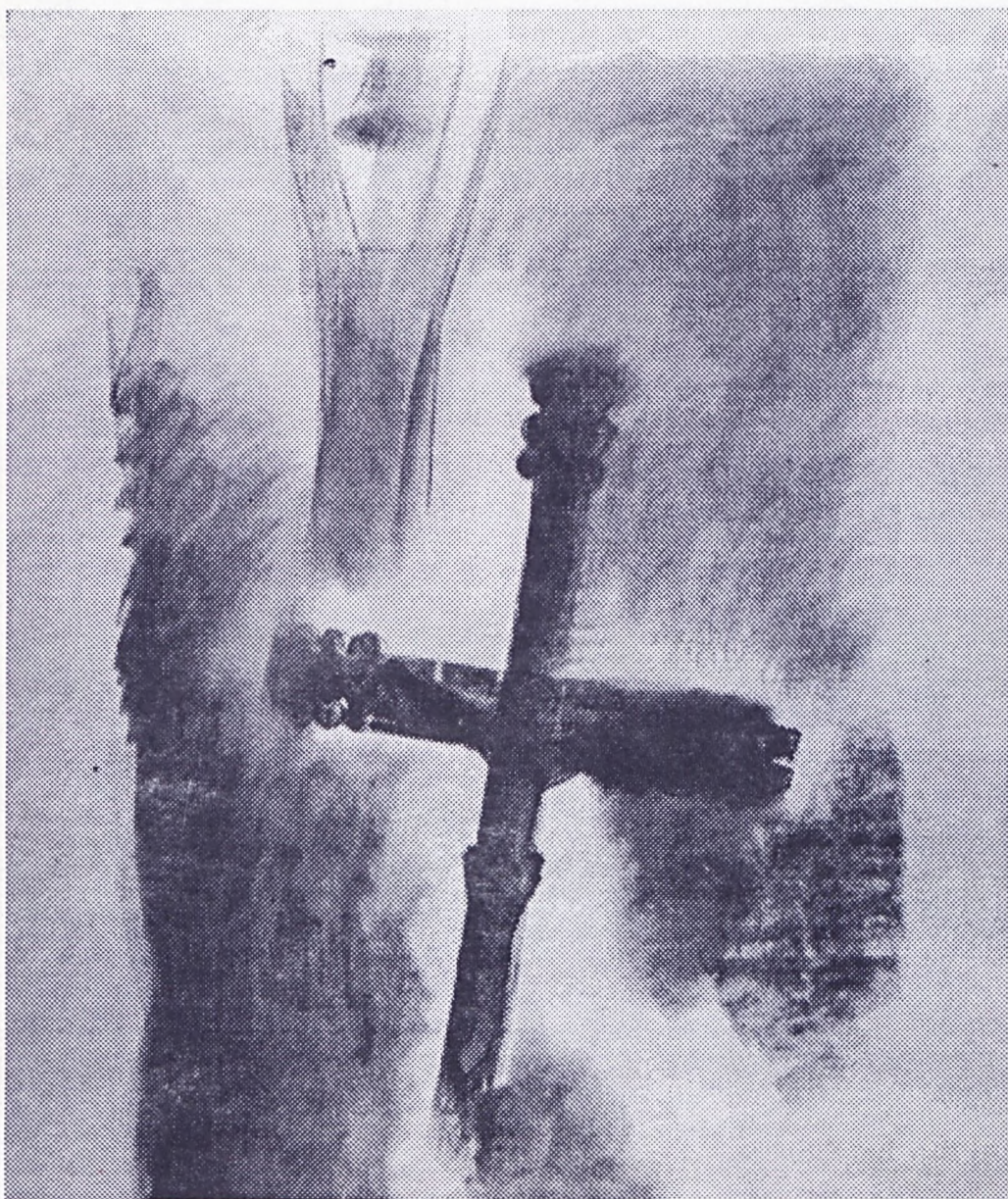

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 91/4.

XXV. évfolyam

július – augusztus

Tartalom

<i>Bíró József</i> versei	317
<i>Háy János</i> versei	319
<i>Tandory Dezső</i> Lóversenypályáim emlékezete I.	322

VITA

<i>Vitányi Iván</i> Versenyben történelmünkkel	333
<i>Fekete Gyula</i> Mi történt, mi történik itt?	336

<i>G. Szűcs László</i> Művésztelep 1991.	343
<i>Fekete Csaba</i> Makó - Jeruzsálem (vers)	345
<i>Ardanica Zorán</i> Egy diktátor halálára, Szeretnék (vers)	345
<i>Rigó József</i> Némafilm (vers)	345

VALÓSÁGUNK

<i>Kerékgyártó T. István</i> A kultúra széthullása (tanulmány)	347
<i>Szabó András</i> Tanárok a végeken (visszaemlékezés)	361
<i>Mészáros Róbert</i> A magány önismerete (előtanulmány)	364
<i>Krisztián Béla</i> Megelőzés - munkanélküliség (tanulmány)	378

MŰHELY

<i>Karácsondi Imre</i> levele	382
<i>Pál József</i> levele	383
<i>Karácsondi Imre</i> Az én utazásom amerikába (grafikai napló)	384

MÉRLEGEN

<i>Hiller István</i> Várkonyi Gábor: II. Rákóczi György esküvője (kritika)	393
<i>Horpácsi Sándor</i> Németh János István: A demokrácia tragédiája (kritika)	396

HAGYOMÁNY

<i>Bozó Gyula</i> Október eszméjének terjesztői (tanulmány)	399
<i>Batta István</i> A széncsata történetéhez II. (tanulmány)	403

SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM

<i>Somogyi Magda</i> Áldassék, ki igazságosan ítél (visszaemlékezés)	408
--	-----

Nógrád Megyei Közgyűlés
Művelődési Osztályának lapja.

FŐSZERKESZTŐ:
Pál József

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ:
Dr. Németh János igazgató

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján,
Rákóczi u. 192 sz.
Telefon: (32) 14-386 10-022
Levélcím:
3100 Salgótarján, I. Pf.: 270

Kiadja a Mikszáth Kiadó

Készült
a FOCUS Ipari és Szolgáltató
Kiszövetkezet Rétsági
Nyomdaüzemében.

A tipográfia és a szedés
Kalocsai Péter laptervének
felhasználásával
Girasek Károly
munkája

Szerkesztőségi fogadóórák:
szerdán 11-15 óráig
csütörtökön 11-16.30 óráig.
Számlasszám 750-011033.

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E SZÁMUNK SZERZŐI

Ardamica Zorán költő (Losonc), Batta István kutató (Salgótarján), Bíró József költő (Budapest), Bozó Gyula tanár (Salgótarján), Fecske Csaba költő (Miskolc), Ifj. Fekete Gyula országgyűlési képviselő (Budapest), G. Szűcs László MAV-dolgozó (Salgótarján), Háy János költő (Budapest), Hiller István, ELTE Középkori és Koraújkori Tanszék (Budapest) Horpácsi Sándor kritikus (Miskolc), Karácsondi Imre költő (Karácsond), Kerékgyártó T. István művelődéskutató (Jászberény), Krisztián Béla egyetemi adjunktus (Pécs), Mészáros Róbert szellemi szabadfoglalkozású (Budapest), Pál József író (Salgótarján), Rigó József költő (Budapest), Somogyi Magda műfordító (Budapest), Szabó András előadóművész (Budapest), Tandori Dezső költő, író, műfordító (Budapest), Vitányi Iván, a Művelődéskutató Intézet igazgatója (Budapest).

*

E számunk illusztrációit az Inter Symposion '91 mátraalmási Képzőművészeti Alkotótábor anyagaiból válogattuk. A borítokon Veres Pál romániai, Tomka István magyarországi és Fred Crayk skót grafikus munkái láthatók. A belső illusztrációk Hans Huurdeman, Alfred Hengeveld (Hollandia) és Veres Pál (Románia) grafikái. Fotó: Buda László.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V. József Nádor tér 1. (1990) közvetlenül, vagy postautalványon valamint átutalással a HELIR 21-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 25 Ft, előfizetési díj fél évre 75 Ft, egy évre 150 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. ISSN: 0555/8867. Index 25-925

Bíró József

Alapvers

– szombathy bálintnak –

szépecskén elnyo-
 morgok itten / mad-house / ... / — ///
 van nekem könyv / lassacskán ... /
 – ahogy domonkos pista mondaná – / ! /
 van nekem feleség / kellemdús pár /
 van nekem kislány / van nekem macska /
 van nekem kalitka / de nincs madaracska / ... / —
 /// van viszont / *lazán bitor* / aki van / ! /
 ám / többnyire nincs / van /
 aztán van / bennem-szigor /
 – de kérdezem / – magam – / ... / kibe hints ? / –
 / s míg várom a választ / mezem szakad /
 hitem inog / – / ... / – ///

szépecskén elnyo-
 morgok itten / mad-house / ... / – ///
 közlegény / – / á la prison / ... / – ///
 van nekem ceruza / papír / lassacskán ... /
 – ahogy domonkos pista mondaná – / ! /
 írom levél / van nekem kötél / van nekem takaró /
 van nekem cella / van nekem dikó / van nekem lavór /
 de nincs / még mindig nincsen /
 furfangos madaram / fónix-madaracska / ... / — ///
 van azonban / aki van / ! /
 s megvan az is / ... / ha megvan / ! /
 – de kérdezem / – magam – / ... / hogyha nincs ? / –
 / s míg várom a választ / elnyom az álom /

írtam e vers / hajnali három / ... / – ///

– ahogy domonkos pista mondaná – / ! /

Szösszék

– *slavko matkovičnak* –

ha akarod / ha nem / – : dúsul a vers : – / ! /

– minden hiába / ! / bogarak hitványka násza /
 szőlőcukorba ojtott paplan / párna / ... – / –
 a biografikus vesztegzár / csupán okadatul – /
 ... / – /// s hogy miként / – amint – / akciót
 / akcióra halmazol / ... / – /// autóstoppal
 érkezel / 24000-be / ! / ócska ágyam helyett /
 asztalom fiókjában alszol / ... / – /// azt
 álmodod / — : PICASSO egy hölgy farán
 korcsolyázik / DALI / a szabás-varrás tanfolyamot
 vezető díva bízattására / hegedű-hangversenyt
 rögtönöz / a szabadkai stipe grgića utcában /
 CAVELLINI mester / – inasa ölébe borulva – /
 imádkozik / jómagam pedig / számárszírral megkent /
 vegeta-porral megszórt / konyakkal leöntött
 lépényt majszolok / ... / – /// ínséges
 időkben is alakul a tervezet / ... / – ///
 fölédredsz / - hallom / moco-rogsz – / valamivel
 később / kikászálódasz / ... / támolyogsz / ... / – ///
 – arcod / mint agyongyűrt papírsebkendő – /
 szemedben / szesz-homály / ... / – ///
 aztán cigarettaszünet követ cigarettaszünetet /
 s két slukk között / megérkezik /
 a trónját vesztett / rongyos / koldus-király /
 ... / – /// – minden hiába / ! / ... / – ///

ha akarod / ha nem / – : dúsul a vers : – / ! /

Háy János

Hol vagyunk és hol a gésa

Legyen az bármilyen, a tárgyak kényszerítik.
 Közel vannak egymáshoz. Az utca cérvékony
 vagy nem látszik. A behatoló élőlények
 réseket hasítanak az állott levegőben.
 Az izzadság az egyikre, másakra, mindegyikre,
 egymásra csorog. Forró bőrünkön végigömlik
 a lehelet, legyen az bármilyen, nincs
 ki elfordulással jelezhetné, kívül áll.
 Néhányan vannak, de nagyon soknak vagy
 többnek tűnnek, a zajt csak a gondolat
 módzatai szüntethetik meg: hogy esetleg
 este van, így. Vagy a füledt nyár belcük
 zárja. Persze találgatás ez tudva, hogy hamis.
 A zaj óriási, fülsértő csörömpölés.

A hivatal fess képviselője érkezik.
 Kifogástalan öltözete jelzi, ki ő.
 Bizalmas szívtepő hangon,
 az önt, a magát kerülve
 közelségét a nyelvbe önti.
 Ki ne értené harcát az idegenkedéssel,
 de a sétáló zajongó társaságnak bizony
 tudnia kell, a távolság legyőzhetetlen,
 hogy csalás lenne elhinni,
 a nyelvet megint zavarba hozni.
 Lássá be! Lássuk be, nem tegezhet.

Igen. Így szólt egyszerűen a gésa:
 A tegezés a legnagyobb hazugság.
 Megzavart bonyolultságunkban a gügyögése.
 Vagy esztelen mese ez, s ő teljesen gügye,
 Ggye éta gésa, - nem ezt nem tudhatom,
 hogy magánál van-e, de érzem üt ver,
 Ver iz dö gésa? -, s létezik-e varázsszer,
 melyben végre vele úszom
 és csak azt kérdezem: ú szom nu?

Vagy egy vízalatti táncdal
 fesztivál döntőjén vagyok.
 Fejemen búvársisak, mint mindenkién,
 kezünkön testünkön gumiruha.
 A búra alatt visítom eltorzult arccal.
 A légréseken át zubognak a bugyborékok.
 A hangon kívül minden elhagy, különösen az oxigén.
 Üvöltöm: Furcsa, igen furcsa a gésa lét.
     Nincs itt, de mintha fognám a kezét.
     Nincs itt, de akarom mindenét,
     A gumimellét és a gumiölét.
     Lelépek és elvonszolom innét.
     Közel van a gésa-rét,
     Ott megadok neki mindent, amit kér.
 Hol vagyunk? - újra a kérdést teszem fel,
 mert, hogy hol a gésa, az igazán nem érdekel.

Nyirkos attikai levegő

Mint egészhez nyúlt hozzá,
 de a kezdet lehullott,
 levált és eldobandó darab lett
 így minden ott van,
 ahol már történik, éppen megtörténik,
 hiszen benne van egészen mélyen,
 s úgy tűnik nyomokat hagy,
 a legfelső fokra lép,
 alacsony és magas nyúlással jelzi:
 Igen, ide értünk.

*talamu-mabu
 talamu-mabu
 csisziszi-csoszi
 csusziszi-csuszi
 terama-daba
 tasami-rema
 tasasa-sasa
 temesi-heshi
 manasa-nege
 Igemi-zoja*

Bár bánya, nagyon-nagyon mély,
 fellépésről beszél,
 de igazából lelépés,
 előrelökött fejjel: Fent vagy bent
 vagy benne a pácban - sziszegi,
 s hirtelen kihúzza magát
 hogy a perifériára kerül,
 mintha már nem lenne benne,
 ám vágy: újra útnak indul,
 hogy magára hozza a veszedelmes
 befogadó nedves szorítását.

*ekuni-ana
 anaki-eli
 imeje-ata
 ikimi-ife
 aritu-sali
 irine-uha
 saraki-naju
 sikota-lika
 riye-alika
 dera-manila
 egeti-akadi*

Izzadunk - súgták körülötte,
 s mint gyors hal elillant,
 befelé, hogy bent legyen egészen,
 hogy végső lehetőségként
 nyomokat véssen oda,
 hol ott marad - és ott maradt,
 árulkodó jel, amin lebukhat,
 titkos hírszerzők figyelik, s jelzik
 ami már érdektelen.

*derida-eko
 merebu-lika
 domini-eli
 adoni-lola
 batumi-peka
 szuhumi-kije
 kirije-manu
 csecsini-jaki
 ajaki-mija*

A test elhagyja a mozdulatot,
 s a ritmust, mely meghatározta,
 szinte felejtí – mint akit köröznék,
 mindjárt beérnek, fut és közeledik
 ahhoz, ami biztosan
 másodperc, vagy annál is kisebb idő,
 a legrövidebbet meg sem tudja határozni,
 olyan kicsi mikor megtörténik
 apró, talán nem is létezik
 egy befejezett, már-megtörtént ige,
 erotikus zuhanás bele, belezúg
 az attikai levegőbe.

*ahara-era
 erina-loda
 gaceta-piza
 patika-veda
 vegeta-loza
 romola-remo
 rimini-vega
 vagina-pina
 pöcseki-csike
 remega-böre
 izada-keze
 ereje-vege*

Tandori Dezső

Lóversenypályáim emlékezete/A., (1.)

*"Az életnek van apálya, van dagálya;
és van a lópálya."*

Anarchist Aristocrat

MA: A KÜZDÉS MAGA

Hogy azért most még: legyenek kint inkább másfél órával előbb. Üres városon át, a taxival. Kint vagyok. Üres járda a repülőtérbejárat előtt. Mint ahogy ez, ahogy ezt írom, amit eddig írtam: nekem ilyen. Én már rég ott vagyok a Porte Dorée-nál, újra ott, a métróból - legalább - kétfelől lehet kijönni, már úgy az én oldalamon, a vincennes-i erdő felén, most a távolabbt kapom el, csupa kis zsákutca előtt jövök el, de az egyiknek "avenue" a neve, Dodds tábornok sugárútja, ötven méter a hossza. Azok a sugarak, melyek engem érnek, vagy amelyekkel rég kihúnyt csillagok fényének felelgetni merészelek - és ha ezzel, hogy ezt így írom; és ha egy fogadócédulával; és ha csak annyival, hogy a vincennes-i lópálya parkjában a padon, vagy egy fa tövében, a két öklöm közé fogom a fejem, leszegem, a fülem nyomogatom, vavavava, aztán elrobog előttem a mezőny, a zöld háttérrel a fekete salakon tényleg robognak, a tömeg ordít a lelátón, aztán felállok, milyen szerény méretű sugár a rossz szememé, messzelátóval nézem meg a táblát, jó, most elégedetten mehetek vissza a hangárba, nézhetem a következő futam esélyeit, már ott remegnek a monitoron, itt nekem akkor bejött az első és a harmadik, Franciaországban lehet így fogadni, *jumelé placé* a neve, ésszerűen "vajás zsümelé"-nek nevezem, ez az én vajás zsümelém, *miközben* a Port Dorée-nál, az arab kisboltjában, másutt, esetleg a rue de Passyn, a legolcsóbb bort veszem; még az arabnál - vagy malájnál? és ők mit tudják, "Budapest"? Londonban a takarítónőmmel, egy öreg néger - ?! - asszonnyal fogadtunk, nyeri-e vajon a cheltenhami Arany Kupát Garrison Savannah, én ebben nem hittem, ő nyert, egy üveg bor volt a tét, de hogy "Hungary"? "az egy ország?", kérdezte, és én jobban tudtam Martinique-ot, vagy bármit, ahonnan ő van -, az arabnál a drágább, az elegáns híru Passy *prisunic* boltjában nagy leszállítás van, 5.90-es bort tudok venni, rájárok, ahogy a madár, ha megszokta, hogy valahol valamikor, egy parkban egy napszakban, dobnak neki, vagy az ablaknak repülni képes, ha ott lehet az, ami ott volt, és ami ott lehet, ekképp, rájárok napokon át erre a borra, ahogy Vincennes nincs már, és nem a Porte Dorée felé megyek, hanem a boulognes-i erdőbe, Auteuil-be és Longchamp-ra. A passyi *prisunic* pénztárosa néger, vagy maláj, vagy nem tudom, mi - "Hungary"! -, de a lényeg: hogy nem hiszi el, 5.90 a bor. Neki ez a bor 7.50. Nekem a különbség:

számít. Egészen más, mint Auteuil-be vagy Longchamp-ra menet, mesélem a kihalt hajnali Férihegyen majd legközelebb a presszó főnökének, ahogy megiszom három vodkámát, indulásra, és a főnök ért a lovakhoz, jól ért, lehet róluk beszélni vele, Bécs, Budapest legalább is bejön az adóvevőjén, meg már meg is szoktuk kicsit egymást, a pincérekkel kezét rázunk, aztán ülök, a váróalkalmatosságban, a nagy helyiségben, a 26-os gate-nél, a 23-asnál, nem tudom, előttem arab - maláj? néger? - gyerek gurigázik fém tizessel, rálép, mielőtt eldőlné, eszembe jut, fel kell hívnom egy fém tizessel vagy huszassal a feleségem, ő marad itthon ilyenkor, meg a kutya, a madarainkkal, meg mesteremberek jönnek, a feleségem javíttatni próbál valamit a lakás reménytelen állagán, ilyenkor mindig, ehhez képest, hogy akkor most valamit megint csalfán eszményítsek, én vagok St. Mondain, ez két ügy, Vincennes felé St. Mandén át vezet az út, már ha nem a métróval megyek le a Porte Dorée-hoz, ezt majd elmondom, milyen, ahogy az arab - stb. - boltjától tényleg a vincennes-i pálya felé indul az ember, el akarom mondani - íme! a "mondain" olyan is, hogy "mond én" -, milyen - nekem - az erdő; előre fájhatna, hogy mikor legeslegközelebb megyek, vincennes-i program nincs, csak Evry, nem, szerencsére Evry sincs, nekem túl drága a közel 60 frank odaközlekedés és vissza, és erről még mesélek, erről a közlekedésről, igyekszem, hogy legalább Vincennes első napja és Enghien beleférjen ide, mindkettő főleg ügető, bár Enghienben volt akadály is, és Vincennes-ben mindig van ez a francia elmeszülemény "monté", az ügetőlovaglás, elég drabális dolog, de nekik szent, legalább is evidens. A mondat valahol elmaradt, a ferihegyi presszóban nagyot sóhajtottunk a főnökkel, Párizs, mondom, a múltkor összenyertem ennek a tizenkét napnak az árát; persze, az olcsó szállodák legolcsóbbika, amire futja belőle, mégis. Na, igen, írom, most akkor a feleségem utazott el, nem tudjuk szét dumálni a napot, elveszekedni, írom ezt, bár hát valahogy máskor is írom, és hát nélküle nem írhatnám. Akkor ez a téma megvolt. Még valami: a helymeghatározás. Hogy "Kelet-Közél-Európa". Ezt találtam ki ma kora reggel, ahogy 4-kor fölkeltem, de fura volt az úti vekker, hogy most nem "úton" zörömböl, nem az Alíz madaram nevére hasonlító szállodában, és nem lehet előbbre állítani, mert épp az Alízt meg a többieket kell ellátni, most ez rám marad, ezt, ha nagyon úgy veszem, máskor is jobban megoszthatnám, azaz megoszthatnám, mindegy, színjózanul ébrednek, St. Cloud, Vincennes, Maisons-Laffitte, Auteuil, Enghien, Longchamp annyira kivett így belőlem mindent, tizenvalahány nap, napra nap szinte ugyanaz az alapséma, a programmal, ugyanaz, annyira kivett, vagy annyira megadta az elegendő mozgást, az elegendő cselekvést, amit Kelet-Közél-Európa nekem nem, amit nekem sose adott meg a hely itt, nem tudtam testreszabottá elemezni a létezésemmel, mesélem a hajnali Férihegyen, nem tudtam, úgy - vagy olyanná -, hogy "közel-európai", vagy "kelet-közeli", vagy a "közel-európai"-nak a keleti fele, nem rossz meghatározás, ugye, kérdezem majd legközelebb, mert most, mikor mentem, nem volt meg ez még; akkor hát hogy ez, igen, hogy nem tudtam, amiképpen Szép Ernő mondta, de még mikor...!, nem tudtam magam itt az élethez igazítani, és most se tudom, nem súgnak a fák egy világos szépet, viszont a vincennes-i erdőben, a patakkezdetemenél, meghökkenően állok le, ki van írva, hogy "hyppa", nem "hyppo", a gesztenyefáról, a növénymagyarázó táblára, rögtön a patak elöbukkanásánál, vagy eltűnésénél, igen, mert a patak a pályától jön, a Gravelle tótól, fut a Daumesnil tóba, a Porte Dorée után a Daumesnil tó mellett jön el az ember, remélem, a Daumesnil tavat nem felejttem el leírni itt. Mégis, ez arról szól akkor, hogy valaki, ha arra megy, mit lát, meg ha milyen nap megy, akkor mit, szóval, a patakvégnél ott a tábla, a gesztenyefáról - is! -, hogy "aesculus hippocastanum", ilyesmi, szóval, ló! Hippo. De ilyen alapon mindenre tippelni lehetne. Tenni, fogadni. Az Alíz jellegű

nevekre, a Szpéro homlokcsillagáira, a Samura, a Pipire, például minden "Peupion"-lóra, ő egy tréner, mesélem a főnöknek, mutatom itthon meg a Parisien újságot, szerintem Peupion rám hasonlít, kócos-féle ovális bohócarc, feleségem szerint egyáltalán nem. Mindegy, nekem ez már egy emlék Maisons-Laffitte-ből, egy sörözőből, ahol a Barrow-tippet kapom; de most itt ma odáig nem jutunk el. Láttam egyszer a Daumesnil tavat - bocsánat, most átmegek, megnézem Alízkat; tegnap Alíz, és a feleségem azt fogja mondani, ha holnapután hazajön, látod, te itthon voltál, nem volt *nélküled* az Alíz, mert az Alíz az én nagy szerelmem, vetem közbe itt, Alíz sánta, félholtan került ide, vérzett mindenütt, nyílt törés kloakaseb stb., és egy napi elszánt őrjöngéssel és szívóssággal szorgalmaztam ki a megmentését, de Alíz tegnap ugyanilyen elszántan őrjöngött a kaliúkjában, ahonnan a sérültsége miatt hetedik éve nem jöhet ki, de nem sokat őrjöng azért, most őrjöngött, és sebesre verte a csőre fölött a fejét, kárminpiros sebre -, nem szoktam tippet kapni, ez csak olyan kocsmai, helyi tipp volt, kis fontoskodás, az idegen megsegítése, mondom, ez még messze van, most még csak hajnal hajnala Ferihegy, lassan elég a vodka, leülök, két könyököm a két térdemen, ülök, fejem a tenyerem közé, várom, lesz-e odafelé a gépen Parisien újság, talán, ahogy megérkezem, rohanhatok Vincennes-be, tényleg métróval kell mennem, kevés az idő, kettőkor kezdenek, pár perccel kettő után, és a patakomban partjait is végig akarom járni, a Daumesnil tónál rendesen meg akarom húzni a padjaimon az üveget, ez most nagyon rendszeres részletvilágú út lesz, tizenhárom nap szinte ugyanaz, csak kevés Vincennes, a múltkor szinte csak Vincennes volt, az ügétő elég is lett, ráadásul makacs következetességgel egy bizonyos szabályt követve, minden évjárat lovai azonos kezdőbetűjűek a francia ügétőn, vagyis ez van. Viva Maxentaise, Vinoa Girl, Vanda de Taloney, Venus de Cosse, Venise de Vaiges, Vahine de la Basle, Vasilika, Vega d'Estricat, Viva de Contrelle, Vatar de Montfort, Venus Capelloise, Valse d'Herfraic, Vie, Veore, Vie de Star, Vulgane de Pare, Vanille du Buisson, Valesca.

(Vagy másutt: Ura Quick, Urville etc.)

Látom, külön fejezet lesz az is, hogyan kezd az ember eligazodni efféle tömegekben. De, megvallhatom, valami idegesítő van a roppant monotóniában. Nem is tudom, hova kapjak... ha nem úgy haladok, hogy akkor reggel késés nélkül elment a gépem Ferihegyről, már nem emlékszem, hogyan utaztam, ki ült mellettem, ki nem, talán senki, volt Parisien, volt, néztem Peupionék tippjeit, persze, hogy nem jött be, akit főfutamfavouriteknak a Parisien érzett, de hát ez megint külön fejezet, ugyanígy be is jöhet, és nem minden nap egyforma, olykor lehet számkabálára játszani, az elképzelhető esélyesek vagy enyhe meglepetéslovak közül, máskor jobb, ha névkabálára hagyatkozol, speciálisan "te", mert egy másik embernél ezek az alapok mások, tehát lehet, hogy neki fordítva van, mehetsz egyenest meglepetésre, outsiderre, vagy felkötöheted magad, ám erre találta ki az Anarchist Aristocrat barátom, hogy: "Kösd fel magad? Kösd le magad!" A ló pályákkal minden apály és dagály közepette vagy ellenére: végeredményben lekötöm magam. S most én mondom: Mi az abszolút végeredmény meghatározása? Ha valami nem a vég, már az is eredmény.

*

A sok V-ről, U-ról stb. akkor: valamit. Nos: ezidén a V-s lovak már négyévesek, a Z kimarad, az A-sok a háromévesek, ő, tavaly még milyen zsenge volt Alexane, Analifiée - szép név! -, Agy, hogy csak a legnagyobb kihagyásaimat említsem. Kihagyásaim oka a szegénységem volt.

Ilyen egyszerű. Nem merem... Milyen fiatal volt Aliosa, Acapulco Dream...! Most hivatalosan a B-sek lesznek majd a kétévesek... de ők még nincsenek a színen. Majd tavasz végétől, gondolom. Valami meghatottság azért elfog, ahogy gondolom ezt, persze.

A T, logikus, az öt évesek betűje, az U a hat éveseké, vagy nem is, összekeverem: ha a V a négy, az U az öt, a T a hat, az S a hét... ez az. Szegény Sancho Panza, januárban olvastam Bécsben, a Kriauban, az ottani ügetőújságban, hogy Sancho Panza összeomlott. Nem írtam ezt még itt? Mindegy, lássunk akkor egy írói elvet: számítva rá, hogy "most majd rendszerezek mindent", ide is írok "mindent"; mármint, ahol ezt a sorozatot csinálom, mind az olyan helyeken, aztán valaki ezt olvassa, más amaszt... semmi arisztokratikus szempontom nincs, sőt! Hát a Sancho Panza volt nekem "a manuskám", szegény, jóllehet egy Manoushka nevű ló is van, de most ezt hagyjuk. És senki gyakorlatilag nem tudta, kívülről, hogy a Sancho Panzának már két összeomlása volt. Nagy ellenfele lehetett volna egy T-betűs favoritnak januárban Vincennes-ben, de hát összeomlott. A manuskám összeomlott, vigyázzunk! Ezt a hasonlatot használtam fel már többször. Aztán:

A sok V-ről, U-ról stb. Az ötvenes években mindig két Verne-könyvet szerettem volna a karácsonyi ünnepre. De anyámék csak egyet tudtak venni a pénzükből. Hát a sok V, U stb. jól jöhetne nekem. Nem jön. Jól az jön, hogy az egyik futam a másikra következik... állandó a cselekvésvészültség, a lehetőségek nem akarnak apadni. Mikor egy kilencfutamos versenynap a nyolcadikhoz ér, ott sincs vész. Nagy bukások ellenére a nyolcadikkal mindent rendbe lehet hozni, sőt, a kilencedikkel diadalmas pluszba lehet kerülni, már ha valaki éppen így és itt tart. De az egy szál kilencedik futam is örjöngető lehetőség még. S ha nem ér véget jól a nap, ott a következő. Csak ki kell várni. A Charentoni Iskolák megállónál szállók alá a métróba, s terítem ki máris a másnapi versenyeket öt-hat lepedőnyi oldalon részletező Paris Turföt. Át kell mennem, megnézni, Alíz jól van-e. Nehogy ezzel idegesítsem fel! Meg kéne kézből etetni Tutut, félszárnyú-félszemű ződinket is. Hát megyek. Még azt akartam mondani: a napra nap rendszeresség nagyon megfelel az alkatomnak. Kell ez! Soha olyan rendezetten nem éltem, mint a párizsi versenyheteimen. Megiszom az "adott" mennyiségű gyenge bort, mondjuk, két üveg a maximum, hét és fél decis üvegek, de sokszor marad éjszakai felébredésekhez is a másodikból, akkor bekapcsolom a tévét, ha van tévém, ezekben a nagyon olcsó szobákban már nincs, nem lesz, viszont ezeknek a végbérét össze tudom szedni Vincennes-ben stb. Akkor elzárom a tévét, inkább a kora reggeli klipműsorokat nézem. Kölnben a Music TV is bejött, ahol laktam, na ja. Mindegy, ez most nem nagy eset, mondok olyat inkább, ami talán érdekes. Kölnben a nagy fogadóirodák angol és francia futamokat közvetítenek tévémonitoron, úgy lehet rögtön fogadni. Németországban pénzt nem tudok nyerni, már a német vagy az angol versenyeken nem. A franciáknál, főleg az idei évtől, az felel meg annyira az alkatomnak, hogy a franciák bevezették ezt a *jumelé placée-t*, vagyis hogy a majdani első három lóból kettőt kell megjelölni. Sokszor csináltam meg mindhárom párost már, pl. 2-14, 14-21, 21-14. Huszonegy lóból ez azért nem is semmizet. Ha bármi büszkeség volna bennem még ily tárgyban, arra lennék, ahogy Cheltenhamben, egy akadályverseny napon, sőt, az idénykezdőn, életem első élő angol futamában a 25-ös lovat találtam el zigre. Posszibilis ló volt, hogy így mondjam, eséllyel ment, de mégis...! Crystal Spirit volt a neve, Kristály Szellem v. Lélek, és Szpéróm fehér homlokcsillaga miatt tettem meg őt. Szpéró tizenhárom éve a három deka testté vált szellem nekem; két és háromnegyed éve halott. Akkorra teljesen kifehéřült már. Szpéróban volt egy ugyanolyan-féle mértéktelenség a Természet rángató-drójtjai révén, amilyen bennem is "tud lenni". Agyontojta magát,

végül. Legvégül összecsuksa kifehéruült száruyait a kezemen, eléggé rettentő rángatózások után. Egy éjszaka volt, fél háromkor. Most mindjárt átmegyek Alizékhoz. Inkább. Még látom a betűket, írok. Ez is ilyen etalon-történet. Szpéro élt - nem mentem el mellőle. Meghalt - most mehetek? Nem tudom, valamikor már menni is kellett. Aztán Döbling stb., az a kiírás, a kapun, hogy "Üzemidegeneknek A Belépés Tilos", aztán hogy ez a Paradisgasse sarkán volt, aztán hogy Széchenyi szanatóriuma ott volt, mert hogy ez Döbling volt, aztán hogy ahol laktam, a kulturális ajánlófüzetben a Krieau programját is meggletem, és életemben először kimentem a lóversenypályára. Tavaly júniusban, igen. Egy éve sincs. Akkor a startautó fehér szárnyai, melyek mögöl a száguldásra váró mezőny rajtol - el! És a szárnyak összecsuksódása. Szpéro uréimában halt meg. A sok tojás nyomán elpattanhatott valami, vagy a vese felmondta a szolgálatot. A bőr alá megy ilyenkor a nem kívánt lé - rettenetes vakarózással jár. Néha felébredek éjjel, vakarózom. Olykor semmi tünet. Kölnben, mondom, láttam auteuil-i futamokat. A pálya túlfelének túlján autótút húzódik. Ott mentek a gépkocsik. Velük ellentétes irányba húzta a mezőnyt egy láthatatlan kéz. Suhantak, mint az áramvonalas vonat. Néztém ezt. Milyen lehet? Nem volt valósága. St.Cloud pályája ugyanígy fekszik kb. És most az idén St. Cloudban is. Auteuil-ben is valósággá vált ez, valósággá lettem valami plusz-mód én magam: mert ott voltam, látcsővemmel valódi autókat láttam etc. És a mezőnyöket mintha megint az a Kéz húzta volna... És: "Járj el most egy kicsit..." Stb. Ezt mondta Szpéro. Vagy, ahogy éjszaka Dinslakenből vonatoztam haza Kölnbe, egy éjszaka, mondom, azt kéri a Szpéro - az Esthajnalesillag formájában, akit nézek az ablakon át, mint Szép Ernő azt a bizonyos csillagot egy regénye végén, azt kéri: "Tedd meg talán holnap Rheinpolar"-t. De a Samu, az Alíz neve-rokonait is kedvelem, az Éliáséit. Alíz és Samu még él. Kinyitom az arabnál vett bort, itt tartottunk.

Megérkezem a hajnali géppel, tíz óra múlt; a Charles de Gaulle reptér már ismerős. Valami újdonság a csomagokkal mindig van. De a városba jól bejutok. Most a hotelnél kell várakozni. Becses életrészem megy el! Hogyan érek ki jól Vincennes-be, hogy az erdőn is tölthessek időt? Megkereshessem a "hyppo"-fát? Üljek ezen-és-amazon a padomon?

A bort még az arab- maláj - boltja előtt nyitom ki. Elegáns kávézó előtt húzom meg. Nincs türelmem üldögni. Megindul bennem a rendszerműködés. Gyerekkoromtól valódi-rendszerhiányom van. Ezért a bajnokságok sok száza, ezre... ezért a játékok magam-köré-gyűjtése, este behajózása? Ezért a gombfocitornák? Ezért a koalák, más medvék és lények? Ezért a madarak? Ezért a lovak? Persze, kutyakölyök-írókorom ez is: "Mert végül semmisse marad/ Csak az angyalok s a lovak..." Fejem fölött a könyv, talán pontatlanul idézem, maradjon; a "semmisse" egybe van írva. Persze, semmi se marad. De nem ez a lényeg. Most, hogy már a Daumesnil tó előtti kis park-kezdet rondellájánál is ülök - a rondella anyagát csak rács-és-fafélkör alkotja -, itt is iszom egy kortyot, eszem az otthoni kekszéből, és egyáltalán; étkezésem csak a sültkrumpliig terjed Párizsban, sörből napi egy pohár, de az mindig a rue de la Pompe kocsmájában, amely fent az emeleten fogadóiroda is, de az engem nem érdekel. Párizsban nem járok fogadóirodába -, aztán tovább...! Már a tó...egyszer láttam épp-befagyogatva, járkáltak rajta a sirályok, de hagyjuk, ez volt tavaly karácsony előtt. Most: kutyások, kocogók. Színes melegítők. Arabok búvólik a labdát a gyepen, mit mondjak. Egy kocsí megáll a Route Ceinture du Lac Daumesnilen, kiszáll egy férfi, indul a tó felé, az arabok irányába. Megfordul. A kocsiból ugatás. Ismerős ügy! Fatönkön ülök, a házi csokoládét eszem - a hazait -, Auteuil-ben lesz majd a hollóm vagy varjúm, magányosan él ott egy tóparton, ő kap a csokoládéből megint, iszom az üvegből, nézem a jelenetet. A férfi visszaszól, a kutya ugat. Egymásra nézünk, széttárom mélytartásban, testtől

el a tenyér, a kezem. Ő is; mit tehetünk? Látja, ismerem az ábrát. Aztán tovább. Itt bukik le a patak, a Gravelle patak az út alá, fut a Dau-mesnil tóba. A patak szétágazik majd, amerre megyek, jön a hosszú sziget, jön a *hallgat a felszín*, mozog a mély, igen, mert a patak felszíne áll, most nem békalencsésen, ez nem az az évszak, de áll, s a kis zúgóknál mégis "működik". Hát a mélye locsog. Kuttyák fürdenek meg, mindenki nevet rajtuk. Elérkezem a Gravelle tó elő-medencéjéhez. Már nagyon közel vagyok a pályához is. Foglalkozom mindenfélével. Vízeltém közben a fenéligetben, arrébb fölszedtem egy letépett borókaágot. Táskámnak ettől remek ginszaga van, így húzom meg néha a bort, ginszaggal. Aztán egyszerre úgy nézek föl már, hogy ott van Ő.

A nagy Tribün. Vincennes. Mely nekem már korántsem oly szent, oly egyedüli. sőt, az evryi pálya, Maisons-Laffitte, Longchamp után és mellett nem is olyan...

...na, de azért olyan. A Kriauban is ezt olvastam a Sancho Panza-cikk mellett: "...és kezdődik a januári nagy évad Vincennes-ben, és a külföldieknek ugyanolyan nehéz lesz, ahogy ezt Vincennes-től már megszokhatták". Remélem, nekem nem lesz ma olyan nehéz. Egyelőre: tartok tőle, azért.

*

"Ma: A küzdés maga..." - nem akart ez más lenni, csak hogy tényleg abban bíztam, le tudok írni egy ilyen küzdéses napot. Feleségem nincs idehaza épp, most ő utazott el; Samuék, Alizék etc. miatt, meg a kutya okán stb., ez csak így megy, de jól bevált. Most ő is békén mászkál valahol az édesanyjával; én meg elláttam "őket" rendesen, majd délben elücsörgünk a kutyussal is a Vár oldalában, ahol még 1977-ben, mikor csak Szpérónk és Némónk volt, ott ültünk a feleségemmel, tündödvé, hogyan is lesz ez most, akkor még elutaztunk Jugoszláviába, az Adriára, ahogy tervben volt, valakikre rábíztuk a két madarat, de Némót, az én könnyelmű mondásom nyomán, ők elengedték, ez is hozzáadott, hogy akkor hát nem... nem megyek Szpéró mellől. Nagyon nehéz bármit mondanom arról - egyébként: voltam át náluk, két szobánk van, a másik szoba az övék; Istenem, mikor még egybe volt nyitva "a lakás", vagyis a két szoba, és könyveket írtam, fordítottam, és Szpéró élte, élte az életét, agyon idegesített engem néha, persze, szegény Cicánk, így is neveztem őt, volt egy likacsos köve, arra szórtuk neki az örölt tojáshéjat, mésznek, nem ettem meszet, ez volt egy ilyen mondas, kellett hát adni meszet, különben a falat ette Szpéró, se baj, az se baj, némely ajtócsapkodások miatt, révémen, voltak ilyen kilazult vakolatdarabok, szegény Cicánk, a kövön álldogált, ette a meszet, énekelgettem neki, Cicám a kövön, Cicám a kövön áll-do-gáááá... mondom, néha agyon idegesített, ahogy a távoli fal és a vállam közt víjjogva repül, sokszor meséltem ezt a feleségemnek, sokszor hallottam: téged még a Szpéró is idegesített; egyébként feleségem szerezte a csipeszt, amivel a kicsi Szpérót etettük, feleségem találta ki a koszféléket stb.; és ő szokta mondani, állandó vita-és-kölesön-gorombáskodás-érvként, hogy én akartam ide a madarakat, én kényszerítettem rá a...stb. Aki sok száz, aki talán többezer lóversenyfutamat végigcsinált, tudja, hová tegye az ilyen mondasokat. Egy mondatot be se fejeztem. "A mondataidat se fejezed be...a mondataidat nem szokták érteni..." Nem kell felindulni ezen, nem kell ajtót csapkodni, kétségtelenül, *vannak* ezek a dolgok, háterük is van, de az nagyon össze van téve, nem kell miattuk ajtót csapdosni, semmit se kell, az ez-meg-az, persze, hogy szarul: *van*, ám az emez-meg-amaz, persze, hogy mégis úgy, hát akkor ez; és jön a lópálya. A "ma..." dolog az lett volna hát, ami. Talán Lingfielddel írom le ezt, talán nem, még meglátom. Vagy rögtön a Sam Grandchamp-mal, na, ez az. Köln is bejön így, meg Enghien, és kerek lesz az egész. Mikor feleségemnek elmondtam

a "küzdés"-motívumot, megkérdezte: "És miféle küzdésről van itt szó, úgy mindazonáltal...?" Mondom, az értelmetlennek látszó küzdésről, mely azért mégse értelmetlen, mert stb., stb. Nem tudom, miért jut most Gelsenkirchen az eszembe; majd még lesz róla szó, az ottani ügetőről és a galoppról is, de most nem kell, hogy az jusson az eszembe. Düsseldorfal is túlságosan összefügg, és - ha szabad múltkori publikációmra utalni - hagyjuk most Cellát, Demicellát. Dömi medvéim nyilván rábólintana.

Szpéro a köbön. Hm. Vincennes-be, persze, hogy jókor kiértem. A patak mellett sokat töprengtem egy ilyen dolgon: első futam: April Pearl, mint a favorit ellen győzelem-esélyes ló. Ügetőnél vigyázni kell a fenyegető sok diszkvalifikálás miatt is! Nehéz eleinte jumelét játszani. Meg kell várni, milyen a vesenynap, mik ígérkeznek. Hogyan alakul "a dolgok hisztije". Na, most a küzdéshez, akkor: ez egy 12 induló futam volt, a Prix de Soissons. 2300 méter, az első helyezett ló díja: 160.000 frank. Igen, bizony ám. Ezért is olvashattam nyilván azt az osztrák Traber Zeitungban - némelyek szerint, akiknek elmeséltem, kisszerűséget mutat az újságíró részéről, hogy illet észrevételez; nos, nem mindenkinek merném elmondani közvetlen környezetemben, hogy muszáj-e olyan nagyon azért észrevételezni mindent, bár hát épp ez az, hogy Magyarországon itt még csak nem is nagyon észrevételeznek úgy mindent, másfelől meg túl nagy észrevételezősdi folyik, hát ugyanaz ez, mint a házasságban, gondolom -, ezért olvashattam, hogy a franciáknak, az osztrák szakíró szerint, nem kellhet a pénz, mert volt egy 600.000-es futam, és az első öt kapott pénzdíjat, ilyenkor még úgy az ötödik is 30-40.000-et kap, és akkor csak négyen neveztek, "4-en!", emeli ki a lap, ha jól emlékszem. De ha nem így, másképp. Hát valaki szerint ez pitiánerség. Nem is tudom, nevetem el magam. Aztán hogy lett, mint lett, az is rejtély. Lényeg, hogy most Tutu, a zódi félszem-félszárny, lent volt egy alsórúdon. Fent két felső rúdnál van magos-etetője, kendermaggal. Azt szereti. Szeresse! Valami kiragadta őt a fészekből, talán családja is maradt hátra. Ez 1985-ben volt. A Ludas Matyiban hirdette meg valaki őt, és a Berci kanárit, mi neveztük-e el Bercinek, már nem is tudom, szóval, a mi Csucsú zóding akkor halt meg, épp a nevem napján, 1985 májusában, szívbénulás frontos időben, talán, és az ismerőseink tudták, keresnénk zódit, de csak rászorulóit, és így szóltak, van ez a hirdetés, valaki a Jézus élete, meg a Szerelem iskolája, sic, így volt írva, könyvekért elcserezné etc. Végül egy nagy kommandóakció lett, a reptér felé taxiztunk plédekkal, egy gyönyörű nagy kalitkával stb. Száz forintért odaadta a két madarat, a néni. A Tutu előtörténete addig ennyi volt: mint egy erősebb Evelyn Waugh-könyvből, olyan: a fészekből kirángathatta valami ragadozó, a néni kutyasétáltatás közben lelte meg egy fa tövén. Fél szánya szakadt volt már, béna. Hazavitte, a kukán talált egy másfélszer egy arasznyi gyűrétt kalitkát, abba rakta. Aztán, hogy ne legyen egyedül, vett mellé 100-ért egy piacon egy kanárit. A kanári a "kalitkában" folyton üldözte a Tutut. De jött a rosszabb. A macska - az is volt! - kiráncigálta szegény Tutut, elkapta, a szájában hurcolta ide-oda. Ránézek a Tutura, azt mondom: Te jó ég...! A Tutu holtnak tette magát, vagy félholtra vált, nem tudom, a macska így dobta őt a néni lába elé. Tény, a Tutu élt, csak a macska kiverte közben még a fél szemét is. Erre hirdetett aztán a néni a viccmagazin megfelelő rovatában. S a Tutu így került hozzánk. Bercit nem szabad "Buzi Berci" néven emlegetni, bár megérdemelné, a kis kajla hím kanári, akinek fogalma sincs Tutu nemi viszonyairól - hogy ő egy hím zöldike, aki ezért joggal sziszeg vissza neki a két rácson túlról jövő tolakodó közeledésre. A Tutu lent állt az alsó rúdján, mert az egyik felső rúdja melletti etetőből a magokat kiette, s az "ön-etető", mint pedig célja lenne, nem ön-etet, a mag elakad benne. A Tutu nem ugrott át a másik rúdra, ahol lenne mag, nem eszik a feleségem által csodás és mély műgonddal

“rendszeresített” és általam ügyetlenül odatömködött tyúkhúrcsomóból sem, hanem lement, s alul szerencsétlenül állt. Meg tudtam etetni kézből, apró almakockákkal, ez is a feleségem találmánya. Remélem, Tutu is élni fog. Alíz fejsebe gyógyulni látszik, szóval akkor mégse lesz talán vérmérgezés. Nem célirányos bekenni az ilyen sebet - igen ám, a madár nem is hagyja, hát könnyű a helyes döntés -, mert akkor elkezdéné a kenőcsöt, mondjuk, az Irgamidot, vakargatni, és a lábával így vinne be koszt a sebbe. Alíz körmei egyébként például aprók, nem nőnek meg olyan boldogtalanul, mint a Samu karmai, hogy aztán a madár állni se tudjon a lábán, levágni meg azért ne lehessen, meg makacs, élni akar, de nem hagyja, hogy segítsenek neki, a feleségem azért a Samut meg szokta fogni néha, de kész rosszullet neki, én meg is értem, hát az Alízt se tudtam bekenni. De szép seb! Evryből jöttem haza, és a helyiérdekű az egyik ajtóhoz telepedtem. Semmi gond, nem vesztettem, közömbös voltam, az úrváros-szerű Evry nem örvendeztetett meg éppenséggel, nem “egy” Maisons-Laffitte vagy Enghien, mindegy, ülök ott, nézném épp a másnapi versenyprogramot. Valaki elébem tomyosul. Mi ez? A kalapomra mutogat. Egyéni kalap, jó, de... Igen, hogy próbálhatná fel a kalapot. Mondom - nem tudván franciául; játsszánál is nehézségekkel jár ez; s a számokat se fogadja be már a fejem, ötvenet mondok tizenöt helyett, tizenhárom helyett meg azt, hogy “a harmadik” -, mondok hát, ez kabala, nem adhatom, ez-az. Adjam, emez-amaz. Á, nem. Senki a közelben. Egy csapatnyi lány valamivel arrébb. Az alak, akinek a szeme fölött hatalmas, randa, rászáradt-orvosságporos varak voltak, meg az orra nyergén is, erre hátrább lép, kipakol egy rumos üveget a mellénye zsebéből, s mutatja - részegen -, verekednék meg a kocsi közepén. Hűha! A lányok erre már felfigyeltek, odakiabáltak neki, ő automataüvegesen rájuk összpontosított, arra indult, felugrottam, belógtam a kocsi belsejébe, a főszakaszba, sok ember közé; akik közt nem akartam volna ülni még beszálláskor. Azért ide már nem jött utánam ez az alak. De az Alíz fejsebe: furcsa. Sokszor az ember ilyen megérzésekre is játszik, így fogad, az Isten tudja, hogy megy ez az egész. És mi megy; mi “a küzdés”.

*

Ja, azt akartam mondani, hogy ahogy aztán Cicánk - Szpéró - hozzánk fente a fejét, a csőrét stb. Meg a többiek is. Alíz, például. De Tutu határozottan verekedős. Adjuk neki a zöldet - s ő a kezünket megtámadja. Mit keres a mi kezünk ott az ő zöldjénél. Most ő zöldet kap, most ő nem tűrheti ott a kezünket!

Lingfieldben volt ez - majd egyszer elmesélem Lingfieldet -, hogy az első futam előtt, a felvezetőkörben egy Green Side nevű ló egyébbel se foglalkozott, csak a lovászfíút nyalta-falta. Kedvesen hajtogatta a fejét, látszott rajta, egyéb se fontos neki, csupán a társas kapcsolat. Nem volt rossz esélyű ló Green Side, ám hát nálam ezzel rögvest kiesett a jelöltek sorából. Le is egyszerűsödött a dolgom, s a Salinger-vonalat játszhattam, egy Seymour nevű ló révén, s kár, hogy nem gondoltam meg, a feleségem szempontját is mellé kéne játszani, az Against You nevű lóval, vagy ilyesmi. Szép hármast kört csinálhattam volna három fontért: Edward Seymour - Visage - Against You. Igen, a Visage: azé, hogy látom, e ló; a Seymour: az ötletemé, hogy “Salinger”; a feleségem ebbéli ellenkezéséé: hogy Against You. Meg a félelmemé, hogy ellenemre lesz az ügy kimenetele. De hát féltem, hogy a következő futamban Frans Grillel kéne folytatni, Salinger-vonalon, és nem akartam elkötelezni magam, különben is, Lingfield volt a Londontól háromnegyed órányira lévő városka, amely teljességgel Agatha Christie-townnak bizonyult, jártam temetőkertjében, a paplakhoz vezető keskeny, drótkerítéses úton, megismer-

tem ismerő főterét, bebolyongtam "green"-jeit stb., és nem utolsó sorban vásároltam egy üveg gint. Viszonylag olcsón. Angliába azért se megyek szívesen "versenyezni", mert ami italt Párizsban három napra kihozok, vagyis amiből, bocsánat, három napra kihozom az italomat Párizsban, Londonban egy napra alig elég. Mármost boldog-boldogtalant kérdezgettem a szép lapályos tájon, hogy hol kaphatnék valami piát. Rendezőfélekét faggattam, akiket aztán, mikor már a versenykezdéshez igyekeztem, viszont is láttam rendjén. Még jó, hogy nem mutogattam az üveget - melyet a temetőkertben már jól meghúzogattam. Nem volt erős gin. Egyébként Párizsban az is jó nekem, hogy ott még soha eszembe nem jutott "rövidezni". Londonban se lett jó aztán a még két ilyen üveg, és a többi, együtt. De most Lingfieldben voltam, és megváltottam a jegyem, és mit látok: Italt bevinni tilos stb., akinél meglátják, elkobozzák. Húha. Ráadásul egy alig-embemnyi-méretű kis fehér vs forgókereszten lehetett csak átmenni, s aztán ez a keresztlelem leállt. Nem értem jól a gyors angol beszédet, hát nem tudom, mit magyarázott a pénztáros atyafi, de a lényeg: bent voltam.

Mindig nagy boldogság, majdnem mindig, bent lenni egy új pályán. Az egész, úgy, ahogy van. Most erre nincs helyem itt - miféle fogadóirodák, kocsmák stb., mert inni, azt, ugye, lehet, csak bevinni nem; ráadásul azért, igaz, ami igaz, ezt Cheltenhamben tapasztaltam, ahol pedig negyvenezer ember volt kint -!-, a rendőrök ügyeltek rá, hogy egy bizonyos vonalon túlra már senki ne juthasson be söröspohárral se. Mi értelme ennek, föl nem foghattam; a poharak, melyekbe a jó bama ír sört mérték a vadnyugati filmvárost idéző sátorömkelegben, egész sátorbarlangokban, a poharak lágy anyagúak. A programfüzettel is lehet akkor kellemetlenkedni. Mindegy. Arra a terepre, ahol már amúgy a maszek bukmékerek is állnak zsámoly-tornyaiakon, jellegzetesen rikácsolva, handabandázva stb., nem lehet bemenni itallal. Két dolgot: ezek jópofák, ezek a maszek bukmékerek, és az angliai lóverseny ettől már *pofára* is "külön világ", és a kézjelzéseiket félig kifigurázza a rendszeres tévéközvetítések egyik "amatőr" lóversenykommentáló sztárja, nagy viccmaskarában, szavaihoz a legodanemillőbbnek vélhető kézmozdulatokat kanyarintva, de félig szent ez az "idézés": utalás valamire, ami van, van, és hát *fyg* van. Ó, igen, ezzel...de itt egy kellemes telefon esett be, és elfelejtettem. Svájcból! Mit hozzon a madaraknak valaki! Hát nekik nem szoktunk mi sem, de a kutyusnak...valami levélszekrénybe is dobható, parányi-zacskós dolgot. Acapulco került elő a beszélgetésben, egy Acapulco-álom novella, ő írta, aki hív, ő, hát mesélem neki enghieni Abner de Panehemes, Acapulco Dreames sztorimat, de ezt majd máskor itt. Nos, Anglia. Úgyis be akartam fejezni. Azért nem játszottam meg a Seymourékat, és, sajnos, a Frans Girlt se, mert nem arra összpontosítottam. Hanem az "életre". Arra, hogy hol is húzhatom meg a gines üvegemet. Ha egyszer tilos bárhol! Végül csak a vécék maradtak. Az egyikben nem voltak fülkék. Hát a másikban. Az ilyesmi akkor "vállalkozássá" terebélyesedik, az öröme is nagy - túl nagy, hirtelen lemegy a többi öröm vágya, nem kell, más nem kell. Hiba. Aztán észbe kaptam, s elkezdtem játszani. A Sagittarius-jegyemnek megfelelő favorit mellé a Szpérónak megfelelő Galaxy High-t; nagy hajrá volt, már csak ezért, ennek az emlékéért is elmegyek egyszer Lingfieldbe megint. Majd, majd; mondom, Angliában nem tudok olyan jól kijönni a szinte-semmi-pénzemmél. A Bow, az Íj, ilyen-meg-olyan-íj, alig verte Galaxyt. Galaxy lett volna a jobb nyerés, mindegy. Megvolt az első angliai nyerésem, de hát ezt már rég nem számolom, még Düsseldorfban maradt el, mikor először játszottam egyik napról *át* a másikra irodában, s amikor megkaptam a nyereményem, nem tisztázódott, épp-visszanyert pénzem milyen tételekből is állt, ki nyert, ki volt placcon. Francia futamok voltak. Most befejezem ezt, és még csak ennyit: ahogy az angol újságokat átkotortam

a Seymourért, illetve főleg Visage-re nem emlékeztem...különös volt látni evryi, más franciaországi eredményeket. Vincennes első napja igen rosszul sikerült a számomra. Majdnem az volt az egyetlen örömem, hogy jókor kikertem. Az első futamról még valami furessát mondhatok. De a lényeg: a Sam Grandchamp lemaradt, az "én" Sam Grandchamp-om, akivel Kölnben is "híres" voltam már egy-két fogadóirodában; és akinek a neve a most lassan 13 éves Samuhoz kapcsolódik szívem számolása és betűzése szerint. Sam Grandchamp, de ezt majd máskor, netán másutt mesélem el, messze lemaradt. Ez később is kellemetlenül hatott rám, s Enghienben, jó egy hét múlva, fájdalmakat okozott, amikor is főlegesen bizalmatlankodtam, akkor kellett volna újra *hinni* a Grandchamp-ban, de hagyjuk, egyelőre. Tény, hogy elnéztem az első vincennes-i futam indulóit, hát April Pearl a 11-es, Ariane du Mai a 12-es. Nekem meg a szobaszámom a hotelben: 211! Esményi szobaszám, döbbsentem rá. Ezt meg kéne forgatni. De melyik futamban? És hogyan? Kis csalással a 7-esen és 9-esen kívül majdnem minden szám kihozható a 211-ből, pár művelettel. Megtettem őket óvatosan, helyre. Csak April Pearl jött be - nyert. A 11-es és 12-es a második futamban lett volna jó, 2. és 3. lett. Ez engem akkor kissé letört. Jött hozzá az 5. futamban a Sam Grandchamp kudarca, de hagyjuk. Ismeretlen jóbarátom újra hív, megszakadt az imént, vagy mi. Itt vannak az írásai, mi legyen. Hogy ha azt, ami szerintem rossz bennük, javítanám... Mondom, ez nehéz, és rögtön kész a hasonlat is, nem hasonlat, ez tényleg van, úgy, mint a cserépkalapos, nagy-vörös-pajeszos, zöldlódénos, lila csokornyakkendős, buki-hadonászódis kommentátor előadásában az elemek: van, na. Csak félek, túl hosszú voltam, mégis, az ő svájci telefonjára; abba. Mindegy. Ezt mondtam: Nézd, olyan ez, ahogy a lóversennyel is mindent ki lehet fejezni, szinte mindent, méghozzá szinten, írom most, hogy kimegy valaki, egy versenynapra, ott van kilenc futam, az egy matéria együtt, mint egy novella, bármí, és van neki egy szállodai szobaszáma, és megszállja az ihlet, hogy ezt a számot játssza, 1, 2, 11 és 12 stb. S nyer, mondjuk, úgy százötven frankra hatszázhetvenet. Nem rossz, kimegy más, ő meg egy Alíz nevű lányra gondol vissza, hát megrakja Alice-t, Alinkwót, Alsie-t, Alessanét stb., meg az olyan lovakat, akiknek a mamája Alizos-nevű. Mert a mama-papa neve is ott van a lepedőnyi turfújságban mindig, sőt. Még sok más is. Hát ez is nyer. Kétszázra ezret. Jó! Kimegy más, megjátssza a 789-es szobaszámát, veszít. Kimegy más, megjátssza Maryt és Kathyt, veszít. Kimegy még más, megjátssza a 231-es szobaszámát, kicsit nyer, megjátssza Maryt és Kathyt, de jó helyen nézi a neveket, nyer, kimegy más, 988 a szobaszáma, nem nyer, de megjátssza Cecilt és Camillát, nyer. Satöbbi. Avagy: 21-12-1, 1-12-22 egy versenynap két utolsó futamának hármas befutója. Megy valaki másnap egy egészen más pályára, 1-2-12 ígérkezik. Hm. A 21-22-1 is elképzelhető. Csak az egész valahogy elképzelhetetlen. Mi legyen? Röviden: bejön a 22-1-21! Mit lehet itt tenni? Min múlt az életünk is, kérde. Ő kérdi, teljesen értve, de tényleg túl hosszú lesz a telefon, mit hozzon madarainknak. Mondom, kabalából nekik semmit. Orvosságot stb.? Meséltem neki Acapulco Dream-emet, ő egy Acapulcós-novellát írt. Nekem ez elegendő ajándék, a telefonnal. De ha mégis, hát a kutya bőrgyulladására valami kenőcsöt. Nos, mondom majd feleségemnek, látod, ez vagyok én. Persze, ha az ilyesmi számítana, akkor a balhék is számítanának, és rég nem volna módunk beszélni egymással. De van mód. Látod, ez "a küzdés maga", tesztem hozzá. A küzdés és a karattyolás, mondja feleségem. Ha nem vennéd észre, egész nap beszél...neck némely emberek, finomítja nevetve, de kicsit mereven nevetve. Lehet, az én válaszom sem teljesen oldott: "A Glass családban mindig sokat beszéltek". Glass család? Salingermél. Nem állhat rá mindenki, így ő, a te hullámhosszodra. Na, és akkor tovább. Csakhogy:...

...és ott megyek épp Lingfieldben, a paplak felé, a kis főtérre, minden olyan ismerős, ezt én olvastam sokszor, itt már jártam valaha, megveszem a gint, ülök tizenhetedik századi sírköveken, látom Galaxy Hugh befutóját, El Capistránót...

Vagyok, mert van, mert nagyon meg tud lenni már, ahogy ne legyek...?! Á, dehogya. Mert: He's A Steel, Barrow - Orallis, Pad, De Amicis - Ecco...

(Folyt.köv)

[Még hozzá rögtön! Elolvasta ezt itt maga Anarchist Aristocrat, és lábjegyzetet kér, de visszakézből! Elsőül: hogy ez semmilyen nyelven nincs, ez a név, és hogy ő tkp. "A.A.", tehát egy névrövidítése van meg, és ehhez keres mindig megfelelő névhosszabbítást, ami lehet akár Anarchautist Antisocrat is stb. Valamint: az anarchistet, ami a főnév, úgy érti főként, hogy kerülgető, érvényesnek nem tartó... ez az elmúlt rendszerben sokunk alaptartása volt, mondja az Anarchist Aristocrat. Semmiféle erőszakcselekedet, tehát! Érvényesnek-nem-elismerés, lehető kikerülgetés! Kizsákmányolással nem szerzendő pénz! Kizsákmányolóktól, ha muszáj így nevezni, játékaik révén igen! Ez elsőtől az utolsóig az ő kiegészítése volt. Feleségem is elolvasta a szöveget. Kihagyta valamit, mondta. Ja, igen, azt, hogy nagyon hiányzol, alig várom, hogy hazajöjj. Ama négy-napospból, ami nekem jutott. Ekképp ő. Hát a kutyus miatt most te... ahogy én a Szpéro miatt... hiányzol, ez a lényeg. Ha!, ekképp ő. De ha te strabancolsz kint Longchamp-on, aminek még a nevét se tudod kimondani, nem hiányzom neked. Nem hiányzik, hogy a kiejtéssel gyere itt stb., muszáj? Jaj, de jó vicceid vannak, így ő, nem az, hogy muszáj, de ha valami úgy van, akkor úgy van; ezt, így ő, te nem bírod elfogadni.]

Vitányi Iván

Versenyben történelmünkkel (egy történelmi algoritmus vagy a szerves fejlődés)

Mi történt, mi történik itt? - fogalmazta meg a kérdést a szerkesztőség. Százerek vagy talán még többek kérdezik nap mint nap ugyanezt. Benne vagyunk egy hatalmas változásban, az élet körülöttünk átalakul, de ugyanakkor, a napok szürke egymásutánjában úgy is látszik, hogy nem alakul át eléggé. A dolgok szorítása nem szűnik, a szabadság ugyan nagyobb, de az élet a legtöbb ember számára nem könnyebb.

A mi történt és a mi történik kérdése megkövetelné a változások értelmezését. A politika és a politikusok persze egyértelmű feleletet adnak, vagy igyekeznek adni, de ezek a válaszok túlságosan jelszószerűek, leegyszerűsítettek és a való élettel szembesítve sokszor túlságosan keveset mondanak.

Majd utólag, íz vagy méginkább hús év múlva bizonyára könnyebb lesz megmondani - történésznek és átlagembernek egyaránt -, hogy mi történt. Akkor már, visszafelé tekintve, jól látjuk vagy látják majd, hogy mi lett belőle. Ma jószerével éppen azt nem tudjuk pontosan, hogy miből haladunk mibe. Mi volt itt az elmúlt harminc évben? Kommunizmus? Szocializmus? Annak valamilyen diktatorikus, despotikus, abszolutisztikus, totalitáriánus - eltorzítása? Vagy olyasvalami, aminek a hivatalos nevéen kívül semmi köze a szocializmushoz, egyszerű pártállami diktatúra, szovjet rendszer, egy ázsiai-cári világbirodalom rendszerének rángerőszakolása? És mi volt az utolsó harminc év Kádár-rendszere? Mindennek lágyabb, fáradtabb, liberalizáltabb változata? Kísérlet a kitörésre vagy éppen az eddiginél ravaszabb, erkölcsrombolóbb védelem? A legmélyebb mocsár volt-e a "puha diktatúra", vagy palló a menekülésre?

Mindezek persze elvont kérdések, még inkább annak látszanak, de nagyon is konkrét válaszok függenek tőlük. Mint ahogy attól is, hogy merre megyünk hát és mit fogunk elérni? Az biztos, hogy a régi egypártrendszer eltakarodott, választások voltak, megalakult a többpárti országgyűlés és kormány, átalakult a jogrendszer, megindult a privatizáció. De már abban nem minden vélemény egyezik, hogy az igazi rendszerváltás volt-e (és ha nem, akkor is két okot adnak rá: vagy mert nem kergette el elég radikálisan a régi hatalom embezeit és nem adott mindent vissza; vagy mert fordítva éppen csak a hatalom változott és nem épült ki mögé a civil társadalom). Vajon ezt ami most van, demokráciának lehet-e nevezni, vagy csak úton vagyunk felé? Vajon egy szabályos, nyugat-európai típusú polgári demokrácia felé haladunk-e vagy valamilyen más, szorosabban kelet-közép-európai rendszer jön létre (és mi lesz az), esetleg - amitől sokan félnek - ez nem lesz más mint a 45 előtti régi rendszer valamilyen restaurációja? És vajon mikor és milyen gazdasági rendszerhez jutunk? Megvalósulhat-e nálunk viszonylag rövid idő alatt a nyugati típusú piacgazdaság, pláne szociális piacgazdaság, vagy egyfajta függő kapitalizmus jön létre, a maga

félmegoldásaival és gyarmati kiszolgáltatottságával?

Kérdések, kérdések, kérdések. Mi történt hát, mi történik és főleg mi fog történni?

Természetesen én sem rendelkezem a bölcsek kövével, hogy a szövevényben rendet lehessen teremteni (noha prsze minden rész-kérdésről megvan a magam véleménye). A problémák sokasága azonban arra ösztönöz, hogy próbáljunk meg inkább az egyesből az általánoshoz jutni. Vagyishogy először azt a legáltalánosabb megfogalmazást kell keresni, amely még nem teszi szükségessé, hogy döntsünk az előbb felvázolt súlyos kérdésekben.

Ez pedig véleményem szerint a következő. Történelmünk zezugos menetéből következik, hogy sokszor kényszerülünk a *történelem újramegzdésére*. Nem szükséges kitérni arra, hogy ezt forradalminak nevezzük-e (mint sok esetben), vagy valami másnak. Mindenesetre időről időre az egész társadalmon átfut annak az igénye, hogy eltöröljük a múltat (különösen a közelmúltat) és mindezt másképpen kezdjük csinálni.

Mondom, történelmi okok hatottak így: az szokta mániákusan újramegzdeni az életet, akinek rosszul megy a sora. Jellemző, hogy a nálunk szerencsésebb nyugat-európai országokban erre nem volt szükség -, illetve korábban volt szükség, abban a korban, amikor ők is valóban újramegzdték: kitortek a feudalizmusból a modern polgári társadalom és gazdaság felé. Néhányszor ők is nekifutottak, de aztán a kitorés végül sikerült és azóta megvalósult náluk a mennyei folyamatosság. Némi asszociációval azt is mondhatjuk, hogy ezt a folyamatosságot nevezzük demokráciának. Ebben is vannak ugyanis újramegzdés, de mindig részlegesen, kiigazításként, a folyamat szervességét megőrizve. Más szóval az ellentétes irányú újramegzdés amplitúdója lassan normálisra csökkent és ez biztosította a társadalom normális fejlődését.

Mi - és más nemzetek - nem voltunk ilyen szerencsések. Mi Európa azon régiójába tartoztunk, amely menthetetlenül kiszorult a társadalmi fejlődés főútvonaláról. A mi újramegzdéseink amplitúdója nem csökkent, hanem megőrizte kilengését. Ami azt jelenti, hogy mindig *előlről* akarunk mindent újramegzdeni.

Az újramegzdés lényege mindig ugyanaz: elérkezett az ideje annak, hogy Magyarország végre a következetes demokrácia, a polgári fejlődés, az iparosodás, a piacgazdaság útjára lépjen és eltakarítsa az útból azt az intézményrendszert, amely ennek akadály. E célból kell radikálisan elvetni az éppen érvényben lévő múltat és kirántva a kátyúból a szerkeret, előkészíteni a jövőt. Paradox módon voltaképpen ugyanezt akarták a szocializmust is vállaló újramegzdés, legalábbis az első pillanatban (csak az ideológiai felhangok különböztek). Azok a fordulatok pedig, amikor a görbe a másik oldalra lendült, rendre ugyanezt vonták vissza, mondván, hogy a kitorés nálunk nem sikerülhet a demokráciának ugyanazokkal a módszereivel, mint nyugaton. Hogy azután ismét később meg az bizonyosodjék be, hogy ezek a "más" módszerek még kevésbé vezetnek érdemleges eredményre.

Ez az újra és újra ismétlődő algoritmus sajátos történelmi atmoszférát teremt, amelyet sokan a "nemzeti jellem" valamely tulajdonságának tartanak (noha nagyon is nem a jellem körébe tatózó külső körülmények következménye). Itt az emberek mintegy idegeikben hordozzák a tapasztalatot, hogy többször kell nekigyürkőzni ugyanannak a feladatnak, ám az mindannyiszor bukással végződik. Ez a megtapasztalt kaloda más térbe, más dimenziórendszerbe emeli a történeteket, minden győzelem és minden bukás nagyobb hangsúlyt és ugyanakkor patétikusabb, romantikusabb, tragikusabb és szentimentálisabb megítélést kap, mint normális esetben. Ez adja a nagyot akarást, a szüntelen licitálás és túllicitálás, a "most

vagy soha” sokszor már színpadias légkörét, amit nehezen értenek meg azok, akik nem benne születtek, és egyre inkább azok is, akik racionális gondolkodással akarnak kitörni az ördögi körből.

Van ugyanis valami ördögi ebben a körben. A perifériális körülmények hozzák létre ezt az atmoszférát, ezt a társadalmi pszichológiát, amely - ha egyszer már létrejött - végül éppen a perifériális elmaradottsága irányába hat, lévén maga is egyszerre tükörképe és kitermelője annak a sajátos kelet- és kelet-közép-európai preracionalizmusnak, amelyet a helyzet és amely a helyzetet lélektanilag újra-teremt.

Az igazi kérdés tehát az, hogy ki tudunk-e lépni az ördögi körből. Most több lehetőségünk van hozzá, mint történelmünkben bármikor azelőtt, de a helyzet most is (legalább) kétesélyes. És a dolog lényegét én is abban látom, mint Kerékgyártó T. István: a civil társadalom kiépülésében (Palócföld 1991/1.sz. 8-13.old.). A demokráciához ugyanis nem elégséges a parlamentarizmus, a többpárt-rendszer, a jogállamiság, ha mindezek csak felülről épülnek. Az is szükséges, hogy maga a társadalom, vagy pontosabban a társadalom nagyobb része mozduljon meg és alakítsa ki a maga szervezeteit. Méghozzá nem formális jellegűeket, hanem valódi szerves képződményeket. Más szóval (mivel nyelvileg a szervezet szó azonos töről fakad a szervességgel) nem pusztán üres vagy kiürült szervezeteket, hanem termékeny, élő organizmusokat. Csak azt tenném hozzá, hogy ehhez viszont annak megfelelő modern, polgári, európai gondolkodás és magatartás kell, amit az előbb a racionalizmussal jellemeztem. Nem a szónak va-

lamilyen rideg, számító, szűkkörű értelmezésében, hanem abban a maxweberi felfogásban, amely az újkori európai gondolkodásnak mindenestül sajátja és “talpköve”.

Jellemezhetem ezt a gondolkodást a francia forradalom hármass jelszavával: szabadság, egyenlőség, testvériség - annál is inkább, mert a legtöbb politikai irányzat elfogadja és hivatkozik rá. Nem mindegy azonban, hogy milyen felfogásban. Szerintem akkor járunk el helyesen, ha mindháromnak azonos értéket tulajdonítunk. Vagyis - ami most a polgári társadalom és demokrácia felé haladva különösen fontos - a szabadsággal egyenértékűnek vallva az egyenlőséget-igazságosságot és testvériséget-solidaritást. A két új szó betoldása nem véletlen: továbbviszi és korrigálja az eredeti gondolatot. Mechanikus egyenlőség helyett - aminek kultusza (épp az elmúlt rendszer mutatta meg) könnyen csap át a legvadabb egyenlőtlenységbe - igazságos egyenlőséget, különbségeink figyelembevételével. Testvériséget, de aktív, segítő módon a szolidaritás értelmében.

(Nem titkolom, hogy ez a megfogalmazás már a közös értékrendnek *baloldali* változatát nyújtja. Vallom azonban, hogy ez visz a leginkább előre és ugyanakkor meg van benne az is, ami mindnyájunk számára közös, amit azok is elfogadhatnak, akik nem vállalják a tételes baloldaliságot.)

Meg tudja-e tenni a magyar társadalom azt a döntő lépést a szüntelen újrakezdés izgágaságától a folyamatos biztonságos, szerves fejlődésig? Én bízom benne. Az elmúlt évek történései tettek hozzá némi kételyt, de nem hoztak semmi olyant, aminek alapján a bizalmat meg kellene tagadni.

A hazai rendszerváltással kapcsolatos VITA-ban eddig szerzőink voltak:
Kerékgyártó T. István, Brunda Gusztáv, Csongrády Béla, Erdős István, Borsos Árpád, Speidl Zoltán, Horpácsi Sndor, Simor András, Petronyák László, Rákos Csaba, Németh János István.

Fekete Gyula

Mi történt, mi történik itt?

Amikor, mint országgyűlési képviselőt felkértek a vitában való részvételre, kissé gyanakodva néztem a címre. Eszembe jutott az a helyhatósági választások előtt tömegesen kiragasztott választási plakát, ami egy szétdőlt családi otthon képét mutatva “Mi lesz itt? Mi lesz még itt?” rémképével sokkolta a lakosságot. A vita címe is ezt sejteti: hát mi (a fene) történik itt? Mi történt (a hátunk mögött) itt? Ugyanakkor már megszoktam, hogy mást sem látok a napilapokban, beletörődtem abba, hogy nekünk képviselőknak kell megírunk az igazat, hogy mi történik az országban, hiszen a velünk egy véleményen lévő újságírókat elüldözik a tájékoztatási monopóliumot birtokló posztkommunista-liberális sajtóorgánumoktól, rádiótól és televíziótól.

Annyi helyesbítési-helyreigazítási reflexió gyűlt fel bennem a vitaindító cikkeket olvasva, hogy önálló írás megfogalmazására már nem elegendő a terjedelmi korlát. A továbbiakban tehát hozzáláncolom magam a vitacikk-írók gondolatmenetéhez, megfogalmazásához, és elmondom kételyeimet, ha hamisnak, félrevezetőnek érzem az ítéletek alapjául szolgáló premisszákat.

Kerékgyártó T. István: “A totalitarizmus vége” című vitacikke (Palócföld 1991/1.sz.) már bevezető mondataiban érzékelteti, hogy a szerző szerint nem történt semmi, “szorongás közepette az embereket végsőkéig csigázza(!) a bizonytalanság, hogy a valódi felszabadulás bekövetkezik-e, vagy csupán illúzió marad”.

Véleményem szerint nem semmi, hogy akár 10 ember pártot alapíthat, saját lapot indíthat, bármikor beleszólhat, véleményt nyilváníthat a helyi vagy központi politikába, saját tulajdon bázisán függetlenítheti egzisztenciáját bármely demokratikus, mindenkori hatalomtól. Erről két-három évvel ezelőtt még álmodni sem mert senki, demokratikus

közállapotaink messze jobbak saját várakozásainknál is, szomszédos volt(?) kommunista országok létező gyakorlatánál is. Tudom, vannak akiknek savanyú a szőlő, kollektíve fanyalognak – a tájékoztatási monopólium birtokában, ami szintén a kormányzat ésszerűség határán túllépő engedékenységének a jele – hogy “nem történt semmi”. De mit csináltak két éve, három éve? Talán attól savanyú-kescerű még ma is a nyelésük?

Igaz-e, hogy “a politikai gyakorlatban a deprivált helyzetű rétegek tagjai nem tudnak valóságos szereplőként résztvenni”? A szerző véleményével ellentétben én úgy érzem, hogy a lecsúszott (deprivált, deviáns) rétegek jelenléte a politikában a kívántnál nagyobb, és a mérsékelt középrétegek számára is elriasztó hatású. Nem véletlen, hogy pártok alig mernek, még nemes cél érdekében is megmozdulásokat, tüntetéseket szervezni, annyira sokan mennek oda “csak a buli kedvéért”, vagy – erre is volt már példa – tömegesen jelennek meg gyanús külsejű, eszméinktől idegen jelzavakat bekiabáló alakok, akiket buzgón

idéznek a "véletlenül" ott lévő (sajtótájékoztatóinkat kerülő) újságírók, ha pedig ezektől az alakoktól tagjaink igyekeznek megszabadulni, akkor a sajtó csodálatosképp védi őket, MDF pártszolgálatosokról kiabál. Súlyos volt az alvilág jelenléte 1990 októberének utolsó napjaiban, amikor mercedeszes guruló kuplerárosok jól fizetett rohamosztagai uralták az országot, önkényesen kiráncigáltak embereket gépkocsijaikból, alapvető emberi jogaik gyakorlásában gátoltak meg milliókat, okoztak haláleseteket mentőautó késleltetése, torlásoknál keletkezett balesetek, vagy a hosszú veszteglés miatt bekövetkezett szívroham révén. A rádió pedig azokat bélyegezte rendbontóknak, akik élni kívántak az alkotmányos jogaikkal. Az alvilág befolyására jellemző, hogy parlamenti felszólalás is történt azon rendőr ellenében, aki életét lőfegyverrel védte, midőn 14-en - köztük többen késsel - rátámadtak, és olyan felszólalás is volt, amelyik az önkényes lakásfoglalók "háborgatásától", erőszakos kiköltöztetésétől óvott.

"Politikai elitek" csatározására szűkíti le a szerző politikai életünket. Csak példaképp mondom, hogy nálunk Újpesten programozó, pedagógus, villamoska laúz, mérnök, statisztikus, óvónő, nyomdász, közigazdász, épp itthon lévő külföldi vendégmunkás, kisnyugdíjas - szóval nem sértett rádiókommentátor, újságíró, filozófus, személyzetis - döntötte el, hogy ki legyen a polgármester, ki legyen az alpolgármester. És ma is van - és lesz is - beleszólásuk megfelelő tudású városi alkalmazottak kinevezésébe. Erről egyikünk sem mert volna álmodni, még két évvel ezelőtt se. "Elitek" sem tekintjük magunkat, mindenki közülünk szeretné, hogy még többen legyünk jelen a politikában, így kevesebb teher hárulna ránk.

"Jogérvényesítés társadalmi alapjait is meg kell teremteni" - mondja a szerző. Bárki bármilyen törvényt, rendeletet megtámadhat az Alkotmánybíróságnál - gondoljunk csak a

személyi számok használatának a betiltására - konkrét döntéseket is lehet támadni a közigazgatási bíróságnál. Új törvények létrehozására lehet készíteni képviselőket, vagy ilyen célzatú új pártot is lehet alapítani. Milyen "alapot" nincsenek megteremtve? Csupán egy év alatt is óriási volt az előrehaladás, ma nem alapozni, hanem felépítményt bővíteni kell. Igaztalannak érzem az érdekvényesítés alapjainak a hiányát konstatáló megállapítást.

A szerző aggódik, hogy "a nép fogalmát semmilyen szűkítő értelemben nem lehet használni", és egyesek így használják. Mi, kormánypárti képviselők nem szűkíteni, hanem tágítani szeretnénk a nép fogalmát. Az eddig hatályos öröklési jog mellett például meg szeretnénk adni az élthez való jogot is a magzatoknak - nem kívánom részletezni, hogy mennyi hazugságot, rágalmat kell emiatt elszenvednünk a népet szűkebb értelemben felfogó, és ezt hirdető propagandától.

"A hatalmi elit tagjai például az állampolgárokkal való kommunikációjukban ugyanúgy viselkednek, mint elődeik." - írja a szerző. Nagyon hamis ez a beállítás. Nem tudok arra példát, hogy az állampolgárok irányába a múltban - például a miniszterelnök - ne tudott volna szólni, míg a jelenlegi TV elnöke ezt több esetben megakadályozta. Arra sem tudok példát, hogy akkor a külügyminiszter szavait napilap - mint ahogy a Magyar Hírlap tette az idén - tudatosan meghamisította, hogy azután ezt valamennyi vele egy követ fűjő lap és önmagát sikerrel átmentő külföldi kommunista rendszer tömegtájékoztatása átvegye, rontva országunk nemzetközi megítélését. Arra sem tudok a múltból példát, hogy a napilapok - példányszámuk alapján súlyozott - összességének 95 százaléka elzárkózott volna kormánypárti képviselők állampolgárok irányába történő kommunikálásától, míg kormányellenes cikkeknek válaszadási lehetősége nélkül korlátlan teret ad. Arra meg nemzetközi mércével is ritkán van példa,

hogya a napilapok, a rádió-TV, hetilapok hetekig tartó hisztéria-kampányt folytassanak kormánypártok ellen, valótlan tények alapján (lásd pl. parlamenti "hordó" ügy, Hanák Katalin állítólagos megverése) – amikor pedig kiderül a teljes humbug, akkor a kormánypártok még helyreigazítási lehetőséget sem kapnak. ("Példátlan beavatkozás a sajtószabadságba" – írták.) A régi és az új hatalom kommunikációs módszereinek és lehetőségeinek a szerző általi azonosítása – minden alapot nélkülöző állítás.

"Vajon miért nem sikerült eddig a szociális piacgazdaságot megteremteni?" – kérdezi a szerző. Negyvenöt év rombolásának helyrehozását egy éven számonkéri – nem minősítem. Amúgy pedig egyetlen koalíciós párt sem állította, hogy egy ilyen rendszer kiépítése akár két, három év alatt is megoldható lenne. Azaz a kérdésselvetés nem korrekt.

"Az uralkodó rend hívei ugyan annak örülnének, ha az egyének úgy tekintenének sorsukra, mint egy szerepre..." Ha a szerző ezt minden uralkodó rendre nézve vonatkoztatja, akkor anarchizmussal rokoníthatók a nézetei, minden hatalmat, még a demokráciát is tagadja, mint erkölcselent. Persze mit tud a demokrácia helyett ajánlani? Ha pedig ezt a mondatot a mai kormányra vagy Parlamentre értette – kérem mondjon kormányokat ebből az évszázadból – bárhol a világon, akik egy év alatt többet tettek azért, hogy az állampolgárok ne csak szereplői, hanem alakítói is legyenek sorsuknak. Önkormányzatokról, vállalati tanácsokról, bíróságokról, népi ülnökökről, társadalmi szervek, egyesületek állami támogatásáról készült törvények sora – és a társadalombiztosítási önkormányzat, az oktatás önállóságát biztosító iskolaszékek előkészületben lévő törvényei készítetik az állampolgárokat önnön sorsuk alakítására. A mai uralkodó rend azon dolgozik, és annak "örülne" – a szerző állításával szemben – hogy minél szélesebb rétegek vegyenek részt

sorsuk alakításában – és a felelősségben való osztozkodásban is. Vakság nem észrevenni az ilyen célzatú törvények tucatjait – vagy rossz-hiszeműség.

Egyetértek abban a szerzővel, hogy ha a civil társadalom nem szerveződik meg, akkor szükségképpen totalitárius rend tölti be az űrt. Nem értek abban vele egyet, hogy ez a rend közönyt szül. Nem erről tanúskodik a több mint 100 ezres Erdélyért, a falurombolás elleni tüntetés, vagy a Nagy Imre és társai eltemetése és az ennél nagyobb mérvű tömeges kegyelete. (A látottak alapján nem a sajtó létszámbecsléseire támaszkodnék.) Ekkora tömegdemonstrációk nélkül nem adta volna át a hatalmat a volt totális rend, mint ahogy nem adta át sem Prágában, sem Berlinben, sem Bukarestben. A mai választási közöny abból is fakad, hogy különösebben nem tartanak az emberek egy új diktatúra megalakulásától, tehát nem is mennek el ellene szavazni.

Egyetértek a szerző utolsó mondataival is – azzal, hogy utópia marad az új társadalom építése gazdasági, kulturális alrendszer építése nélkül. Csakhogy én nem tagadom ezeknek az alrendszernek a fejlődését – hiszen számontartom a statisztikákból, hogy 1990-ben hány tízezer(!) új kisvállalkozás, részvénytársaság, magánvállalkozás alakult, hány ezer(!) kulturális célú egyesület és alapítvány jött létre. A számokkal is mérhető gyors fejlődés tovább gyorsul 1991-ben a privatizáció kiterjesztése révén. Nem semmi, ami e téren történik – ellentétben az általános fanyalgással.

Bruna Gusztáv "A politika nyomorúsága" című cikkének (Palócföld 1991/1.sz.) bevezető gondolatai rokoníthatóak a "bűnös nép" teóriájával, amely szerint itt mindenki utolsó csatlós és kollaboráns volt. "Kevés tudatos reformert, ellenzékit, ellenállót volt szerencsénk közéről látni" – írja. Nekem szerencsésebb ismerési köröm volt, nagyon sok tudatos reformert, ellenzékit, ellenállót ismer-

hettem meg. Tudatos ellenállók voltak, és nem "ide löjtek" jelszóval fellépő ösztönös ellenállók, akiknek áldozata valóban sokszor hiábavaló volt. Tollforgatóktól már elvárható, hogy az ösztönös, színpadias forradalmár fellépést ne azonosítsák a tudatos ellenállással. Éppen Magyarország tömeges, szívós ellenállói tették lehetővé, hogy nálunk vértelen volt az átmenet - nem úgy, mint Kelet-Európa más államaiban, és nagyobb az előrehaladás, mint zászlókat lobogtató, röplapokat tömegesen nyomtató "tudatos ellenállók" bukaresti, szófiai, belgrádi vagy tiranai eredményei. Méltánytalan gúnyolódásnak érzem, hogy az ellenállók "elszaporodása" akkor történt meg, "amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy a régi rendszer kibillen az egyensúlyából". Nem ismerem olyat közülünk, aki 1987 szeptemberében Lakitelken meg merte volna jósolni, hogy három év múlva demokratikusan választott parlament lesz, helyi önkormányzatok alakulnak, sajtó szabad alapítása lehetséges lesz, megszűnik az egyház állami irányítása stb. Semmi ilyesmi nem volt nyilvánvaló - legfeljebb az, hogy a helyzet olyan mértékben romlik, hogy csupán a láncainkat veszíthetjük. Megjegyzem, hogy a szerző éleslátásával szemben egyetlen nyugati politológus, vagy egyetlen információk tömegével ellátott politikai-külgazdasági kutatóintézet nem látta előre Kelet-Európa ilyen gyors összeomlását. Akár a "nem tudatos", akár az "elszaporodott" ellenállók nevében is tiltakozhatnék, de minek? Nem önmagunkért, nem is elismerésért tettük - hedonista, egoista szempontból pedig az ilyen jellegű kockázatvállalás valóban gúnyolódásra érdemes.

A szerző úgy véli, hogy az alacsonyabb státusú rétegek eltávolodtak a napi politikától. Alacsonyabb státus alatt most nem deprivált, deviáns réteget érve (amely szintén "túl aktív") politikai gyakorlati tapasztalataim éppen e rétegek erős aktivitását igazolják. Állítom, hogy ma párt, egyesület nem tud létezni

nyugdíjasok, gyermekeiket már felnevelt teher nélküli középkorúak áldozatkész munkája nélkül. Aktivitásukat az is indokolja, hogy keresik az alacsony státuszukon segíteni kész egyéneket, programokat - így tudatosan részt vesznek ezek támogatásában. Ugyanakkor - ez is tapasztalatom - szinte teljesen hiányoznak a politikai közéletből a nagyvállalatok, nagybankok milliókat kereső menedzserei. Rejtőzködésüket - jobb most nem a napfényre kerülni - megértem, legfeljebb azt furcsállom, hogy szociológusok hada ma azokra mutogat, hogy visszahúzódik a politikától - akik igen aktívak, és azok megnevezését kerüli (mint ördög a tömjénfüstöt) a passzivitás elemzésekor, akik passzív(?) válása a leglátványosabb.

"Nem léteznek - honnan is léteznének - a társadalom erodálását megakadályozó, önkéntességre alapozott intézmények... hiányoznak az egyesületek, társas keretek." - olvasható a cikkben. Nos, ha csak ettől a hiánytól kellene féltetni a demokráciánkat, én nem félténém. Több gúnyolódó újságíró már "hárommillió egyesület országának" nevezi hazánkat, ahol nemzeti méretekben folyik a "gittrágás". Az bizonyos, hogy ezrével alakultak meg személyi hagyományt őrző egyesületek (pl. csak Széchenyi nevével fémjelezett-ről, négyről tudok), vallásos egyesületek, helytörténeti és művészeti baráti körök, ipartestületek, gazdakörök, a legkülönbözőbb célú alapítványok. A megállapítást - hogy nem léteznek ilyenek - a magyar valóság nagymértékű nemismerésének veszem. Mivel a szerző premisszái nem valós tények, így a következtetés is rossz: hogy politikai, törvénykezési eszközökkel nem lehet újjáépíteni a társadalmat. Gazdasági, egyesületi téren nagyon is aktív a társadalom, és az elmúlt év politikai törvényhozása méginkább tágitotta az ilyen jellegű aktivitás kereteit.

"A társadalom leglényegesebb mozgatórugója a pénz lesz - amely szennyes,

gusztustalan hordalékot is sodor bőven.” – írja a szerző. A gazdasági életben természetesen a pénz hatalma fog érvényesülni, de épp a társadalom egészére történő elterpeszkedését ellenzik a nemzeti-keresztény elvet valló pártok. Ezért vagyunk “Bűnös harmadik-utasok” a hedonista liberális sajtó szemzőgéből. Számunkra nagy segítség II. János Pál “Centesimus annus” című enciklikája, amely épp a tőkés társadalom, a pénzcentrikus világtkép veszélyeire figyelmeztet. Nem csoda, hogy 40 oldalas anyagából sorokat is alig közölt a hazai sajtó, nehogy látványosabb legyen a hazai olvasók előtt a rólunk kialakított hamis kép. Ha netán egy lap, hetilap lehozza mellékletében az enciklikát, akkor a lakosság is megérti: miért nem csak a “tulajdon” volt az MDF választási jelszava, és miért Kölcsey “Szabadság és tulajdon” egymás létét feltételező eszmerendszere.

A cikk befejezése: “akár boldogok is lehetnénk”. Valóban: békés volt nálunk a rendszerváltás, legelőrébb tartunk a volt kommunista rendszerek átalakításában - miért nem vagyunk boldogok? Vagy csak a massz-mediák irányítói sulykolják belénk a boldogtalanság érzetét? Nos, a teljhatalmukat veszítettek, a bűneiket tovább leplezni nem tudók boldogtalanságát meg tudom érteni - azt nem, hogy az örömnck, boldogságnak, a felszabadultság érzetének még nincs tere a hazai tömegtájékoztatóban.

Csongrády Béla “Túlparton” című írása (Palócföld 1991/1.sz.) azt a sodródó állapotot példázza, amitől óv a vitaindító cikk - szereplője és nem alakítója volt a történelemnek. Beléptették a pártba, elfogadta az 56 utáni megtorlások magyarázatait, nem lépett be a reformkörbe némely képviselőjük nagy hangja miatt. Pedig valamikor az életben dönteni kell, vállalni kell a nagyhangúak leintését, a sorbanállásnál előrefurakodók megfékezését, a telefonokat, közlekedési eszközöket rongálók rendreutasítását. Ha már valamely hata-

lomra várunk, hogy ezt helyettünk megtegye, akkor pusztán kényelemszeretetet vagy félelem miatt magunk-magunk hívjuk életre és építjük fel a totalitárius államot. Amely persze atyáskodik, és helyettünk is dönt.

Egyetérték a szerzővel abban, hogy a békés átmenet megvalósításában elévülhetetlen érdemeket szereztek szocialista politikusok is. Nem hibáztatom azonban a társadalmat, hogy óvatos volt, “nem honorálja” ezt a szerepet. Elég volt néhány pillantást vetni a pártlistára, és adódott a dilemma: egy-két nagyon derék szocialista politikussal együtt két-három “nem-szeretem” politikust is el kellett volna fogadnia a szavazónak. Nem igazságtalan visszahatás volt a választás eredménye, hanem a szocialista párt felemásságának logikus következménye.

Nem értek egyet abban a szerzővel, hogy “társadalmi és gazdasági téren nem történt igazán változás”. A már tárgyalt több tízezer új önkormányzati képviselő, több, mint tízezer új kisvállalkozás, új egyesületek és alapítványok ellentmondanak ennek a feltételezésnek. A kárpótlási törvény keretében további milliók juthatnak állami vagyონrészekhez, jelentőssé, megkerülhetetlenné téve a civil közeposztály létét bármely politikai erő számára.

Gyorsabb ütemet követel a szerző az átmenet terén. Követelni, fanyalogni – lehet, de hol gyorsabb ez az ütem bárhol is, Kelet-Európában? Hol bírja ki az átalakulás gyorsaságát ilyen jól a gazdaság és a társadalom? Egy év alatt 93 törvényt és 80 parlamenti határozatot fogadott el a parlament. A heti két nap plenáris ülést további két nap bizottsági ülés követ – miszerint egy-egy törvényhez vagy határozathoz 20-30 jobbító szándékú módosító javaslat is csatlakozik, ezek sorsáról bizottságok ajánlások formájában határoznak. (Jelentősebb törvényekhez több száz – pl. a kárpótlási törvényhez 470 – módosító, vagy csatlakozó-módosító javaslatot nyújtanak be és

tárgyalnak meg az országgyűlési képviselők.) Ugyanez a határozatgyártás, jobbító-módszertő szándékok megtárgyalása helyi önkormányzati szinten is lázas ütemben folyik - ezt az ütemet már csak a felületesség veszélyével és a demokratikus módszerek megsértésével lehet növelni. Parlamenti, önkormányzati szinten szinte végkimerülésig dolgoznak az országgyűlési és a helyi képviselők, szerencse, hogy nincs elég idejük hallgatni a kommunista kézben hagyott tömegtájékoztatót véget nem érő fanyalgásait, nyavalygásait.

“A konzervatív erők hegemon szerepet szánnak saját eszmekörüknek, s ezáltal indirekten befolyásolják a sajtószabadság korlátlan érvényesülését is.” A megállapításról a marosvásárhelyi magyarelles pogromnak kiváltó szócskájá, a “gyógyszertár” jut az eszembe, amelynek a kiírását a Vatra úgy értelmezte, és röppentette világgá, hogy a magyarok nem túrik a városban a román feliratot. A mintegy harminc kormányellenes napilap szinte egységesen “hegemon” törekvésnek minősítette egyetlen kormánypárti lap alapítási szándékát, féltek, hogy a kormány és a kormánypárti képviselők legalább egy lapban torzító, hamisító szándékú tolmácsok nélkül, közvetlenül megnyilvánulhatnak. Azok kiabálják a sajtószabadság megsértését, akik félnek a szabadság sajtójától! Sajnos, az ilyen vatrás megnyilvánulásnak nálunk is számos bértollnoka akad.

Terjed a türelmetlenség, a kisebbségekkel, felekezetekkel szembeni intolerancia - írja a szerző, és emlegeti a “keresztény” kurzus veszélyét. Erről egy parlamenti interpelláció jut az eszembe, amelyben az interpelláló “szemita kurzus” szóhasználat miatt a legfőbb ügyésztől lapbetiltást követelt. Miközben a saját lapja egy számban 15-20 esetben, éves átlagban ezerszer is használja a “keresztény kurzus”, “keresztény-nemzeti kurzus” nem éppen dicséret kifejezést. Ki az intoleráns? Aki czredszer is letörlő arcáról a köpécsket,

vagy aki első alkalommal rendőrért kiabál és - liberális létére - szidalmazási előjogokat követel önmagának?

A szerző a kormányt vádolja a Szovjetunióval való kapcsolatok elhidegülésével. Csak azért nem mondom, hogy teljesen tájékozatlan, mert ilyen jellegű, ilyen hangvételű megállapításokat olyan napilapok is rendszeresen közölnek, amelyek mindent megtesznek a kapcsolatok lerombolása érdekében. Pl. 1990 júniusában az ellenzéki pártok óriási propaganda hadjáratot indítottak, hogy mihamarább lépünk ki a Varsói Szerződésből. A szavazás napján mind a Magyar Hírlap, mind a Népszabadság egy teljes oldalon át szidta a kormányt, ócsárolta az MDF-et (úgy mond kétarcú) - hogy nem teszik meg ezt a szükséges lépést. Mondanom sem kell, hogy a Szovjetunióhoz való kapcsolatok megóvását célzó kormánypárti vélemények nem kaptak nyomdafestéket a “szabad” sajtóban. Hasonló nyomás nehezedett ránk, kormánypárti képviselőkre, amikor a balti államokkal kapcsolatos kalandor lépéseket akarták volna kieroszakolni a tömegkommunikáció hisztériakampányával támogatott ellenzéki pártok. Most, május elején hangzott el a Parlamentben ellenzéki interpelláció arról, hogy miért szállítunk, miért hitelezünk a Szovjetunióknak. Az már csak a magyarországi erkölcsi lezüllettség mérőfoka, hogy akik ezt számonkérlik a kormánytól, azok máshol, más helyeken szovjetellenesnek tüntetik fel a kormányt, és ilyképpen toleránsabbaknak önmagukat.

Erdős István “A rendszerváltás pszichológiája” című írása (Palócföld 1991/sz.) mentalitásában nem különbözik az előző három írástól, így úgy érzem, megállapításaira már válaszoltam. “Belefárad az ország a nagyotmondásokba”; “rögtönzések uralkodnak a kormány színpadán”; “kiváltságos elit kicseréléséért történt rendszerváltás”. Véleményem szerint a törvényhozás iránya nagyon is tudatos és gyors iramú - gondolom, ez

sokakat aggaszt, hiszen irreverzibilis társadalmi állapotok keletkeznek – az “elit” csere megalapozatlan vádjáról már szoltam. Meg kell jegyezni, hogy a helyi önkormányzatokba, azok szakigazgatási vezetőségébe nagyon sok ellenzéki szemléletű személy is bejutott – azaz a demokratikus rend egészét, a rendszerváltás értelmét kérdőjelezi meg, aki egy kalap alatt a kormánypárti-ellenzéki vezetőket, képviselőket, szakértőket, mint “új elitet” aposztrofálja, mint

akiknek csak az uborkafára való feljutás a fő gondjuk.

Tudom, a jelenlegi kormányellenes tájékoztatási monopólium miatt sok emberben bizonytalanság, hamis vélemény alakul ki. “Miért tűritek ezt a sok hazugságot, igazságtalan beállítást” - kérdik tőlem gyakran a választók. Talán azért tűrjük, mert ezektől már negyven év óta megszoktuk, hozzátartozik az életünkhöz. Talán a fiatalabbak, majd ők harciasabbak lesznek.

Szerzőink egyéb cikkeinek torlódása miatt VITA sorozatunk rendszerváltásról szóló anyagainak közlését következő lapszámunkban folytatjuk. Természetesen újabb írásokat is várunk arról, hogy „mi történt?” illetve „mi történik itt?” (lásd folyóiratunk előző számaint).

Művésztelep 1991 (Mátraalmás)

Magyarországon a szimpózium-mozgalom jó negyedszázada indult.

Nógrád megye 1974-ben létesített először művésztelepet, s azóta minden nyáron nyolctíz (felerészt külföldi) alkotó dolgozik ezen a tájon. A vegyes technikáról (festészet, grafika) történő 1978-ban bekövetkezett váltással kifejezetten grafikai művésztáborrá alakult. Kezdetben Salgótarján, majd 1985-től a kedvezőbb körülményeket, lehetőségeket biztosító Mátraalmás ad helyet az elmélyült alkotómunkának, pihenésnek, az egymással való ismerkedésnek, szakmai eszmeváltásnak. Cserében valemennyien három-három alkotásukat ajándékozzák a házigazda Nógrádi Történelmi Múzeum képzőművészeti gyűjteményének; ennek a sajátos módon gazdagodó, színvonalas, és valójában már nem is igazán "mini" kollekciónak.

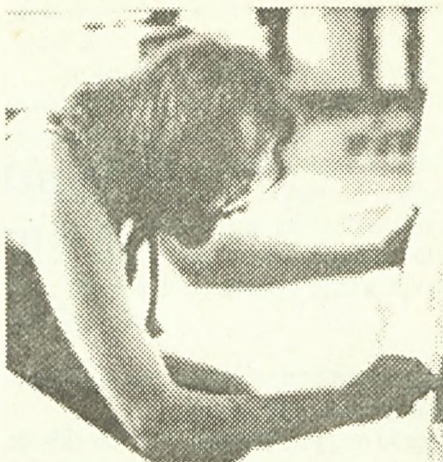
A múlt évek politikai-társadalmi-gazdasági változásai megrendítették az alkotótelepek anyagi alapjait. Hosszú hónapokig Nógrád megyében is kétséges volt, hogy idén nyáron benépesülhet-e a mátrai táj a meghívott művészekkel. A Megyei Múzeumi Szervezet többszörösen "megfaragott" költségvetése ezt nem bírta volna el.

Pénzzel, a művésztelepi költségek fedezetével egyébként a megyei Önkormányzat sem "könyörült meg" az alkotókon, s ha – szinte az utolsó pillanatban – a Viktória Kft-től mentőként, Angyal István úr nem jelentkezik, az idei nyolc művész-vendég alkotásai soha meg nem születnek. Márpedig az Inter Symposium '91 alkotásaiból a Nógrádi Történelmi Múzeumban rendezett tárlat azt mutatja, pótolhatatlan kár ért volna ezáltal – mindannyiunkat!

G. Szűcs László

Veres Pál (Románia)

Tomka István (Magyarország)

Fred Crayk
skót grafikus

Soila Talsa
finn grafikus

Hans Huurdeman (Hollandia)

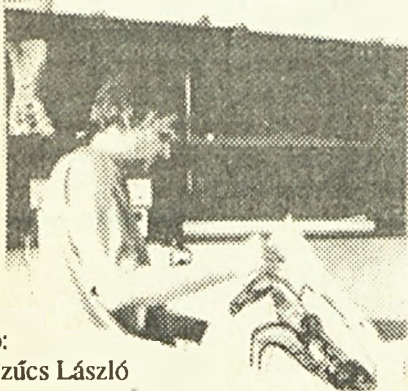

Foto:
G. Szűcs László

Igor Hudcovič
(Cseh és Szlovák
Köztársaság)

Fecske Csaba

Makó - Jeruzsálem

úgy kellett nekünk!
 befuccsolt a madártej-evés,
 be ez az egész a
 nagynénénkkel, aki "burzasztóan"
 szeretett volna már látni minket,
 s megkínálni valami "nyalafintasággal"
 a csipkés terítő fölött,
 csak hogy ő Presovban várt
 me meg Eperjesen kerestük,
 s ha messze van Makó Jeruzsálemtől,
 méginkább Eperjes Presovtól!

Ardamica Zorán

Egy diktátor halálára

koponyád hasadékaiból
 búzlik a röhej
 szemgödreidbe
 haláloed pillanatában
 fészket rakott az iszonyat
 véredet nem issza be
 földünk
 maradj önmagad koporsója
 (1989 végén)

Szeretnék

megcsókolni
 millió fűszálat
 de szabadságom órei
 nem engedik

Rigó József

Némafilm

— Csak látni lehet
 a robogó vonatot
 az integető üvöltöző női
 csak nézni lehet
 s nem lehet semmitse
 mondani
 róla —

Kerékyártó T. István

A kultúra széthullása

A társadalmi változások a kultúrát sem hagyják érintetlenül, s kivált akkor nem, ha a krízis áthatja a létfolyamatok egészét. Mint a nyolcvanas évtized végén, mikor szembeszökően érzékeljük a szegénység növekedését, az emberi viszonyok szétroncsolódását, a hatalmi váltást kísérő bizonytalanságokat, a távlatnélküliséget, a morális válságot. Fárasztó körforgásnak tűnhet az, hogy a posztkommunizmus - a múlt terhei alatt - idáig ugyanúgy a társadalmi emancipáció látszatát teremtette meg, mint kezdetben az államszocializmus. Érzelmileg és gondolatilag is nagy utat tettünk meg, ám visszatérve úgy tűnik, mintha körben jártunk volna; oda érkezte, ahonnan elindultunk, sőt mintha útközben sem mozdultunk volna el soha erről a helyről. Holott az mindenkiben tudatosodott, *hogy az államszocializmus bukásával egy történelmi korszak végéhez érkeztünk, s valami új kezdődik, melynek következtében elháríthatatlan követelménnyé válik, hogy mérlegeljük, mi az, ami visszavonhatatlanul elmúlt, s mi lesz az új, a más, ami következik, illetve milyen következményekkel jár mindennapjaink számára.*

Egy totalitárius rendszer egzisztenciális fenyegetése után a piacgazdaság fenyegetettsége sokak számára realitásként jelenik meg; a jogfosztottság szörnyűségei után újra csak a materiális és a kulturális megfosztottság kísért. S hogy végérvényesen kitörhetünk-e a szociális, a gazdasági és a kulturális deprivált-ságból, akár ennek esélye illúzióknak is tűnhet. Mert akármennyire felgyorsulnak is a társadalmi változások, ha csupán a társadalom egyik alrendszerében (a politikában) következnek be, és nem kapcsolódnak szervesen más alrendszerekhez (azaz a gazdasághoz, a kultúrához), s ha nem fogja őket egymással valami olyan káposcs össze, mely - bármennyire kevéssé szembetűnő legyen is első pillanatra - az emberi mentalitásokban gyökerezik, fejlődésről aligha beszélhetünk. De még ennek esélyéről sem.

Mert a kultúra különféle gondolkodás- és

magatartásformák éltetője. Ha a különböző társadalmi csoportokhoz tartozók nem tudják létrehozni elkülönülő kultúrájukat, ha nem épülnek ki újra azok az értékorientációs formák, melyeken keresztül értelmezik és irányítják életüket, az atomizálódás folyamata megállíthatatlanná válik. Ha továbbra is a személyes kapcsolatok egyedüli célja a lelki túlélés, akkor a privát szféra sem nyújthat többé menekvést a világ elől. Ellenkezőleg, a magánélet felölti annak az "anarchikus" társadalmi rendnek a jellegzetességeit, mellyel szemben menekvést kellene nyújtania. S ha változatlanul hiányoznak azok a fix értékek, melyek irányíthatnák az emberek életét, ha nem marad semmi, ahol megfogódzni lehetne, minden individuális kezdeményezés csupán illúzióvá, az együttlét inkább teherré, mintsem egyéniséget "felnevesztővé" válik. Az összetartozást legfeljebb a materiális

kényszerek tartják életben. A demokrácia, a szolidaritáson alapuló együttélés ugyanis gazdasági és társadalmi feltételek nélkül nem valósítható meg; felülről nem lehet bevezetni sem népi óhajra, sem demokratikus hatalmak kívánságára. *S mivel a társadalom végtelenen eltérő helyzetű csoportokra, rétegekre szakadt szét, a szétdúlt gazdaság, a szétvért társadalom, a szétesett kultúra világában alig maradt valami, ami bennünket reménykedéssel tölthetne el.* Az azonosságtudatában, egybetartó viszonyaiban és életképességeiben is csonkult társadalom tagjai körében ezért növekszik a bizonytalanság. És ebben a helyzetben tódulnak a kérdések, lecsapnak a kételyek. Minden lehetséges és semmi sem biztos, egymásba folyik vágy és valóság, félelem és igazság, fájdalmak eltitkolása és bátor szembenézés a szomorúságokkal.

Az élet formátlan tömegéből a kultúra emelhetné ki az embereket; ez adhatna olyan értékkezeget is, melynek révén megvilágosodhatna, az egyik ember mit jelent a másik számára. Mert - elfogdva *Heller Ágnes* definícióját - a kultúra "felöleli az életformák normatív aspektusát, amely megköveteli, hogy az emberek emocionális és szellemi (olykor fizikai) képességeit oly módon fejlesszék, hogy ezen életformák gyakorlása a jellem kiforrásához vezessen. A kultúrának ez a fogalma nem tud mit kezdeni a kulturális szférákkal, vagy azzal a felfogással, amely különbséget tesz alacsony és magas kultúra között".¹ Ha így fogjuk fel a kultúrát, akkor az üres individualizmus okozta elszakadást a *normativitás meggyengüléseként is értelmezhetjük.* A mindent megszerzésnek és semmit megtartani tudásnak olyan kettőssége alakult ki az államszocializmusban, mely az életre ráerőszakolt illúziók elmúlásának világával egyenlő, illetve a rideg önzés és haszonelvűség megannyi változatával. Csak látszólag paradoxon, hogy bár az emberek tudatában önző "magánérdekek" hatnak, mikor cselekvésre

kerül sor, magatartásukat mégis minden eddiginél jobban meghatározza a tömeges dekulturnalizáció folyamata. S az a társadalom, melynek minden tagja a maga utilitárius javainak megszerzését tartja csak szem előtt, vak tömegként esik áldozatul az újabban felerősödő nyersmaterialista-fogyasztói szemléletmódnak.

Mert ha nyilvánvaló is az, hogy az elmúlt negyven esztendő zsákutcás társadalmi fejlődése a fokozatos gazdasági süllyedésben, a pártállami rendszer szétesésében ragadható meg, *a felbomlást az államosított kultúra egyre inkább kiteljesedő válsága is elősegítette.* S mindhárom tényezősor - ha bevalljuk, ha nem - elsősorban a polgárosodás esélyeinek tudatos felszámolásával függött össze. Éppen Széplényi Iván hívja fel a figyelmet arra, hogy a "negyvenes évek végének kommunista fordulata szinte teljesen megszakította a földreformmal s a háború utáni demokratikus fejlődéssel új lendületbe jött polgárosodást, és a társadalmat - majdnem teljesen - állami bérmentés sorba taszította. A magyar nép egésze azonban ezt soha nem fogadta el, ám a sztálinizmus, illetve a forradalom leverését követő, s a vérbosszútól terhes korai kádárizmus éveiben el kellett tűnie. A hatvanas évek közepétől - a kádárizmus legsikeresebb, mert kompromisszumokra leginkább hajlamos évtizedében - azonban egy csendes forradalom kezdődött el. A társadalom ellentámadásba lendült: a csaknem két évtizeddel korábban félbeszakított polgárosodási folyamat újraindult. Ezt a csendes forradalmat a magyar társadalom milliói vívták, szürke hétköznapokban".² Vagyis az a "cseppfolyós", de lelkesítően eleven kulturális állapot, mely az 1948 előtti időszakot jellemezte, a nyílt diktatúra létrejöttével egyszerűen felszámolódott.

A centralizált kultúráközvetítő modellben (s még inkább a gyakorlatban) végtelenen leszűkült az állampolgári öntevékenységek mozgásteret. Öntevékeny kulturális életről a

továbbiakban egyáltalán nem lehet beszélni. Mindezen azért sem csodálkozhatunk, mert - s ez is köztudott - a központi diktátumok, a különböző függőségi rendszerek mellett nem jöhetett létre az autonóm cselekvés önbizalmat adó értelme. *A kiszolgáltatottság és megnyomorítottság lépten-nyomon passzív beleenyugvást termelt, illetve olyan önértékesztést és önbizalomhiányt, mely a társadalmi mértékű bizonytalanságot fokozta.* A monolitikus politikai irányítás olyan intézményi rendszert hozott létre, mely a művelődési formák sokaságát eleve egyneműsítette. A pusztá tudatformálás elve - mely többnyire szélsőséges indoktrinációkban öltött testet - szinte mindent meghatározott. S a cselekvési lehetőségek gazdasági-ideológiai "beszorítottsága" következtében az értékválasztás esélye sem alakulhatott ki. A politikum vált elsődlegessé a morállal, az esztétikummal stb. szemben. Az államosított kultúra legnagyobb ellentmondása abból következett, hogy egyetlen domináns "értékcél" alá rendelte a művelődési folyamatokat. Ám ezt csak úgy tehette meg, hogy a polgárosodás feltételeit felszámolta.

Mivel az állampolgári autonómiának és szuverenitásnak megszűntek a gazdaság, életmódbeli és kulturális alapjai, az egyének szükségképpen elveszítették azt a képességüket is, hogy fölébe emelkedjenek az életüket közvetlenül megnyomorító struktúráknak. Alattvalóként szegényedtek el; nemcsak materiális, hanem kulturális értelemben is. Kivált a nyílt, de az 1958-al kezdődő lappangó diktatúrában is alig rendelkeztek olyan eszközökkel, melyek lehetővé tették volna, hogy helyzetüket autonóm módon megváltoztassák, autonóm módon érvényesítsék akarataikat és szándékaikat, s ugyanakkor így fejlessék ki a maguk és a többiek érdekeit. Passzivitásra kényszerülve (és kényszerítve) számtalanszor át kellett élni a tehetetlenség érzését, mely vagy önelvesztő feladáshoz vezetett, vagy a közömbösség fokozódásához. S

ez csupán lászatra tűnik a polgárosodástól független jelenségnek, mivel mindmáig átéljük a mindennapi élet tényezőjeként. Mindannyian látjuk magunkat, amint alattvalóként viselkedünk (ki a rejtett kamerák élességével, ki az önáltató hazugságok kódén át), míg végül már nem is igen lehet megállapítani beszédünkéből és gesztusainkból, mi az, amit igazán a sajátunkénak mondhatunk. Mivel sem a szociális, sem a politikai, sem a kulturális viszonyokat nem lehetett szuverén módon alakítani, a visszahúzódas lelki mechanizmusa a lehetséges cselekvéseket is paralizálta. Ezzel a függőséget, a bizonytalanságot állandósította.

Az államosított kultúra nem a polgárosodást segítette, hanem a politikai rendszerhez való passzív alkalmazkodást. *Holott a művelődésnek inherens sajátossága, hogy eltérő egyéni és közösségi értékek, érdekek mentén szerveződik.* És csak a citoyen lét teremti meg annak lehetőségét, hogy az egyén megőrizhesse integritását anélkül, hogy kirekesztetté válna. Így képes magatartásában is érvényre juttatni azokat az életcélokat, melyek az önsors irányításának lehetőségeire, a függetlenségre, az autonómia megszerzésére, a demokratikus kontroll kialakítására, a zsarnokság különböző formáinak leküzdésére irányulnak. Mert a pusztá fogyasztás "kulturális szempontból nem kreatív esemény. Ha csak a piaci erők és a tömegtájékoztató eszközök érvényesülnek, akkor az élet valamennyi formális mintája pusztán külső dekoráció marad. A probléma lényege elsősorban nem abban áll, hogy sok ember ugyanazt a dolgot csinálja (gyertyát gyújt a vacsorához és kedvese megérkezését egy lemez fölrakásával várja), hanem abban, hogy az ilyen jellegű ceremóniák nem kapcsolódnak organikusan az ember életének egészéhez, és így egy új divat felbukkanásakor bármely pillanatban megváltozhatnak. Az is a fogyasztásnak egy formája, amikor valaki össze akarja gyűjteni a múlt

összegyűjthető összes kulturális emlékét. Az un. láthatatlan kéz szellem nélkül osztja szét az anyagot; a piac nem erkölcsi-szellemi integráló erő, mert nem is lehet az”.³

Elkerülhetetlenül utalunk kell azonban arra is, hogy az elmúlt évtizedek biztonság- és birtoklásképzeteihez való tehetetlen rögződés szemmel láthatólag nehezíti, hogy az egyének újfajta kulturális attitűdöt alakítsanak ki magukban. Mivel az államszocializmus viszonylagos „stabilitása” sokaknak kedvezett, akár jogosultnak is látszhat az a hit, mely minden olyan állapotot ingatagnak tekint, amely az egyéneket megszerzett „javaikból” kiforgatja. Az újrainduló polgárosodás vonzó lehetőségei ellenére is. S ha az elmúlt időszak totalitárius politikai rendszerét nem is lehet kizárólagosan a kultúra széthullásának egyedüli előidézőjeként felfogni, az mindenesetre tény, hogy a szocialista pártállam – ahogyan már az előzőekben is utaltunk rá – a XIX. században kezdődő polgárosodást a legteltesebb mértékben megszakította. „Mert ha az állampolgári jogok érvényesítése a munkaszervezetben betöltött szereptől függ, és ha a legfőbb munkaadó maga az államhatalom, akkor a civil társadalom képződése helyett csak a privilegizált csoportoknak a hatalomtól való kiszolgáltatottság mértéke szerint megkülönböztető hierarchiája jöhet létre”.⁴ Ezek a privilegizált csoportok valódi kultúrát ugyan nem hoztak létre, de - kivételezett helyzetük révén – a kultúra szerves fejlődését és pluralizálódását minduntalan akadályozták.

S hiába akarták a racionalitás és a szakszerűség elveit is bevezetni a társadalom szervezésébe, eközben az egyéni tevékenységek kibontakozását elősegítő szilárd jogrend-jogegyenlőség megalkotását és érvényesülését rendre korlátozták. A felemás polgárosodás legfeljebb az egyének önhajszoló életvezetésében, illetve a fogyasztói igények fokozottabb kielégítésében öltött testet. De az államosított kultúra időszakában aggasztó módon

sztereotipizálódott „életvilágunk” is, míg végül a kulturális depriválódás társadalmi csoportokként eltérő szintjéig jutottunk el. A *habermasi* értelemben felfogott életvilág itt nem jelent mást, mint egyfelől a kulturálisan meggyökeresedett háttértudást, másfelől a kultúra, a szocializáció és a társadalmi integráció intézményeit.⁵ A kulturális elszegényedés persze akkor is bekövetkezik, ha a kommunikáció szimbolikus folyamatai helyébe (amelyektől a kultúra, a társadalmi integráció és a szocializáció függ) a pénz és a hatalom koordinatív mechnaizmusainak alapszabálya, illetve a stratégiai-instrumentális cselekvés logikája lép. Habermas ezt a folyamatot nevezte az életvilág kolonizációjának, melyre a válasz az anómiaótól kezdve az elidegenedésen keresztül a legkülönbözőbb konfliktusokig terjed. S habár polgárosodásra – utólag erről sem feledkezhetünk meg – politikai és gazdasági okok miatt nem nyílt mód, a viszonylag önálló polgári törekvések a hatvanas évektől kezdődő létrejöttével, lassú kibontakozásával párhuzamosan egyre áttekinthetlenebbé váltak a társadalmilag követhető magatartásmód normái, értékei, elvei.

A kulturális gyakorlatban is létrejött az ígéret és a valóság kettőssége, jóllehet a kényszerű túrés állapotában - melyet indokolatlanul neveztek közmegegyezésnek – a valóság sokkal kijózanítóbb volt annál, mint amennyire ígéretekkel el lehetett leplezni. Még akkor is, ha a „hatalom – amely valamilyen módon kompenzálni akarta az 1956 után elkövetett bűneit - lemondott a mindenre kiterjedő vezérlés igényéről. Egyre inkább engedte kibontakozni az autonóm társadalmi törekvéseket. Igaz viszont (és erre a vizsgált korszakban bőven láthatunk példát), hogy amikor ezek a törekvések túlságosan politizálódtak, akkor a hatalom adminisztratív visszszorítási eszközöket alkalmazott. Nyilvánvalóvá vált, hogy a vezetés sok mindent megenged, de csak addig, amíg ez nem veszélyezteti

saját hatalmi monopóliumát.”⁶ A polgárosodást azonban az is akadályozta, hogy az állampolgár jogi bizonytalansága gazdálkodási bizonytalansággal párosult, s a kettős érték követés vagy kettős elhárítás nehezítette a mindennapi életet. Ebből adódóan a jogi szabályozás kiterjesztése magában foglalja az individualitást, a társulások és a nyilvánosság autonóm tereinek védelmét az állammal szemben, alávétve az államot a demokratikus politikai intézmények ellenőrzésének.

Az alattvalói létből csak úgy tudunk kiszabadulni, ha citoyen tudattal közelítünk a világhoz, illetve ha személyiségünk autonómiáját a többi egyén autonómiájának köre határozza meg. S ezzel a körülménnyel akkor is számolnunk kell, ha a “piaci szemlélet térnyerésére, a vállalkozások elterjedésére, a privatizációs folyamat kibontakozására szükségük van, majd hogyan per definitionem a fogyasztói igények feltérképezésén, figyelembe vételén és kiszolgálásán alapszik. Ezek az eddigiekben inkább csak a szabályt erősítő kivételekként jelen volt elemek egyre inkább az általánossá váló, tehát már a működő gazdasági rendszert jellemző, annak mindennapjaihoz elválaszthatatlanul hozzátartozó, üzleti szellemű megnyilvánulási formái lesznek. Vagyis maga a rendszer alakul át úgy, hogy többé nem a felülről diktált (megtervezett) termelés biztosítsa a fogyasztói igények ellátását, hanem az alulról (értsd: a piacon) mennyiségileg és minőségileg is felbecsült-felmért-prognosztizált fogyasztói igények szabják meg a kockázattal, de nyereséggel is járó termelési döntéseket. *A teljes rendszerváltás azonban értelemszerűen csak egy hosszabb időszak elteltével valósulhat meg, és még ezután is számolni kell azzal, hogy a lakosságot terhelni fogja a múlt öröksége.*”

Mint ahogyan az is nyilvánvaló, hogy nem csupán az egyéneknél kell keresnünk a de-kulturalizáció kiváltó okait, hanem sokkal inkább azokban a viszonyokban, melyek oly-

annyira fogyasztásorientálttá formálják az emberi életet, hogy valódi értékeket szinte senki sem talál benne. Az önzés eszkalációját figyelhetjük meg napjainkban, melynek következtében a szaporodó kételyek, a relativizáló érték szemlélet, az eszmény- és távlatvesztettség, s a történelmi meghatározottságú egyéni és közösségi perspektívák elhomályosulása szükségképpen következik be. “Ha a társadalom megköveteli, hogy elfogadják érintkezési szabályait, de kodifikált erkölcsi alapot már nem ad ezekhez a szabályokhoz, akkor a lelki egyensúly fenntartásáért vívott harc olyan én-centrikusságra kényszeríti az egyént, melynek kevés köze van az én-fenség elsődleges narcizmusához”.⁸ S ha a kultúra szétesik, bárhol is közelítünk is a társadalmi újraépítéshez, nem találunk fix pontokat. A múlt tagadása még nem vezet el az új kulturális önazonossághoz. Az, hogy nincsenek tiltott értékek, s mindenki szabadon dönthet, hogy mit olvas, mit néz meg, mit hallgat, csak a halvány esélyét teremti meg annak, hogy – metaforikusan szólva – a nemekből új igenek szülessenek.

És ha azt is figyelembe vesszük, hogy olyan társadalomban élünk, mely sokkal atomizáltabb és szétesettebb, mint akár az 1945 előtti, még anticipálni sem tudjuk azt az állapotot, hogy milyen következményei lesznek az önszabályozó piacnak egy olyan társadalomban, mely a szovjet típusú rendszer represszív múltjától terhes, a kétségek minden szempontból jogosnak tűnnek. Az államszocializmus negyven éves uralma alatt valamilyen mérséklődtek a magyar társadalomban addig meglévő társadalmi különbségek, de az újratermelődő egyenlőtlen ségek részint vagyoni alapokon nyugszanak, részint a különböző társadalmi rétegek egymástól való kulturális elszigeteltségén, mely éppúgy áthághatatlan akadályokat jelent a *citoyen egyenlőség számára, mint a materiális jelleget.* Jóllehet a posztisztálini rendszer nyomta-

lanul eltűnt, a kultúra antiliberális hagyományai, tradicionális kényszerei, illetve a piacelvűség indokolatlan kiterjesztése mégis veszélyeztető tényezőkként lépnek fel. Hasonlóképpen a kultúra rejtett "átideologizálása", mely legyen bár nemzeti indíttatású vagy vállalással átitott, semmi egyebet nem jelent, mint azt: a kultúra feladata, hogy elkötelezze magát az adott rendnek. Még a legliberálisabbnak tetsző "kulturpolitikai" intenciók is, amelyek például a kultúrának a nemzeti tudat fenntartásában játszott szerepét "erősítik", aligha tekinthetők egyebeknek, mint az említett tendencia elleplezésének. Minél inkább érvényre jut az ideologikus elv, annál nagyobb veszélybe kerül a kultúra szabadsága és méltósága. Míg a kultúra szervesen van jelen a társadalomban (különféleségében is egyenrangú módon), addig olyan homogén értékalakzatok is léteznek, melyek a különféle társadalmi csoportok életét szabályozzák.

Am a modernizálódással együttjáró társadalmi változások mérhetetlen károkat is okoznak. Az egyéni életrészekben valójában az eszményvesztettséggel küszködő modern értékudat jelenítődik meg. Az egyének hitét, jövőtudatát, értéképzeteit lassan felmorzsolja és érvénytelenné teszi korunk múltból átnyúló gazdasági, szociális és morális válsága. S "azok, akik magától értetődőnek tartják, hogy saját önmaguk, egójuk vagy énjük, nevezhetjük bárminek, úgyszólván belülről elzárva minden más embertől és dologtól, mindentől, ami kívül van, teljesen önmagáért valóan létezik, nehezen tulajdonítanak jelentőséget mindazoknak a tényeknek, melyek arra utalnak, hogy az egyének kiskoruktól fogva másokkal kölcsönös függésben élnek; nehezükre esik elképzelni, hogy az emberek csak viszonylag, nem pedig abszolút autonómok, viszonylag s nem abszolút független individu-umok, akik együttesen változó alakzatokat képeznek"⁹ Legérdekesebb lenne persze azokból a körülményekből kibontani a dekul-

turalizáció folyamatát, melyek - az autokratikus hatalomgyakorlás ellenére is - hozzájárultak a magánélet viszonylagos szabadságához. A kulturális élet szűkre szabott pluralizálódásához, a civilizatórikus szükségletek életre keltéséhez. Utalva ugyanakkor arra is, hogy az államszocializmusban megnyilvánuló hatalom mindenütt jelen volt, minden nem tőle induló állampolgári kezdeményezést észrevett, és vajmi keveset hagyott belőlük megvalósulni.

De ha nem jön létre az autonóm, önszerveződő közösségek széles hálózata, ez azzal is jár, hogy az állampolgári (citoyen) viselkedés formáit nem tudjuk elsajátítani; az alattvalói lét meghaladásának azt a technikáját, mely a polgári szerepek, értékek, normák egyéni alkalmazásában rejlik. Állampolgári felelősségről csak ott lehet beszélni, ahol az egyének felelőssége átélte önállóságon alapul. Mint ahogyan önerőt is ott lehet vágni, ahol a belső autonómiához kívülről is biztosított a szuverenitás. S morális erőt ott, ahol a belső szabályozás kívülről is találkozik pro vagy kontra igazolással. Külső társadalmi erőterében ezekben aligha reménykedhetünk. Így semmiképp sem tarthatjuk különösnek, hogy az államosított kultúrában kevés tere maradt az állampolgári kezdeményezéseknek, *sokkal inkább az átpolitizált szervezeteknek és struktúráknak, amelyeknek a személyek pusztán eszközeivé váltak.* Nem a művelődő egyén volt fontos, hanem a kulturális szerkezetben valamilyen módon megjelenő fogyasztó. Csakhogy ezzel - hasonlóan ahhoz, ahogyan a modern ipari állam politikai és társadalmi szervezetei - inkább deszublímálták és semlegesítették az emberi energiákat, ahelyett, hogy táplálták volna őket. S ez abból is következett, hogy a kultúra teremtése, elsajátítása és közvetítése elszakadt egymástól.

Nem pusztán arról van szó az államosított kultúrában, ki szól kihez, hanem, hogy mi - miféle film, melyik tévésorozat, melyik

poegyüttes - szől az illető révén, aki azt hiszi, hogy ő szől valakihez. S ez az "ő" hol a nyílt, hol a rejtett ideologizálás képében jelent meg. Ám minden lépés, mely elszakadást jelent az államosított kultúrától, előkészítőjévé vált az új emancipálódásnak. Annak az emancipálódásnak, amely – kulturális szempontból – inkább csak következményként jelenik meg, s amelyet azoknak az egyéneknek a józansága és ravaszsága is elősegített, akik vállalkozásokba kezdtek, akik – ilyen vagy olyan formában -kivonultak a mindent meghatározó politika alól. *Valójában az egyéni autonómia viszaszerzéséről van szó, hiszen ha alávettett helyzetben reprodukáljuk magunkat, hiába igyekszünk, a kultúra önálló teremtőjévé és fogyasztójává nem lehetünk.* Az átpolitizált kultúra maga alá gyűrte az embereket, s az indoktrináció alapjául szolgáló kulturális objektívációk végletekig hamis tudatot alakított ki bennünk. Nemcsak az irodalomból, hanem még a mindennapi kultúra formáiból is sugárzott az ideológiai meggyőzés és elfogadtatás szándéka. Az egyéneknek egyszerűen nem volt lehetőségük arra, hogy a maguk közösen megalkotott és fenntartott kulturális világában fejezzék ki magukat.

A "kulturális modernizáció" megjelenésével - azaz a saját belső értékei körül szervezett tudomány, művészet, erkölcs és jog autonóm kulturális szféráinak megerősödésével - a reflexivitás növekedésének lehetősége adott a cselekvés valamennyi dimenziójában és a világhoz való viszonyulásban is. Mindazonáltal az a helyzet is előállhat, hogy a politikai és a gazdasági viszonyok pluralizálódásával a citoyen lét újra csak reményként jelenik meg. Éppen ezért van szükség a gazdaság, az állam és a társadalom közötti viszonyok átszervezésére, valamint a nyilvánosság és a privát szféra közti határok újrafogalmazására. Nem vizsaterésről van szó egy differenciálatlan közösséghez, amely mentes minden hatalomtól, az egyenlőtlenségek minden formá-

jától, hanem sokkal inkább a társadalmi autonómia tereinek kiterjesztéséről és védelméről. Az autonómia, a pluralitás, a különbözőséghez való jog nem jelenti azt, hogy le kellene mondanunk a modern polgári társadalom formális egalitárius elveiről vagy a demokratikus állam egyetemes elveiről. Helyi vagy funkcionális szinten a nagyobb demokrácia, a képviselőlet vagy a közvetlen, részvétel új demokratikus formája rá van utalva a központi intézményekre (parlament, törvényesség) a konfliktusok megoldása és a nem szervezettek képviselőlete miatt. Az arra irányuló erőfeszítés, hogy a vitatott kulturális értékeket, normákat stb. is hozzáférhetővé tegyük, nem azonos egy meg nem alkuvó "érzési etika" - mint a társadalmi problémák megoldási módjának - érvényesítésére irányuló közvetlen kísérlettel.

A civil társadalmon belüli demokratikusan strukturált társulások és a társadalmi nyilvánosság színtereit, a különböző típusú politikai cselekvőket és az akciók pluralitását önmagukban véve is célnak kell tekintenünk. A citoyen tudat ugyanis olyan "produktumként" fogható fel, mely a külső, társadalmi erőterből személyivé változtatott képességen alapszik, s úgy erősödik vagy gyengül, ahogyan az élet folyamán az egyén szociális, politikai, kulturális viszonyai építik vagy rongálják. A valóban pluralisztikus művelődés segítségére lehet abban is, hogy a jelen terheit – melyek a mindennapi élet fenntartásának nehézségeiben éppúgy megmutakoznak, mint az emberi erőter védelmének hiányaiban, vagy a rossz kompenzációs módok szaporodásában – enyhítse. *Csak ehhez arra is szükség van, hogy egyre nagyobb számban hozzuk létre a bizalmat és önbizalmat adó közösségek különféle formáit, s hogy sorra megszűnjenek azok a korlátok, melyek lehetetlenné tették, hogy társadalmi cselekvéssé alakítsuk azt a tudást és tehetséget, amivel rendelkezhetünk, s aminek a kifejtésére az eddigi társadalmi szerkezet*

nem adott lehetőséget. A polgárosodás minde-
nekelőtt az egyén önvédelmének erősödésé-
hez járul hozzá, a tanult és "beigazolódott"
tehetetlenség meghaladásához. Ez is feltétele
annak, hogy eljussunk a valódi gazdasági, po-
litikai és kulturális önrendelkezéshez.

A társadalom demokratizálásért folyta-
tott küzdelem és a társulás közvetlen részvé-
teli formáira fordított gond az egyének azon
felismerésének tulajdonítható, hogy a társada-
lmi termelésnek nemcsak az eszközei, hanem
a céljai is társadalmi produktumok. S ha a
polgárosodás értékélcéljai alá rendeljük a mű-
velődést, akkor ez azt is jelenti, hogy olyan
folyamatként fogjuk fel, amely az egyén tes-
ti-lelki és szellemi minőségének fejlesztésé-
ben jelenik meg. A sokféle eszköz közül a
tudást, az ismeretgyűjtést, a befogadás érzel-
mi gazdagodását éppúgy megemlíthetjük,
mint a kreatív örömeiket, a közösségek együtt
teremtő alakítását. Mindazt tehát, ami maga-
sabb szinten reprodukálja az egyén erőt, ké-
pességeit, s amelyre az államosított kultúra
nem adott lehetőséget. S itt szükségképpen az
egyénin van a hangsúly, hiszen az államszo-
cializmus időszaka valójában a második gaz-
daságból kinőtt felemás polgárosodás kitelje-
sedésére sem adott lehetőséget, sem pedig a
civil társadalom értékorientált mozgalmainak
megerősödésére. Az új évtized küszöbén azt
látjuk, hogy a civil társadalom megtorpanása
következtében a kulturálisan közvetített érté-
kek orientáló és szervező erejét az *érdekek
nyers erőszakossága váltotta fel*, mely vitat-
hatatlanul "individuális" jellegű, csak nem az
értékgazdag individualizmus értelmében. S
ebben újra szerepet játszott az, hogy a társa-
dalom mezőviszonyait fenntartó közösségi
köteléket végképp szétverte a totalitárius ha-
talom. És ami maradt belőlük, elkerülhetle-
nül áldozatul esett az egzisztenciafenntartás
miatt nélkülözhetetlen önkizsákmányoló, túl-
vállaló életmódnak.

Így - a közösségi tevékenység által legiti-

mált kulturális orientációs pontok hiányában
is – csupán a nyersmateriaális életszervezés
vált dominánssá. Bármennyire kétségtelen
tény is ez, ebből nem következik, hogy az
egyének vagy a közösség értékítélete torzítat-
lanul jelenne meg például a kulturális áruk
piacán. Mert minduntalan a kultúra minősé-
gének és szerkezetének deformálódásához
vezet az a kísérlet, amelyik a kulturális érté-
keket megpróbálja az eladott termék vagy
szolgáltatás árában kifejezni s azzal azonosí-
tani. Nem beszélve arról, hogy az egyének
kulturális autonómiája – eltekintve a kivételes
helyzetektől és egyéniségektől – mindenkor
korlátozott. Hiszen nemcsak a létviszonyok
objektív szabályozottságától, az egyének
munkakörülményeitől-pályájától függ az au-
tonómia, hanem a közvetlen környezet ítéle-
teitől és előítéleteitől is. Bármily demokrati-
kusak is a közviszonyok, a piac értékítélete
ugyanolyan módon befolyásolja az értékvál-
asztásokat, mint a kulturális tradíciók maga-
tartást és gondolkodást reguláló kötöttségei
(melyek ugyan nem mindig tudatosulnak, de
értékválságos időszakokban mégis szembe-
szökően befolyásolják a szuverén vagy annak
tetsző egyéni cselekvéseket, illetve döntése-
ket).

És minden döntés – véletlen megvalósulá-
sa lévén sok ezer különböző oklehetőségnak,
amik közül nem lehet a biztosat kiválsztani –
odaillik be és úgy, ahogy a személyes jelenlét
szerepe, a létezés értelme végképp elhomá-
lyosul. *Miután az egész emberi értékvilág vált
kérdéssé az államszocializmusban, a meg-
tartó normák lehetőségét szinte senki sem lát-
hatta.* S ebben a helyzetben óhatatlanul ér-
vényre jut az a törekvés, hogy – *Walter Ben-
jamin szavaival* – "az egyéni létezésből in-
kább a presztízs mentődjék át, mintsem a te-
hetetlenségét és összehonyolódottságát kell-
jen belátni, s e szuverén lebecsülés által
legalább az általános elvakítottság háttéré-
ből nyíljék szabadulása. Ezért hemzsegnek a

levegőben az életelméletek s világnézetek, s oly nagyralátónak is azért hatnak, mert végül csaknem minden esetben egy-egy semmitmondó priváthelyzet szankcionálását szolgálják. Ezért lebeg fölöttük oly tömérdek csalkép, délibáb, hogy minden éjszaka ellenére máról holnapra virágzóan beköszönt a kulturális jövő, mert mindenki a maga nézőpontjának optikai csalódásaira hagyatkozik¹⁰. Mint ahogyan a tartalmas jövő és az elvesztett értékek visszaszerzésének esélye is egyre távolabb kerül. Kétségbevonhatatlan szerepet játszik ebben a múlt represszív rendszere éppúgy, mint az egyének egzisztenciáját korlátozó gazdasági, szociális, települési stb. ellentmondáshalmaz, mely nemhogy csökkent volna az utóbbi időben, hanem inkább - mivel ezek az ellentmondások kumulálódnak - növekedett.

Ha elfogadjuk *Berend T. Iván* megállapítását, mely szerint a "gazdasági rendszer megváltoztathatatlan alkalmatlansága nem magából a kelet-európai kommunizmus gazdasági rendszeréből, mint inkább politikai-ideológiai konstrukciójából következett", még inkább érvényes ez az államosított kultúra kudarcára. Hiszen ezen a területen is "az ideológiai szentesített monolitikus pártállami struktúrák állták útját a valóságos helyzetfeltárásnak, vezettek a valóságban jelentkező kérdések ideológikus megközelítésére, tették lehetővé a kontroll nélküli hatalom magabiztos tudatlanságának, a politikai megbízhatóságot a szak tudás és alkalmasság elé rangsoroló kontraszelekcióinak az érvényesülését. Ez a politikai-ideológiai közeg kényszerítette félmegoldásokra a reformokat, rendelte alá a gazdasági racionalitást az úgynevezett szocialista értékeknek"¹¹. Már ez a körülmény is rávilágít arra, hogy *ha a kultúra által hordozott értékek nem válnak életségvezető értékekké, ebben nem csupán a meg nem értettség, sem a durva felfogni nem tudás jellemzőit kell látunk, hanem az alattvalói tudat továbbélését is, mely*

nem engedi meg azt, hogy bárki olyan értékeket "intencionáljon", melyek eddigi életszemléletét gyökeresen átformálnák. A dolgok megtörténnek, és az egyének elfogadják, ahogyan megtörténnek. Olykor a megnyugtató bizonyosság korlátozott élménye alapján. De mi sugallja ezt a bizonyosságot? Vagy ezt az egyensúlyt?

Mindenképpen az az életszemlélet, mely elfogadja a fennállót, a "nincsen cél, csak lendület" életszervező elvét. Hiszen az elosztási egyenlőség hamis követelménye mindent viszonylagossá tett. A kultúrától megfosztott, illetve "felszabadított" egyének aligha lehet fontosabb célja, mint a rövid, egyszeri élet kellemességének, mindenféle fogyasztásának maximalizálása. S ebben az is szerepet játszik, hogy a kulturális modernizálódás jókora késedelemmel követi a politikai és a gazdasági eseményeket. Az évtizedekig hirdetett eszmék és a naponta tapasztalt valóság közötti ellentmondásokat csak kevesen voltak képesek feloldani magukban, s mert a valódi jövőkép kialakítására esély sem volt, az egyének cinikussá váltak, vagy legalábbis apátiába süllyedtek. Ha nincs lehetőség az életformák és világnézetek szabad választására, ez is a dekulturalizációnak kedvez. Ezért sem véletlen, hogy az értékek mai káoszában és ezek következményeképpen felerősödik a szorongás, a mások elleni agresszió. Változást csak a gazdasági kibontakozás, az életszínvonal emelkedése, a társadalmi-politikai viszonyok konszolidálása hozhat. Tudatosítva ugyanakkor azt is, hogy *kulturális liberalizmusról* akkor beszélhetünk, ha - szemben a piacelvűséget megtestesítő racionalitással - csupán az a kérdés kerül előtérbe: jó-e valami csakugyan; annak a másik kérdésnek a rovására, hogy mire jó, vagy a piacra is jó-e vajon? Az ilyesfajta gondolkodás és gyakorlat teszi lehetővé, hogy a kultúra teremtői és befogadói valóban autonóm szereplőkké váljanak. Az "ínség", a "konkurencia" nyomorító alternatívájával

szemben csakúgy, mint a "hivatalos támogatással" szemben.

Nyilván ez olyan társadalmi struktúrát feltételez, melyben az értékcsere-törvény nem terjed ki mindenre. Ebben az esetben ugyanis a hasznosság kívánalmához való vak igazodás diadalmaskodik; oly kizárólagosan méghozzá, hogy a kultúra valódi szabadsága kerül veszélybe. Ezért sem lehet a kultúra fejlődését vagy stagnálását a magántulajdon meglétére vagy hiányára visszavezetni. Mert míg a magántulajdon valóságos lehetőséget jelent a szilárd politikai alap megteremtésére, az állam kizárására, és csak ennek ereje képes szembeszállni a bürokratizálódó politikai irányítással, a *szellemi vállalkozás szabadságát az üzleti verseny szabadsága önmagában nem teremti meg*. Az ipari társadalom ökonomista szemléletmódja éppannyira deformáló hatású, mint a központosított, homogenizált állami irányítás. Napjainkban mégis inkább a társadalmi modernizálódást kísérő ellentmondások a meghatározóak, s ugyanígy az életstílus választásával összefüggő kényszerek. A civilizátorikus-fogyasztási preferenciák, melyek alapján az egyének szervezik életüket. De tisztán kell látnunk, hogy a kultúra és a személyiség viszonyában kell lennie valamilyen előfeltételnek, mely az egymásra vonatkozást megteremti.

Vagy ahogyan *Bibó István* írja: a "kultúra lényege, akár az emberi munka technikájáról, akár a szellemi alkotásokról, akár az emberi társadalmak politikai együttélési technikájáról van szó, sohasem valami ideológiai program végrehajtása, hanem mindig a valóság valamely szakaszának a gondos részletmunkán, eddig elért eredmények hagyománytisztelető átvételén, a valóság visszahatásának az alázatos elfogadásán és a gondos kitapogatásán, a próba és tévedés technikáján alapszik".¹² Ebből – implicite – az is következik, hogy a *kulturális identitás semmiféle ideológikus célzatú megteremtésére való törekvés*

nem fogadható el. Olyan kulturális értékcélok előnyben részesítése, melyek nemhogy a kötelező, de akár csak a társadalmilag ajánlatos vagy éppen pillanatnyi haszonnal járó esélyt jelentenének bármely társadalmi csoport számára. Mert mindenhol, de különösen egy olyan társadalomban, ahol nincs eléggé életmódokba épült hagyománya a demokraciának és a toleranciának, a kizárólagosságra vagy a kirekesztésre való hatalmi aspiráció legcsekélyebb lehetősége is veszélyessé válhat. A választás szabadsága ugyanis az emberi lét egyik alapvető értelme. Nem beszélve arról – ahogyan Nyugat-Európa intézményesült és általános eszmei pluralizmusa is bizonyítja –, hogy a demokrácia, a polgárosodás, a prosperitás nem tűr semmiféle zártságot. Miként egységes kultúra sem létezik, hanem csupán különféle kultúrák. S bármiféle kultúra orientáló hatása akkor jelenik meg, ha artikulálódnak azok a kulturális szükségletek, melyek nemcsak megengedik, hanem egyenesen megkövetelik valamely elkülönült kulturális formát adekvát kifejezésül.

Hátráltató tényező ugyanakkor az is, hogy a generációkon át beépült és rögzült szemléletmódot, normarendszert és viselkedésmintákat egy "tollvonással" nem lehet eltörölni. Különösen úgy nem, hogy minden egyéb körülmény marad a régiben, s még az esélye sem teremthető meg annak, hogy az eltorzult értékrend megszüntethető lenne (akár csak a megélhetési, egzisztenciális gondok, a lakáshiány, az ellátási nehézségek mérséklése értelmében is). A felgyorsult társadalmi és politikai változások idején ugyanakkor hajlamosak vagyunk *visszavonulási terepnek tekinteni a privát szférát*. S mikor azt kutatjuk, hogy hol kezdjük elrontani történelmünket legújabb korunkban, akár idillikusnak is tetszhet a közéletből való kivonulás. Amely legalább a mindennapokban teremt valamilyen védettséget. Ám ez a magatartás csak a rövid távú konjunkturális gondolkodás szempontjából

lehet érvényes. Mert például a kultúra értékeinek elfogadása vagy elutasítása nem ennek alapján értelmezhető. Annál kevésbé, hiszen az értékelsajátítás vagy értékelutasítás kényszerei az *emberi életvilág* (J. Habermas) különböző dimenzióinak sajátzerűségeiből erednek. Még akkor is így van ez, ha elfogadjuk, hogy a totalitarizmus időszaka nem tudott teljesen légtüres teret létesíteni az emberek között, a csendes, olykor észrevétlen hullámmása a szolidaritásnak, az egymásra figyelésnek, mely az élet rejtett elevenségét adta, nem tűnt el teljesen.

T.G.Ash hívja fel a figyelmet arra, milyen értékekkel találkozott az elmúlt évtizedben. Hiábavaló lenne is tagadni "az erkölcsi bátorság és az eszmei hajlíthatatlanság, a bajtársiasság, a barátság és a családi élet gyönyörű példái". Mint ahogyan abban sem kételkedhetünk, hogy valóban látta: az emberek "hogyan találnak helyet és időt megfontolt beszélgetésekre, zenére, irodalomra anélkül, hogy a tömegkommunikáció örökös zakatolása befolyásolta volna őket".¹³ Am a szentimentális eszményítést sem nélkülöző megállapításoknak az össztársadalmi igazságtartalma mégis azért vonható kétségbe, mert inkább a "védekező állampolgári magatartásra" utal. S ez a védekezés nem egyéb, mint sajátos kompromisszum az ellehetetlenült viszonyokkal. Mert mit jelent az, ha az egyének sorsközösséget vállalnak egymással; és nincs más, mint a védekezés? Megfosztva a teljes élet lehetőségeitől? Kétségkívül a liberális demokratikus intézmények akkor fejthetik ki leginkább hatásukat, ha elválaszthatatlanul kapcsolódnak a különféle társadalmi és gazdasági "életformákhoz". De az életformák különbözősége kulturális különbözőséget is feltételez, melynek háttérbe szorítása (vagy esetleges kiküszöbölése) semmiképp sem fogadható el. Mert megfosztja a társadalmat a kulturális heterogenitásokból táplálkozó újraépítés esélyétől,

melyre ma nagyobb szükség van, mint eddig bármikor.

Ha ugyanis az, ami a kulturális pluralitást jellemzi, ha az, ami benne posztulált, megtalálná a neki valóságosan megfelelő társadalom bármely alrendszerében, ez a kultúra "sikerkes végét" jelentené. Am valóban meghaladott csak akkor lehetne, ha *raison d'être*-jét a társadalom valóra váltaná s megőrizné a gyakorlati életben. Mivel erre nem képes, a kultúra szerepének akaratlanlagos vagy akaratlan korlátozása a "funkcionális hasznosság", a látszólagos konfliktusmentesség és a manipulatív álharmónia meg nem élt világának reménytelenségébe süllyesztené az embereket. S mint az eddigiekből is következik, a kultúra erőszakos modernizálása éppannyira sok elmentmondást vonna maga után, mint a szabadság bármilyen ideologikus "megszervezése". Mert – ahogyan K. Minogue írja – a "szabadság nem olyan valami, ami küzdelemben vagy forradalomban születik, hanem lassan növekszik a szabad és független szokások fokozatos meghonosodásával a politikai életben".¹⁴ Nemcsak a politikai életben, hanem a társadalom valamennyi szférájában a viselkedésformák különbözőségéhez, az életmódok változatosságához semmilyen ideológia nem szolgáltat mintát. Még a "közösségépítő" kultúra mint lehetséges minta értelmében sem. Hiszen a kultúra sem csupán azáltal teljesedik ki, hogy az embereket közösséggé olvasztja, jóllehet a tradicionális társadalmakban ilyen szerepe nem is volt. Azokat a mechanizmusokat, amelyek ezt megvalósítják, már nem lehet újraalkotni.

Az a szerep, amit a kultúra közösségalkotó erejének hihetünk (s amelyet az államszocializmusban - mutatis mutandis - joggal vagy kevésbé joggal hangsúlyoztak), semmi egyéb, mint szekularizált ismétlése annak a fegyelemnek, melyet az államhatalom csak erőszakkal tudott elérni. Ha az államhatalom túlméretezett (mint a múltban), olyan

mozgatóerőt termel ki, amely nemcsak a piac működését korlátozza, hanem a kultúrát is; éppen mert mindenféle autonóm gazdasági és kulturális tevékenységet igyekeznek felszámolni vagy legalábbis kordában tartani az anyagi források rendszeres elvonása és újraelosztása révén. Ha viszont az állami támogatások rendszere merőben hatalmi önkényen alapul, értékessé csak az válhat, melyet előzőleg annak minősítenek. Kulturális értelemben is. Csakhogy ebből nem következik az, hogy a demokratikus rendszer a kultúra területén termelőddé valamennyi konfliktust fel tud oldani. Annál kevésbé, mivel – ahogyan *Schöpflin György* írja – a “demokrácia ereje abban áll, hogy lehetőséget nyújt a régi kérdések új formában való ismételt felvetésére; hogy elfogadja, egyetlen megoldás sem végleges, de bármikor előkészíthető a kivitelezésre. Ebben az értelemben a demokrácia szakadatlan vita a politika korlátairól, az értékek és a források elosztásának szempontjairól, az állam és a társadalom viszonyáról, az egyéni és csoporteljárásról, valamint az egyenlőtlenség esetlegesen és valóságosan is felmerülő mértékéről és formáiról”.¹⁵

De – hogy csak a lényegyet emeljük ki – *a szorongató gazdasági körülmények közepette a kultúra csak kevésbé tud résztvenni az emberi viszonyok szabályozásában, mert az anyagi érdekek válnak elődlegessé, a nem materiális érdekek (és értékek) pedig alárendelt helyzetbe kerülnek. Így a nemzethez, a valláshoz, az erkölchöz stb. kapcsolódó igények szükségképpen háttérbe szorulnak. Ennek kapcsán is újra találkozhatunk azzal az állítással, hogy kizárólag az embereken múlik minden. Ám hogy minden kizárólag az embereken múlik, egyike azoknak az elvont és nehezen megtámadható tételeknek, amelyben áttekinthetetlenül keveredik való és valótlan. Való igaz, hogy az “elnemzetietlenedés”, az “elvallástalanodás” stb. az emberi társadalomra utal vissza, és az emberek által meg is*

fordítható. Valótlán azonban, hogy közvetlenül csak az embereken múlik, hogy pusztán gondolkodásuknak kell megváltoznia ahhoz, hogy a “kizökkent világ” ismét helyreálljon. Régi illúzió az individualista társadalom önámítására, hogy az egyén belső világa önmagából bontakozik ki, tekintet nélkül a társadalmi környezet alakulására. Meddő és hiábavaló volna, ha azt akarnánk állítani, hogy az egyének szociális, kulturális, politikai stb. megfosztottságát azzal lehetne leküzdeni, hogy az egyének belső döntési szabadságát nyeméneket, vagy hogy nagyobb mértékben részesednének a szellemi javakból, vagy hogy annak, ami értelmetlenül történik velük, önmagukból kimozdulva értelmet adnának.

Mert az is a kultúra széthullását mutatja, hogy egyre inkább növekszik az igény az olyan alkotások, tevékenységek iránt, melyek az egyént semmiféle szellemi erőfeszítésre nem készítik. Csakhogy az így elért élvezet – merthogy az lehessen, nem lehet megerőltető – mindinkább bejáródott, szokványos kerékvágásban halad, s ehhez unalommal, vagy legjobb esetben rezignációvá változik. Maguk a termékek determinálják a befogadást is, őket pedig az határozza meg, hogy a közvetítetlen elfogadás gyorsaságára és sekélyességére tartanak igényt, s ily módon szinte közvetlenül “megtöltik” a gondolati tevékenységet. Így a kulturális elsajátítás mindinkább beleolvad a meglepetés és tehermentesülés effektusait belekalkuláló szférába. A kulturális fogyasztás kialakult rendszere az egyéneket minduntalan ráveszi arra, amire hajlamossá is lettek, hogy ne úgy tapasztalják meg a kulturális alkotásokat, mint amiknek vannak vagy nincsenek saját értékei, hanem mindenekelőtt mint olyan produktumokat, melyeknek nem tartozik semmiféle összpontosítással, erőfeszítéssel vagy megértéssel. *A még csak formálódó “kulturális ipar” (T.W. Adorno) általános megtévesztési tendenciája abból táplálkozik, hogy az embereket egyáltalán nem akarja ar-*

ra emlékeztetni, amítől meg vannak fosztva. Mert ha megfosztottságukra (depriváltságukra) döbentené rá őket, ez aligha lenne szórákkoztató.

Éppen azzal, hogy a "tömegkultúra" csaknem kizárólag a szórákkoztatásban merül ki és az emberi életidő jelentős részét akarja bekebelezni, tovább zsugorodik a valóban emberi idő és mindenféle intellektuális követelmények tere. A kulturális ipar a tömeges becsapás és a tudat visszafogásának eszközévé lesz, megakadályozva a független, önálló egyének kiművelését, akik tudatosan ítélkeznek. S minél inkább kiterjed ennek az "iparágnak" a befolyása, annál inkább erősödhet az egyénekben az a vigasztaló érzés, hogy ez a "világ nem is olyan rossz". Ez a kényszerhelyzet következménye. Ha a külső szociális nyomás az egyéneket valamiféle primitív megelégedettségi stádiumba veti vissza, akkor a szituáció és a szellemi magatartásmód így létrejött rendje nem a helyre állított összhang bizonyítéka, hanem az ellenkezőjének; a kultúra a pusztán fennálló rend eszközévé válik. Ebből adódóan alkotó elemei - lett légyenek azok műalkotások vagy az emberi viszonyok szervező konstituensei - többnyire illuzionista parádézásra szolgáló javakként jelennek meg, vagy alkotóik emelkedett és elragadtatott megismételhetetlenségét hirdető tárgyakként. Metaforikusan szólva: a múlt tárolását szolgáló patetikus "csalásokként". Mindebben nem csupán kulturális, hanem társadalmi kérdésszóról van szó. A deprivált helyzetbe kerültek "gyűlölete" a privilegizált réteg ellen, mely rétegből kirekesztve érzik magukat, és amelyre rávetítenek sokmindent, ami után vágyakoznak, az antiintellektualizmus megnyilvánulása is. Ám ez a tény csak közvetett módon fejezi ki a kultúra széthullását, és közvetett módon érzékelteti azt a válságot, melyet az előzőekben jellemeztünk.

Miképpen csak indirekt módon utalhat arra is, hogy a kultúra "újraintegrálásának"

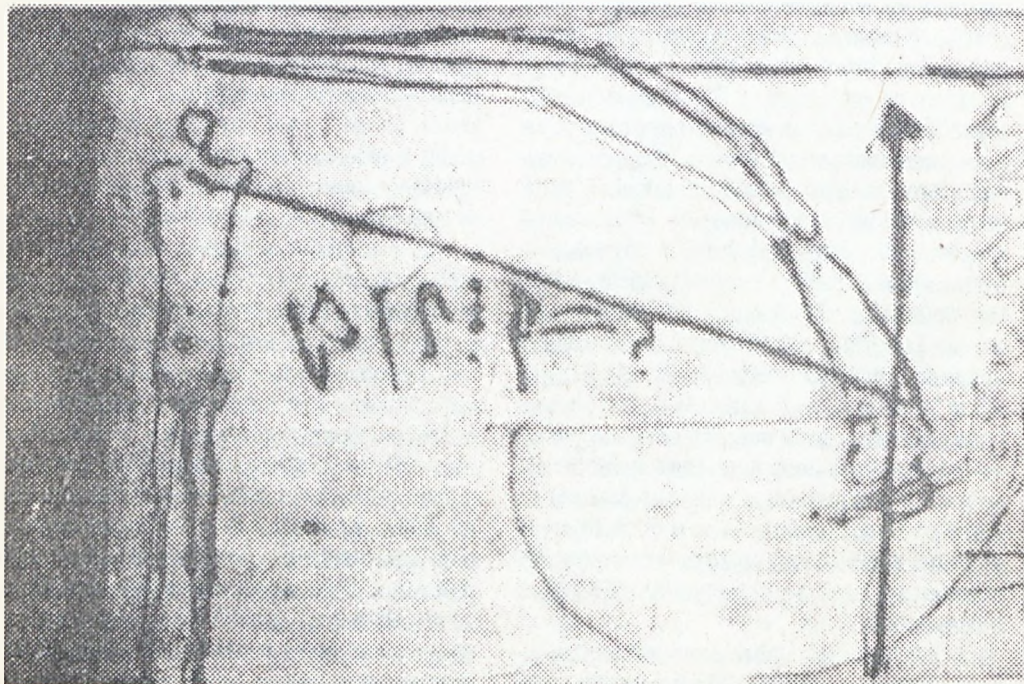
többféle lehetősége képzelhető el, s a válságból a kultúra valamiféle új rendje is létrejöhet. Kivált az *alternatív kultúrák* (jelenjenek meg akár vallási köntösben, akár szekularizáltan) lehetnek hordozói az újraintegrálódási folyamatnak. Melyek persze ahhoz, hogy egyáltalán létrejöjjenek, mindig szükségük volt valamilyen tekintélyen, autoritáson alapuló kulturális szerkezetre, amely mégsem nyomta el teljesen; olyanra, amely egyszersmind létrehozta és táplálta az ellenállást. Az alternatív kultúra közti feszültség felszámolására irányul, elsősorban azoknak jelent hátrányt, akik az utóbbit teremtik és "fogyasztják". S az említett kettősség felszámolásával az egyének nem tudnának kitérni, nem tudnának félrehúzódní abból a kulturális rendből, melyben idegenül kell otthon érezniük magukat. Ez arra is kényszerít bennünket, hogy *T.W.Adornot* idézve - "levonjuk a megfelelő következtetéseket a kultúra csődjéről az emberekkel szemben, s arról, hogy mivé tette az embert a világ. Ez az ellentmondás, mely a művészet (s tegyük hozzá: a kultúra) szabadsága és a szabadság felhasználásmódjainak sivár láttelelei között feszül - a valóság ellentmondása, nem pedig a tudaté, mely éppen azért vizsgálja a valóságot, hogy megváltoztatásához legalább valami kevésse hozzájárulhasson".¹⁶

De bármiként alakuljon is a társadalom eljövendő új rendjében a kultúra helyzete, akár csökken autonómiája, akár nem (a gazdasági megfontolások némiképp arra engednek következtetni, hogy valódi önállóságra csak nehezen tesz szert), annyi mindenestre bizonyos, hogy a piacelvűség törvényeinek való alárendelődés számos veszélyt hord magában. Mert ha a kultúra kizárólagosan áruvá válik, használhatósága sehogymásképp nem igazolódhat, mint éppen eladhatóságának formájában, ami viszont nemcsak lényegével áll a legteljesebb ellentétben, hanem magával az emberi viszonyokat humanizáló szerepével is.

Irodalom

1. Heller Ágnes: Európa második reneszánsza. Világosság, 1990. 10.sz. 726.o. 2. Szelényi Iván. A magyar polgárosodás esélyei. Hittel, 1989. 18.sz. 10.o. 3. Heller Ágnes: i.m. 727.o. 4. Péter László: Volt-e magyar társadalom a XIX. században? A jogrend és a civil társadalom képződése. Valóság, 1989. 5.sz. 22.o. 5. J. Habermas: New Social Movements. Telos, 1981. 49.sz. 35.o. 6. Csizmadia Ervin-Fricz Tamás: A rendszer nélküli rendszer. Valóság. 1990. 2.sz. 17.o. 7. Hernádi András: Termelés és fogyasztás: tyúk vagy tojás paradoxon a közgazdaságtanban, Valóság, 1990. 10.sz. 21.o. 8. Christopher Lasc: Az önimádat társadalma. Bp.

1984. Európa K., 24.o. 9. Norber Elias. A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások. Bp. 1987. Gondolat K., 66.o. 10. Walter Benjamin: Angelus Novus. Bp. 1980. Magyar Helikon, 495.o. 11. Berend T. Iván. Egy történelmi bukás okai. Európai Szemle, 1990. 2.sz. 55.o. 12. Bibó István. Válogatott tanulmányok. 4.k. Bp. 1990. Magvető K., 153.o. 13. Timothy Garton Ash: Az igazság éve Kelet-Európában. Valóság, 1990. 6.sz. 27.o. 14. K. Minogue: Összeomló társadalmak, továbbélő hitek, 2000, 1990. 9.sz. 17.o. 15. Schöpflin György: A demokrácia esélyei Közép- és Kelet-Európában. 2000, 1990. 6.sz. 7.o. 16. T.W. Adorno. Zene, filozófia, társadalom. Bp. 1970. Gondolat K., 406.o.

Szabó András

Tanárok a végeken

Gyermekkorom egyik legizgalmasabb, máig is elevenen élő emléke a vasrácsokkal körülkerített gimnázium épületében tett első látogatásom volt. Szüleim vittek el a komor homlokzatú iskola falai közé, talán azzal a céllal, hogy kollégáinknak bemutassanak.

Sötét folyosókra emlékszem, s egy zöld ajtajú, homályos szűk kis helyiségre, mely vitrinekkel és akváriumokkal volt tele. Ott édesapám egy állványon álló akvárium csillogó üvege elé emelt. Az üveg mögött, apró kavicsokon, a zöld növényzet törpe dzsungelében egy foltos szalamandra sötélt. Tokája hullámszott, iszapfeketeségű testét pettyek borították. Megrendítő volt!

Sokáig ez a biológiaszertár, s az innen kapott élmény izgalma jelentette nekem a gimnáziumot. Ennek az épületnek az alapjait még a múlt század utolsó negyedében rakták le, s hasonló stílusban épített testvéreit ott találjuk a felvidéki gimnáziumok egész sorában. Falain emléktáblákat helyezett el a kegyelet. Az épület homlokzati részén, nem messze attól a táblától, mely a századvég jeles költőjének ez iskolájában eltöltött öt éves tanári működésére figyelmeztet, van még egy márványlap, melyen idézet áll. A tévesen Balassi vitézi énekének tulajdonított verssor, valójában a tanítvány, Rimay János költeményéből való: - "Hazádnak szép vége mindenütt csonkán áll..."

A sors kifürkészhetetlen szeszélye folytán a mementónak szánt emléktábla a helyén maradt; talán azért, mert mind a mester, mind a tanítvány ezen a tájon töltötte élete egy részét; talán azért, mert a józan belátás végül is nem a nacionalizmus megnyilatkozását látta e sorok mögött, hanem a fájdalmas tény rögzítését a XVII. század eleji sorok idézésével, - a hajózatónak kikiáltott határfolyótól kőhajításnyi távolságban.

Kezemben tartom a magyar nyelvű világi líra legelső és egyik legnagyobb költőjéről

elnevezett gimnázium értesítőjét, 1934-ből. Már a hang is részvétet keltő, ahogy a krónika a történelem nagy kataklizmája után szélekre került kisváros iskolai életéről szól. Egyik tanártársuk nyugalomba vonulását a következő sorokkal kommentálja: "Hisszük, hogy most, midőn vállát nem nyomja többé adminisztratív munka gondja, maradék nélkül az lehet, amire 43 esztendővel ezelőtt elhívta őt a lélekben megszólaló hang: eszményi pedagogos. Hiszen olyan nagy szükségünk van az elhivatottakra. Néha, mikor fáradni kezdünk, megmelegsünk lelkük melegétől, bekapcsolódunk életük áldott, frissen lüktető ritmusába, mi, magyar tanárok maroknyi csapata, Trianon második évtizedében itt - a végeken."

Mintha egy XX. századi Mikes Kelemen vetné papírra kedves nénjének ezeket a sorokat.

De maradjunk egy villantásra még a történelemnél! Amikor 1919 május elején az intervenció csapatok átlépték az Ipoly folyót, e gimnázium testnevelő tanára fegyveres harcban szólította diákjait.

- Az egyetlen, első és utolsó beszélgetés, mely a gimnázium öreg tanára és köztem lét-

rejtött, ahhoz a találkozóhoz fűződik, melyen a tantestület és a diákság e gimnázium alapításának több évtizedes évfordulójára emlékezett.

Mint díszvendégek, az egyik osztály e célra rögtönzött emelvényén kaptak helyet az idős tanárok. Szinte látható fénykör vonta körül alakjukat, annyira összetartotta őket a kor, a mögöttük álló idő, s innen, a rögtönzött parnasszusról hallgatták értő figyelemmel és nagy türelemmel az önképzőkör ifjú poétáinak írását. Nagy részük a kisváros kivüleső utcáiból jött el erre az ünnepélyre, de volt, aki Pestről érkezett.

D.J. bácsi, a testnevelő tanár, Sz.L., a mennyiségtan és fizika tanára mellett ült az emelvényen. Az 1934-es gimnáziumi értesítő, mint az akkori tantestület tagjait, névszerint említi mindkettőjüket, s írja róluk a következőt: "D.J. Szolgálati éveinek száma 15. Hadviselt emléklapos főhadnagy. Kitüntetései: harmadosztályú katonai érdemkereszt, ismételt ezüst vitézségi érem, Károly csapatkereszt. Sz. L. Szolgálati éveinek száma 8. Hadviselt tart. hadnagy. Kitüntetései arany érdemkereszt, vitézségi érem szalagján kardokkal."

A keskeny kis dobogó vasvázás székein, az alma mater régi tanárainak vékonyka gyűrűjében, D.J. és Sz. L. enyhe megilletődöttséggel fogadta az ifjú generáció hangos közeledését. Amikor véget ért az önképzőköri felolvasás, s már kötetlen társalgásba merült a publikum, odajött hozzám a dobogón ülő veteránok legfiatalabbja, s értésemre adta, hogy D. J. bácsi beszélni akar velem. A gimnasztika idős tanára rövidre metszett bajszát simogatta, amikor odaléptem hozzá s megkérdezte: - Tudod-e, mit jelent ez a mondás? És Juvenalis híres igazságát idézte az ép testben lakozó ép lélekről - latinul. Megsemmisülten álltam. Én a gimnáziumban franciát tanultam, latint nem. D.J. hunyorgott. Zavarom egyre nőtt. Mintha az egész elviselhetetlenül hosszú szünet az én megleckéztetésem érdekében történt volna. Aztán megérkezett a felett: mens sana in corpore sano - most már magyarul. D.J. bácsi

szemöldöke felugrott: - Láttalak a délelőtti szertorna gyakorlaton. Egész jól ment a haskelep! Még mindig pironkodva a szégyentől, akkor értettem meg, hogy D.J. a délelőtti sportbeumtatón nyújtott szerény teljesítményemet, s önképzőköri felolvasásomat kívánta Juvenalist idézve honorálni.

A középosztály eme iskolák falai között munkálkodóra az alapos tárgyismereten túl, jellemző volt a sokirányúság. A gimnázium földrajz- történelem szakos tanára iskolatörténettel foglalkozott, de népesedés-szakértő is volt. A gimnáziumi évkönyv tanúsága szerint majd minden évben elzarándokolt tanítványával a drégelyi és a visegrádi romokhoz.

"A fellelgvár hatalmas méretű falait megilletődve járja sorra a kiránduló csapat - olvasuk a diákudósítást a harmincas évekből - majd végül letelepszik a nagy lovagterem falai tövébe, s áhitattal hallgatja N.B. tanár úr előadását a vár történetéről." Egy öt évvel későbbi értesítő elragadott hangú krónikása ugyanezt a képet örökíti meg ekkép:

"A fellelgvár repkényicsipkészetű falai alatt N.B. tanár úr szóra bírja a köveket és azok beszélni kezdenek".

Gimnáziumi éveim derekán jártam, amikor egy forró júliusi napon, csomagjaimmal a lábam előtt, a városka buszmegállójában, a rámváró kéthetes balatoni tábor előre sejtethető élményei foglalkoztattak. A tér sarkából, a rekkenő hőségben, öltönyére kihajtott ingben felbukkant N.B. tanár úr, s felém tartott. Alacsony, zömök, őszhajú férfi volt, találkozásunk időpontjában már nem tanított az iskolában. - Szóval a Balatonra mész - merengett el jelentőségteljesen, mikor utazásom céljáról felvilágosítottam.

- Gondolnád-e, hogy a Föld lakosai (akkor még jóval 5 milliárd alatt voltak), ha a téli Balaton jegére állnának, elférnének a befagyott tavon?

Elhülten hallgattam.

- Persze, jó szorosan egymás mellé kell állniuk.

Még aznap este, a Balaton partján, a szél-

ben csattogó sátorponyva alatt megosztottam szenzációszámba menő értesülésemet lakótársaimmal. Kétkedve fogadták, de nem akadt egy sem, ki e tételt teljesen elvetette volna. Így, máig igazat N.B. tanár úr állításának tudományos igazsága.

A gimnázium idős tanárainak nagyrészt bensőséges viszony kötötte az iskolához és annak diákjaihoz. Az épület akkor még tágas udvarán délutánonként felsorakoztak az egy évfolyamba tartozó osztályok atlétatrikós futballcsapatai - afféle házi bajnokságot játszani. A porosfejű akácok árnyékába ilyenkor már kikészítette székét a francia nyelv tanára, hogy onnan figyelje a csapatok mozgását.

Mikor egy alkalommal, irodalmi színpadi szereplésemre hivatkozva két francia óráról felmentést kértem tőle, enyhé vállrándítással csak ennyit mondott: - Te tudod...

Hogy jó tanár lehetett, arra abból következtetek: ritkán éreztem annyira maró lelkiismeretfurdalást, mint e két kihagyott francia óra miatt.

Az ötvenes évek elején a francia tanár megbuktatta egyik tanítványát, mire az, bosszúból feljelentette. A bukott diák olyan szavakat adott a tanára szájába, melyek az akkori politikai körülmények között a legsúlyosabb következményekkel jártak. A hatalom a diák mellé állt, s már kész is volt az ítélet: felfüggesztés.

Más - ekkortáji országosan előforduló - hasonló példákhoz viszonyítva, még enyhé volt a büntetés - mondhatnánk.

Hogy közben milyen közérzet pokróca alatt volt kénytelen élni, arról csak ő adhatott volna számot.

Aztán visszakerült a tantestületbe, s kezdte ott, ahol abbahagyta: az igeidők fejbegyömszölésénél. Azt hihetné az ember, hogy a diáksághoz való viszonya ezt követően fordulatot vett; hogy elzárkózó, elutasító magatartással hordozta ezután magában sérelmét. Nem így történt. Úgy volt, akként járt el, ahogy Kosztolányi Novák tanára ura: magában megbocsátott az ellene vétkezőknek.

Öt éves érettségi találkozónk napján úgy lépett be az étterem üvegajtáján, mintha az osztályba fordult volna be.

- Comment allez - vous, André? - érdeklődött rekedtes hangján hogylétem iránt, amikor a kölcsönös üdvözlésben elé kerültem.

- Jól vagyok tanár úr - , válaszoltam vissza franciául. Kicsit szűkszavúnak találván a feletet, pillanatnyi hangulatomat is összegezve, még hozzá tettem: s elégedett: - Et je suis content.

- Rám nézett, mutatóujját felemelte és a rá jellemző kesernyés humorral közölte: - No, azért még nem kell dicsekedni.

Minden változatlanul mutatta őt. A régi öltönyét viselte, és parázslott kezében a cigaretta. Rá egy évre értesültünk, haláláról.

Ha arra kellene választ adnom, hogy mi volt ott, az iskolában, a diákszemmel is felmérhető érték ezeknek a múltból, félmúltból érkezett középosztálybeli tanárebereknek a munkájában, gondolkodás nélkül pattan a számból a közhelyízű feletet: életformájuk volt a tanítás.

A francia nyelv tanára is valószínűleg ezért nem épített falat a sérelemből önmaga és az ifjúság közé, mert tudta, a legnagyobb kockázatná ezzel: a számára legbecesebb létezési mód feladását. A századfordulós falak, melyek között fél életüket eltöltötték, a sok értelemben peremre került kisváros és annak légköre érzékennyé tették őket a múlt eseményeinek, eszményeinek számbavételére. Óráik azért lehettek az emlékezés töredékeiben is maradandó értékűek, mert a soruk mögött felsejlő történelem, a maguk mögött hagyott, de lényükben továbbvitt, megőrzött múlt ott hatott a tanítás során is.

Mert azzal valamennyien tisztában voltak, hogy ember és ember között, "lélektől lélelig" nagyon sok szellemi útja lehet az érintkezésnek, de a közeledés legmélyebb pillanatait, az emberség és emberiség megméretését ez a pálya igéri legteljesebben.

Mészáros Róbert

A magány önismerete (Előtanulmány)

“Miért, hogy mindazok, akik kimagaslók a filozófiában vagy a politikában vagy a költészetben vagy a művészetekben, melankólikusak?”¹

I. Az ontológiai magány fogalma

A magánnyal kapcsolatban először talán az egyedüllétre gondolunk. Képzletünk holografikus terében megjelenik egy pont és körülötte az üres tér, amely elkülönít. Az a pont lehetünk mi magunk is és a tér egy ház, egy szoba. Ahogy most én is itt ülök egyedül albérlési szobámban tanulmányom első lapja fölött.

A magány kódszáma tehát az EGY. Az oszthatatlan egész, az atomi tömb. Az egyes szám a nullához legközelebb eső természetes szám. Filozófiai értelemben – az 1 és a 0 – a Valami és a Semmi szimbólum-számjai. Közöttük feszül a végtelen, mint a magány üres tere és a magányos pont között feszül az elvezettség minden mértéke.

De a magány sokszínű. A magány lehetőség pozitív élményekre is. Az öröme, műalkotások önfeledt szemlélése révén. Lehetőség a tudás megszerzésére, a Világ működését önmagán keresztül megértő lélek számára, stb..

Csöndes öröm, gondolkodó állapot, rezignáció, kín. De magány a társak hiánya is, a meg nem értettség, a reménytelen szerelem, az elvágyódás. Magány rejlik minden korlátozásban, amellyel a lehetőségeivel kibékülni nem tudó ember találkozik.

A magány pedig magányosságot szül.

A magányos ember, legyen idős vagy fiatal, egyedül vagy családban élő, nem érzi jól magát az életben. Egyszerre érzi túl szűknek és túl tágnak létének kereteit. Ha tudattalanul: tehetetlenül sodródik magányossága hullámaiban. Ha tudatosan: felemelt fejjel, felkészülve az utolsó – a partot érő – hullámverésre.

Nyomorultul, átkozódva, vagy konok hallgatással küzdünk a választás jogának illúziójáért, holott magányra ítéltünk Isten első, teremtő lehelete óta.

Ez a szó, hogy “magány” mindenki számára jelent valamit. Minden felnövő ember megküzdött már a felismeréssel, hogy be van zárva egyelemű öntudata világába, és ezt az 1450 köbcenti, csontokkal határolt játékeret élettelen és süket terek veszik körül – a MÁS-világ. Az ember ráébred: nincs Kapcsolat – pedig mintha korábban lett volna valami összeköttetés –, már csak homályos érzések, céltalan vágyak, mint utórezgések maradnak egy eszmélő tudat támpontjai.

Vannak, akik elhibázzák a támpontokat, vannak, akik nem tudatosítják a felismerést. (Ők könnyen félreértik a “szabadságot” és az értékek (az erény) illúziója helyett az értéktelenség (a bűn) illúzióját választják. Az értékteremtés helyett az élőködést.

De ezzel már etikai kérdésekhez érkezünk. Valójában a magány-kérdés legmélyén olyan létértelmezési lehetőséggel is találkozhatunk, amely "jón s rosszon túl" rendkívül problematikus etikai, erkölcsi felfogáshoz vezet. (Erről részletesen a III. fejezetben.)

A magány forrása ez ember különleges léthelyzetében keresendő. "*Jean-Paul Sartre* A lét és a semmi (*L'être et le néant*, 1943.) című művében a lét értelmét a kései Heidegger nyomán keresi. Két alapvető létformát ismer: az egyik az önmagában létező (*l'être-en-soi*) a másik az önmagáért létező (*l'être-pour-soi*). Az önmagában-létezőn azt érti, hogy valami teljesen megegyezik önmagával, s ennek az azonosságnak következtében önnön léte teljesen kitölti önmagát. Ez az önmagával azonos lét a dologra jellemző. Ezzel szemben az emberre jellemző létforma az önmagáért-való-lét, a tudatos lét. A tudat meghatározó jegye az intencionalitás, a másra való irányulás, vagyis hogy a tudat annak a tudata, hogy nem a másik. Mivel az önmagáért-való-létezés ilyenképpen hiányt is jelent, ebben a formában megjelenik a léthiány, a Semmi. Sőt, mivel épp ez a "semmítés" a tudat lényege, a tudat végül is semmi; az a lét, amelyen át a semmi belép a világba. A tudat az önmagával való azonosság, az önmagában-létezés hiánya. Ebből az következik, hogy a tudat sohasem azonos önmagával, hogy én, az ember, sohasem lehetek azonos azzal, ami most vagyok."²

Az öntudat kiszakította az embert a tisztán természeti létből, és feltűnt előtte egy tisztán szellemi lét lehetősége, vagy egy mindkettőt magába olvasztó természeti-szellemi lét lehetősége:

"...A tudat...dolog és tudat kíván egyszerre lenni. Minden emberi valóság egyszerre közvetlen törekvés arra, hogy saját Önmagáért-létező voltát (*Pour-soi*) alakítsa Önmagában-létező-Önmagáért-létezővé (*En-soi-Pour-soi*). Valójában ez a törekvés a kontingencia

megszüntetésére, vagyis arra irányul, amit a vallások Istennek neveznek. Az isteneszme így ennek az ellentmondásos emberi törekvésnek a kivételése..."³. De amíg az embernek állati teste lesz nem érheti el ezt a fajta teljességet. A kiteljesedett szellemi (természeti-szellemi) vagy természeti lét a halál utánra "tevődik át". A kétféle teljesség között húzódik az emberi lét szférája. Lebegés az episztemológiai törésvonalban. Lehetséges ugyan egy kis eltérés fölfelé vagy lefelé a középvonaltól, de ezek reménytelen próbálkozások az egyéni élet szintjén. Ha a tudattalan kompenzációs lehetőségei már kimerülnek a társadalom véresen megtorolja a kitörési kísérletet. (Lásd: a III. fejezetet.)

Az ember a gének legtökéletesebb túlélőgépe; túl tökéletesre sikerült. Alig győzzük tölténnyel ezt a nagy alkalmazkodóképességet. A csúcstechnológiával készült önszabályzó rendszerek legkiválóbbika önmaga és alkotója ellen fordul. Nem tehet mást. A visszacsatolás elvét legmagasabb szinten megvalósító öntudat tükrötermében a véges lét előtt a végtelen tárul föl. A Semmi belép a világba, megkérdőjelezve a lét értelmét. ("Miért van egyáltalán valami, miért nem sokkal inkább a semmi van?"). A Semmi is egyfajta teljességet kínál. A magányos lélek halálvágya furcsa módon épp a teljességigényből fakad.

Az ember nemcsak hogy nem érheti el a teljességet, de még kapcsolataiban is korlátozott; nemcsak a teljesség szférái hallgatnak előttünk, de még mi sem, az emberi szféra nyomorában osztozók sem érthetjük meg egymást. Nincs közvetlen kapcsolat az öntudatok között. (Ezt érzékelhetjük leginkább a mindennapok során.) Érzéseink kaotikus áradatából előbb válogatunk, gondolatokat formálunk, ezzel egyidőben közölhető nyelvi egységekre bontjuk azokat, majd utasítjuk a "testet", hogy a kódolt üzenetsomagot a megfelelő irányba továbbítsa. A másik lény bonyolult és nehézkesen működő érzékelőrendsze-

rei felfogják a már eleve töredékes üzenetet, ezután az agy - a hiányos információkat önkényesen teljessé egészítve - kísérletet tesz a dekódolásra.

Az ember kimond valamit és gyakran el is hiszi, hogy azt akarta mondani. Két ember beszélget és néhány mondat után már a mondatok gerjesztik a gondolatokat, az eredeti szándékokra homály borul.

A kérdés: félreértés. A válasz: a félreértés félreértése. De ezt már megszoktuk. A filozófiai gondolkodás szintjén ez a "kommunikációs nyomorúság" már sokkal inkább szembe-tűnő:

"...Az a filozófiai magatartás, amelyről beszélünk, a kommunikáció hiányának nyomorúságába mélyesztí gyökerét... Nos, elmondhatjuk, hogy a rácsodálkozás, kételkedés és a határhelyzetek megtapasztalása valóban forrásai a filozófiának. De végső forrásának mégis a valódi kommunikációra való törekvés tekinthető, amely minden egyebet magába foglal. Ez világos is, mert hiszen nem arra törekszik minden filozófia, hogy kapcsolatot találjon, hogy közölhesse magát, hogy meghallgatásra leljen? S nem a közölhetőség-e az igazi lényeg, amely elválaszthatatlan az igazságtól?

A filozófia célja tehát a kommunikáció. S minden további célja is - a lét megismerése, a szeretetteljes megértés, a megegyezésre való törekvés - végül is a kommunikációban gyökerezik."⁴

A valódi kommunikáció legteljesebb megvalósulása/illúziója a misztikus hit megtérteje. A hitetlen ember lehetősége egy teljesebb kommunikációra a magány, a világhave-tettség felismerése és tudatos megélése által kialakított létkommunikáció. A létkommunikáció a pillanatot koordinálja, a "jelenlét" által valósul meg. Csak így kerülhető el a világinterpretációk pillanatokban rejlő hazugsága.

"Az időtlent csak a jelen realitásán át kö-

zelíthetjük meg. Csak az idő megragadásával lendülhetünk át abba a szférába, amelyben az idő már megszűnik."⁵

Az ontológiai magányban az emberi lét legmélyebb lényege tárul föl. Az ontológiai magány a valódi kommunikációban kiteljesedni nem tudó ember létérzése.

II. Az ontológiai magány története a kollektív önismeret fejlődési ívében (vázlat)

A magány az emberi nemmel egyidős és kialakulásának lényegéhez kötődik; ezt emeli ki a megkülönböztető jelző: "ontológiai". A következőkben néhány gondolatot szeretnék kifejtetni arról, hogy az őstársadalmak kora előtti emberi közösségektől kezdve a modern polgári társadalomig a közösség milyen válaszokat, ideológiákat dolgozott ki az ontológiai magány kihívására, hogyan változtak a védekezési stratégiák a kollektív önismeret fejlettségi szintjének függvényében.

A természeti népek a magány önismeretének legalsó fejlődési fokán állnak. Ennek ellenére vagy éppen ezért rendkívül komplex és hatásos védekezési mechanizmussal rendelkeznek a magány nihilizmust és félelmet keltő érzése ellen. A mítoszok, varázslások és szertartások magukban foglalják a közösség és az egyén gondolkodásának és cselekvési lehetőségeinek minden meghatározó részét. Az egyént a mítoszok archetipusokon keresztül ható ereje kapcsolja a természethez és a közösséghez. Mindenkinek jól kijelölt helye van a közösségi struktúrában; az ember a világ részének érzi magát. A kommunikáció megvalósulásának illúzióját a szertartások szolgálják. Nincs lehetetlen a mítikus tudat számára. A varázsló tartja a kapcsolatot a transzcendens erővel, de a kultikus tánc extázisában bárki előtt megnyílik a lehetőség a

világon kívüli világ megismerésére. A halottak ott járkálnak az élők között, alakítják sorukat, segítenek és ártnak. Számátalan mágiikus út van a nehézségek leküzdésére. Mindennek megvan az oka, minden érthető és kezelhető.

Az ember olyan erővel integrálódik a közösségbe és azon keresztül a természetközeli létbe, hogy szinte tökéletes az illúzió: a magány nem létezik. A halált újra és újra legyőzi a mítikus hős. Az archaikus közösségekben élők mégis ismerik a félelmet, az egyedüllet keserves élményét, a bizonytalanság és a halálfélelem rettegését, hiszen miért is ismételnék szertartásaikat, évről-évre megújuló szerződéseiket a természettel. A "bennszülött" ugyanattól fél, mint a polgári társadalom embere: és ez a félelem minden időben ugyanazokkal a szavakkal volt körülírható:

"... -Mszabu, mi van a könyvekben?"

Példaképpen elmeséltem neki Odüsszeusz és Polüphemosz történetét - hogy Odüsszeusz azt mondta, őt Senkinek hívják, megvakította az egyszemű óriást, és egy kos hasagyapjába kapaszkodva szökött ki a barlangból.

Kamante érdeklődéssel hallgatta, majd kijelentette, hogy véleménye szerint az a kos ugyanolyan fajta lehetett, mint az elementeitai Mr. Long birkái, amelyeket a nairobi jószágkiállításon látott. Polüphemoszra rátérve megkérdezte, vajon fekete volt-e, mint a küküncsiskodott, hogy Odüsszeusz az én törzsemhez vagy családomhoz tartozott-e.

- Hogyan mondta azt, hogy Senki, a maga nyelvén?

- Úgy, hogy Outisz - feleltem. - Outisznak nevezte magát, ami az ő nyelvén azt jelenti, hogy Senki.

- És neked is erről kell írnod? - kérdezte.

- Nem, az ember arról ír, amiről csak akar. Én például rólad is írhatnék.

Kamante, aki beszélgetésünk alatt egészen szokatlanul megnyílt, most hirtelen be-

gubózott; végignézett magán és igen halkán megkérdezte, melyik részéről akarok írni.

- Írhatnék, mondjuk, arról, amikor beteg voltál, és kinn legettetted a birkákat a pusztán. Mire gondoltál akkor?

Tekintete végigvándorolt a szobán, nézett föl, nézett le, végül bizonytalanul kibökte: - Szedsui - nem tudom.

- Féltél? - kérdeztem.

Szünet. - Igen - mondta határozottan -, kinn a pusztán minden fiú fél néha.

- Mitől féltél?

Kamante csöndben álldögált egy darabig, majd rám nézett; arckifejezése komoly lett és elgondolkodó, szeme befelé és magába tekintett.

- Outisztól - mondta. - A fiúk odakinn a pusztán Outisztól félnek." (Karen Blixen: Volt egy farmom Afrikában, 1987 Budapest)

A Semmitől való félelem kultikus cselekvéseken keresztül vezetődik le. Nagyon fontos a tradíció, a megfelelő módon végrehajtott és ismételt cselekvések erejében való hit hagyományozódása. A törzsi közösség állandósága a világ egységének letéteményese.

A világba-illeszkedés sikerességének oka részben a világ működésének nem-ismeretében rejlik. A tudás hiányát a tudattalan erő kompenzálják.

Az antikvitás gondolkodói már szinte minent tudnak a magányról, bár a közösség elidegenedettsége még nem olyan fokú, hogy a kiszakítottág érzését tragikusan éljék meg a tömegek. A teljesség illúziójába a test és a lélek egységét hirdető tan vezet el. A Természet és Ember egy egységet alkot - hangoztatják a gondolkodók. "A kozmocentrikus görög szemlélet...az emberi testet a mindenség szerves részének tartotta, és nem állította szembe azzal. A test a mindenség része (e mindenséghez a szellemi létezés ugyanúgy hozzátartozik, mint a fizikai), és kozmikus jelenségként a Kraszisz, az alkat ezért nemcsak fizikai, hanem szellemi sajátság is."⁶

A magánnyal való szembenézés a melankólikus alkatúak: a jósök, a hősök és az őrültek joga. "A melankólia betegsége Hipokratész szerint ezért egyfajta kisiklás eredménye: a mikro- és makrokozmosz egyensúlya megbillent, zavar állt be és az érintett személy kívül rekedt a mindenség és saját sorsa elválszthatatlan törvényein."

Hit a harmóniában, az egyensúlyban, a dialektikában. Ez a gondolat hatja át a korai görög bölcséletet. Mindent átfog a "logosz", a világtörvény, ami az ember helyét is kijelöli a világban. "A léleknek logosza van, önmagát növelő" - mondja *Hérakleitosz*. A szélsőségek, a természet és a lélek szélsőségei kioltják egymást, feloldódnak egymásban: "A hideg dolgok melegszenek, a meleg kihűl, a nedves megszárad, a száraz megnedvesedik." Majd: "Ahhoz kell igazodni ami közös. De bár a logosz közös, úgy él sok ember, mintha külön gondolkodása volna."

A harmónia utáni vágy megfelelő formát talált a közéletet aktívan, sokrétűen szervező görög demokráciában. A magánytól való menekülés egyéni lehetősége a demokrácia kezdődő felbomlásakor válik hangsúlyossá. Nagyobb szerepet kap az elszigetelődés a közösségtől. *Platón* a széthullás veszélyére olyan utópiával, "Állam"-képpel válaszol, amelyben nincs helye a magánnak, de még csak a privát szférának sem. Minden alárendelődik a közösség céljainak.

A *szofizmus*ban is megjelenik az egyéniesség fontosságának gondolata, de főleg később, a hellénizmus "dekadenciája" hangsúlyozza az individuumot, mint különálló létezőt. A kiutat a szenvedések elől önmagunkban kell keresni. A belenyugvás, a megbékélés, a szélsőségektől mentes élet: az ataraxia a boldogság útja.

A világ egységének letéteményese már a létezés nyugalalmát, a kommunikációt szemlélődés és felismerés által megvalósító gondolkodó individuum.

Továbbra is nagy szerepe van a misztériumoknak, de eltérően az ősi misztériumok illúziót kiszolgáló jellegétől, a görög kultúrában ezek hordozták a lehetőséget a világ magányon keresztül való szemlélésére is:

"A misztériumok... a görög kultúra legveszélyesebb kísérletei: ezeket akartak részesíteni abban a tudásban, ami az embert melankólikussá (azaz jóssá, őrültté, filozófussá) teszi. Az emberi együttélés legalapvetőbb törvénye azonban nem engedi, hogy mindenki mindent tudó, mindent látó végső soron magányos, elszigetelt legyen. Ahhoz, hogy valakit elborítson a melankólia, szükséges, hogy a többiek ne legyenek melankólikusok; ahhoz, hogy az igazságban éljen, kell, hogy a nem-igazság világa vegye őt körül; ahhoz, hogy mélyenszántó legyen, kell lennie valaminek a mélyben, kell lennie felszínnek és mélységnek. Az igazság, a tudás nem mindenkié; nem demokratikus - a misztérium viszont demokratikus szervezetek, politikailag csakúgy, mint szellemi intenciójukat tekintve.

...a misztériumokba beavatottaknak csak elenyésző hányada lett melankólikus.

A misztériumok... határhelyzetek. A beavatás - Dion Khrüszosztomosz legalábis így vélekedik - ugyanolyan hatású, mint a világegyetem szemlélése, vagyis a beavatottak a lehető legmélyebb tudásban részesülnek."

... A tudás birtokosa elszigetelődik a nem-tudóktól; a jós a homályosan látókhöz szól; az őrült kilép a lét kereteiből; a misztériumokba közös az út mindenki számára, de a misztériumi beavatások *vége felé* a tömeg kezd megszólani, és a végső aktusok során már mindenki a maga útját járja, egyedül.

A *középkori kereszténység* rendkívül átfogó világmagyarázataiban könnyen nyomon követhetjük a magány gondolat fejlődését. A korai felfogások szerint a tökéletes szeretet isteni birodalmában nincs helye a magányán töprengő embernek. Káros a beteges képzelődés, felesleges az okoskodás. "A lét nem meg-

fejthetetlen titok, hanem áttekinthető, Isten által garantált *rend*. Aki ezt nem fogadja el, hanem kizárólag saját eszében bíz, az lépésről lépésre beleveszik a homályba... Sem a látható sem a láthatatlan egyház nem fogadja be a kételkedőt, aki végzetes okoskodásával a kegyelmet is kockára teszi. Kizuhan az észserű mindenség kereteiből, eretnekké válik, és az ördög szabad prédája lesz... Ha nem akarjuk magunkat kitenni a melankólia kísértésének, akkor nemcsak Isten létét, hanem az általa szavatolt világ egyértelműségét is el kell fogadnunk, és bele kell nyugodni, hogy közös a bűn, közös a megváltás, közös a kegyelem.”

A magány, tehát nincs. Aki “kétségbe esik” magát a hitet tagadja. A Bűn útjára lép és ezzel Ádámot követi. “Az ami most az emberben epe, kristályként ragyogott benne...és ami most fekete epe, az hajnalpírként világított, bölcsességek és jócselekedetek tökélyét hordozta magában, ám midőn Ádám megszegte a törvényt, eltompult benne az ártatlanság fénye, szeme, amelyet addig a mennyre szegezett elhomályosult, epéje megfeketedett, melankóliája fekete lett.” (Bingeni Szent Hildegard, 12. század)

Guillame de Conches leírása szerint: a bűnbeesés előtti ember nedvei a bűnbeesést követően összekeveredtek. A négy temperamentum a mindenkire kiterjedő bűn négyféle megjelenési formája. Nincsen ember temperamentum - tehát bűn - nélkül.

A keresztény világbirodalom a lélek teljes birtoklására is számot tart. A magányát vállalni akaró ember sokkal erősebb ellenállásba ütközik, mint az ókorban, az antikvilág sokszínű kultúrájában. “Egy misztérium van csak, egy történet, egy alapelv, egy Isten... A melankólikus elsősorban önmaga elől szeretne menekülni, de a körülötte boltozódó homogén kultúrán nem talál részt, s a tehetetlenséggel együtt nő benne a rezignáció.”

A középkori gondolkodás azonban lassan feldolgozza tulajdon ideológiájában lappangó

ellentmondásokat: megjelennek a magány-problematikához másképpen viszonyuló nézetek is. Agusztinus felvetésében a Rossz = hiány, és így hozzátartozik a világ harmóniájához, mivel kiemeli a Jót. “Az ember un. magányosságérzését a középkori bölcsélet paradox módon vetette fel: nemcsak azzal a kérdéssel kellett ugyanis megbirkózni, hogy az egyént zökkenőmentesen “vetítse bele” az isteni szubsztancia *elvont végtelenségébe*, hanem ezzel párhuzamosan, az egyén *érzki* egyediségét is meg kellett határozni. A kereszténység szellemi és politikai világbirodalom, amelyben az egyén esetleges, véletlenszerű, elvont szálakkal kötődik a “birodalom” teljességéhez - és a lélek, valamint a személyiség egyediségének kidolgozásával az egyház éppen ezzel az esetlegességgel próbált számot vetni. A kérdés úgy fogalmazódott meg, hogy az ember mennyiben önálló, véges, egyszerű lény, és mennyiben része, “esete” a végtelen isteni mindenségnek. Az egyedi lélek szubsztancialitását megalapozó Szent Ágoston kifejti, hogy az *én* nem tevékenységeinek összege... hanem végleges, önálló valóság... Értelmezni sem kell, hogy mekkora távolság, szakadék választja el az egyest az általánostól, az egyént a mindenségtől. És bár a hit ezt könnyedén áthidalja, a hit aktusának eredendően szubjektív jellege még inkább fokozza azt a szédítő örvényszerűséget, amely a hit alanya és tárgy között kavarg...”

Ebben a megvilágításban rögtön egy differenciáltabb magányfogalmat látunk magunk előtt. Létezik, tehát az egyediség magánya, amely szinte szükséges feltétele a hitnek. Másrészt pedig marad a “bűn magánya”: a kegyelem elől való menekülés.

Azzal, hogy Isten - a lét értelme - mindenható és szüntelen jelenlevő a keresztény misztika egy nyomasztóan zát és tökéletes univerzumot favorizál. A hit parancs (Tízparancsolat) formájában jelenik meg, s az önálló

individuum – szabadsága védelmében – paranoiás félelemmel menekül a mindent elborító kegyelem elől a magány csöndjének oltárához, mintegy kompenzálva a dicsőítő éneket kántáló tömegek bódulatát. A magányos új istent választ: a Semmit emeli istenévé.

Az egyediség magánya másfajta lehetőséget is rejt. Kiderül, hogy a töprengés, az elmélkedés nem hiábavaló, ha segít felismerni: csak az Isten felé vezet felemelkedés a magányos lélek kétségbeesett állapotából. Az ember elkövetheti a bűnt, hogy szabadsága legyen az erényt választani. Az ember eltávolodhat a Gondviseléstől, azért, hogy visszatalálhasson hozzá. (Az eltévedt bárány, a tékozló fiú, stb.) És ha visszatalál: Isten elhárítja fölüle "a Szaturnusz mérgező hatását".⁷

A *reneszánsz*, de főleg a romantika művésze és kultúrája már a magányára rádöbbsent ember zaklatott világát tükrözi. Megindul a keresztény normák felbomlása, a magány elleni intézményi keretei kiüresednek. A gazdaság fokozatos specializációja nyomán az egyén egyre kiszolgáltatottabbnak érzi magát. A társadalmi elmagányosodás és az individualizálódás a polgári fejlődés következményeként felgyorsul. Az egyén új értékek hordozója. A világ kitágul. A közösséget alkotó egyének tömegei előtt olyan döntési alternatívák nyílnak meg, amelyek eddig még soha. "A 17. század során, jellemző módon, egész Európában megnő az érdeklődés az úgynevezett jellemrajzok iránt - a *fajta* és a *tlpus* akkor kerül előtérbe, amikor a reprezentatív nagyember helyét az *átlagember*, a kisember foglalja el. Ez jellegzetesen modern jelenség."

Az átlagember egyik döntési alternatívája, például, az ontológiai magánnyal való szembenézés lehetősége is.

A Világfájdalom (ACCIDIA) Isten hiábavaló kereséséből fakad - mondja Petrarca.

"A véges értelem emiatt a dolgok igazságát, bármilyen nagy hasonlóság is legyen a valódi pontosságban, nem tudja megismerni...

Az ész ezért úgy viszonyul az igazsághoz, mint a sokszög a körhöz... Az igazságról nem tudunk mást, mint azt, hogy amiként létezik, valódi pontosságában számunkra megfoghatatlan. Mert az igazság a legtökéletesebb szűkségszerűség, amely nem lehet se több, se kevesebb annál ami; a mi eszünk (nostro intellectu) azonban pusztán lehetőség." (Cusanus)

"Isten végtelen, elrejtőzött (Deus absconditus) és az ember elveszítette szem elől; keresni kell, noha nyilvánvaló, hogy a véges értelem sohasem fog eljutni hozzá."

"...Láttuk, hogy az ember, ha azt a tökéletes autonómiát próbálja megvalósítani, ami minden ember számára természetesen föl van kínálva, kudarcra van ítélve; ég és föld között téblábolva vagy a vallás karjaiba kell vetnie magát, vagy a földi világgal kell kibékülnie. Erre kényszeríti őt saját gyengesége, amelynek *hitre* vagy *igazolásra* van szüksége - márpedig a magát Istenként megvalósítani óhajtó ember, minden vakmerősége ellenére gyenge, és támasz híján van... III. Richárd persze jóval tevékenyebb, mint Hamlet; de mind a ketten rájöttek arra, hogy csúfot űztek velük: felcsillantották előttük a személyiség autonómmá válásának reményét, mivel azonban ezt komolyan vették, bele kell pusztulniuk. A legnagyobb tehetetlenséggel mennek saját végzetük elébe, és ezen nem lehet változtatni: aki egyszer megízlelte a tudást, azt többé semmi sem óvja. A 15. század elején *Gondolatok a halálról és az utolsó ítéletről* című írásában Jacques Legrand ezt írja: "Minél jobban nő a tudás, annál inkább nő a gond, és az ember mindjobban melankólikussá válik, ha igazabb és tökéletesebb tudással bír saját helyzetéről."

Ez a fausti ember tragédiája.

Míg a középkorban a művészet józan, jámbor hit, az újkorban a világbavettség, elveszettség bizonytalanságát tükrözik a műalkotások. A "törés" torzói. Az összeomlás töredékei. A magány felismerésének

inspiráló hatása végre tért hódíthat és kialakul a magányérzését "kiárúsító" modern művész életformája. Létrejön a magány legmélyebb bugyraiba tekintők imázsa. A fiatalon haló, tüdőbeteg művész figurája mind népszerűbb lesz. (Lásd: *Susan Sontag: A betegség, mint metafora*) Az igazi zsenialitás önmagát pusztítja el. "A halál a zseni lényének jobbik fele."

"A reneszánsz melankólikus halálra ítélte magát is és a világot is; a polgári világnak viszont semmi kifogása az ellen, hogy a melankólikus szomorkodjék - ez az ár, amit fizetnie kell azért, hogy a melankólikus személyiséggel szabadon rendelkezessen."

A *polgári társadalomban* a magány felismerésében már nincs semmi hősi. A melankólia rászakad az emberre. Aki pedig csak a felismerésig jut el, de a szembenézést nem vállalja, elmerül az unalomban. Az unalom a polgári társadalom jellegzetes közérzetévé válik. (Arányban van ez, természetesen, a szabadidő megnövekedésével is.) "Az unalomnak a fogalma nyelvtörténetileg kimutathatóan az újkor szülötte. A német nyelvben a Langeweile, szó szerint hosszú tartam, a 14. század végén jelenik meg, de jelzőként még a 17. században is "hosszan tartó" értelemben használják: betegséget, időt, utazást, utat jellemeznek vele."

A "tudó" ember számára nem nyújt megnyugvást a közösség sem. Ki nem látja át manapság a misztériumok primitív hazugságát? A tudatos és tudattalan szféra túl közel került egymáshoz. A magány a közösség "kommersz" szféráiban is rég feldolgozódott. Túlbeszéltük és mégsem szabadulhatunk tőle. Érezzük, átéljük, de már a szavak is elidegenedettek.

Ha "minden egész eltörött" mi marad hát? A válaszadásban a nietzschei filozófia hozza az utolsó fordulatot.

Ha a magány önismeretének ívét a fentiek alapján megrajzoljuk, látjuk, hogyan válik egyre érettebbé az öntudat, a tömegember ön-

tudata is arra, hogy szembenézzen önmagával a látványosságával. Ezt a fejlődést segíti a társadalmi-gazdasági felépítés fokozatos változása, az emberiség szellemi gyarapodása, az elidegenedettség tényerése ("bővített újratermelése") - és gátolják az "illúziógyártás" intézményesedett közösségi formái (erkölcsi normák stb.) és az egészséges lélek kompenzációs mechanizmusai.

A filozófiai gondolkodás is lassan önmagára ismer. Az episztemológiai problémák háttéréből végre előlép a magányos öntudat. A schopenhaueri-nietzschei bölcsélet megvilágítja az emberi magányosság filozófiai értelmét és a MAGÁNY apoteózisával kimondatik az utolsó szó az emberi létezés mikéntjéről.

III. Az ámokfutó, avagy a menekülési kísérletek

Miért is kell menekülni a magány elől? Mert a magányban a Semmi jelenik meg, a Világ ezzel szemben a Valami, sőt, az önmagát újrateremtő Valami, az Élet elvén szerveződik. Élet és Halál, Jó és Rossz csap össze egymással az emberi lét minden pillanatában és a közösségi lét szintjén biztos a happy end. Az életnek győzedelmeskednie kell. Csak az egyén vonhatja ki magát az ősi törvény alól: "A végső menedék az öngyilkosság lenne. Ez a győzelem azonban csak egyéni és szörvényszerű, a fajtában tovább folytatódik az akarat. Az élet nevet az öngyilkosságon és lemosolyogja a halált: minden önkéntes halálra ezer meg ezer akaratlan születés esik."⁸

"...a történelem nélküli és a történelmi érzés egyformán szükséges az egyes embernek, a népnek és a kultúrának az egészséghez."⁹

Ha az egyén az életet választja szüksége van legalább a teljesség *illúziójára*, hogy ne kelljen szembenéznie minden percben a magány *valóságával*. A következőkben azt vizs-

gálom, milyen kivezető utakat választ az egészséges (és a "beteg") ember tudatos és tudattalan magányából - ha élni akar.

Külön tárgyalom a mindennapiság szintjén és a filozófiái gondolkodás az ideológiák szintjén kialakult lehetőségeket.

Az ember csak olyan utat választ, amellyel valamilyen transzcendens élményt vár. A titokzatosság ereje hat a titokzatosságra. A mindennapiság szintjén a társas kapcsolatok, a szerelem és a közösség nyújthat feloldódást.

1. A közösség - a közéleti ember

A sokaság képes a "magány szemszögéből" kisszerű és jelentéktelen dolgokat is, kelően komoly locsogással fontossá tenni és ezeket a preferált értékeket, a humanitás életelvű demagógiájával szuggerálja minden intézményén keresztül. A kávéházi asztaloktól a törvénytörésekkig. A közösség kialakítja a normáit és az egyén a konformizmus kényelmét választja, mert felméri, hogy így talán tarthat valahová. Valamin belülre kerülhet. És valóban: a zajos társaság bódulatában pillanatokra úgy is érezheti, hogy "megtaláltam a kiutat, csak ez a pillanat tartana örökké", de a társaság hamar szétszéd. A teljesség-érzés helyére újra a magány telepszik.

Ezért, hogy a mindennapiság szintjén is kis értékű az a kielégülés, amit a közösség felé való fordulás adhat.

"...az ember számára önmaga a legfőbb valóság. Bármennyire csábító is a közösségben, a többiekben bízni, önmagától az ember sohasem szabadulhat, és végérvényesen soha sem oldódhat fel senki vagy semmi másban."

Csak a teljességigény jegyében áldozza a közösségért életét az egyén. Például úgy, hogy beleveti magát a politikába, a túlélőgépgladiátorok legostobább harcának arénájába. Hiheti, ő lesz a történelem alakítója, felülke-rekedik önön lényegének determinizmusán, ha mások életének "determinátorává" válik. És minél magasabbra tör úgy lesz egyre ki-

szolgáltatottabb, egyre magányosabb, és elveszíti a visszavonulás lehetőségét is. Mert a tömeg minden, de nem magány. Minden, de nem szembenézés. Minden, de nem szellemiség.

"A tülekedésben igen nagy a fertőződé-
veszélye. A rosszfajta embereket vagy utá-
nozni kell, vagy gyűlölni; s mind a kettő koc-
kázatos dolog..."¹⁰

"Boldogtalanok vagyunk egyedül és boldogtalanok a házasságban: sündisznók mód-
jára bújunk egymáshoz, hogy felmeleged-
jünk; egymás közelségében kényelmetlenül
érezzük magunkat, s mégis szerencsétlenek
vagyunk, ha elszakadunk egymástól: ötesz-
tendő korunkban a fonóműhelybe, vagy va-
lami egyéb gyárba belépni... s ugyanazt a me-
chanikus munkát végezni: igen drága megvá-
sárlása a lélegzés gyönyörűségének."¹¹

"Miért is nem elég, ha eltávolodunk a so-
kaságtól, nem elég a helycsere: a bennünk
feszülő és a sokaság okozta nyugtalanságtól
kell eltávolodni..."¹² A közösség egyszerre
létszükséglet és a boldogtalanság színtere.

A közösség magához láncol gondoskodá-
sával. Az életfogytiglanra szóló szerződés
már a születés előtt megkötötték. Az újszülött
nem tiltakozhat, hiszen nem sejteti még, mi-
lyen keretet szán létezésének a szerződés,
amelynek a családi és a társadalmi szocializá-
ció tűzzel-vassal érvényt szerez. Maga az em-
ber léte "hívja be" a közösségi jótétemények
megszálló csapatait.

2. A szerelem - a magánéleti ember

*"Te kétmilliárd párosult magány"*¹³

A szerelem: a valónál szebb világ. A sze-
relem: valami az isteni létből, a hívő élet hité-
nek tárgya és alanya. Egy csóknyi csepp a
transzcendencia végtelenül teljes világából.

Az egyesülés extatikus pillanataiban a két
ember, mintha megvalósítaná a tökéletessé-
get, de ezzel egyben ki is zuhannak a világból.

Az orgazmust a franciák kis halálnak, "petit mort"-nak is nevezik. "A szerelem és a halál rokonítása a romantikával tetőződött (Liebes-tod), noha erős és thanatosz már a görögök szerint is feltételezte egymást."

"...a szerelem...nem érintetlen a melankóliától sem. Hiszen ha a szerelem és a szeretet a lét és a létezés mélyebb megértését segíti elő, akkor végső soron a kozmikus zártság (bezártság) felismeréséhez juttatja a szerelmet. A szerelem ezért, bár boldog és megnyugtató állapotnak tűnik, hiszen a szerelmest szerelme tárgyához közelíti, minden pillanatban veszélyeztetve van."

"A "modern" szerelem a magára maradt ember szerelme. Lényege a választás. Véletlen, hogy kibe lesz szerelmes az ember; de mélyebb értelemben mégis sorsszerű. Mert nem a szerelmes pillanatnyi beállítottságától függ csak, hogy kit választ szerelme tárgyául: választását azok az erők is befolyásolják, amelyek személyéhez kapcsolódnak ugyan, de azon mégis túlmutatnak."

"A szerelmes...szenved, mert szerelme beteljesületlen, ha pedig megvalósul, már nem szerelem, hiszen a valóság minden esetben kompromisszumok eredménye."

"Ez a magány ugyanakkor gyönyörrel teljes: a szerelmes úgy találja, hogy érzései révén intim társalgást folytathat az abszolútummal, amit meghatározhatatlansága miatt a szerelmes joggal nevez el Semminek - és az abszolútummal társalogni, szerelmesnek lenni nem más, mint a felismert semmivel pillanatról pillanatra együtt élni, a kifosztottságot vállalni."

"Az, amit szerelemnek mondunk, a Másvalakivel való azonosulás hiábavaló kísérlete. Mert vagy a másikat változtatjuk dologgá, vagy a másik tesz minket azzá; valódi kapcsolat nem lehetséges egyik esetben sem...A szerelem azért lehetetlen, mert benne »a másik szabadságát mint szabadságát akarjuk hatalmunkba keríteni.«"¹⁴

A magány-gyötört lélek a szerelemben is azt a furcsa kettősséget éli át, amelyről a közösséggel kapcsolatban már szó volt. Míg ott a közösséggel szemben elmulasztott tett a bűntudat forrása, a szerelem esetében, a "természeti létben való elmerülés kísérlete", a testi kapcsolat.

Schopenhauer gondolataival: "A szerelmesek az árulók, akik titokban arra töreksznek, hogy örökössé tegyék az egész nyomorúságot és kínlódást, amely pedig különben hamarosan véget érne... Ez a mélységes oka a nemi aktus szégyenlésének."¹⁵

Másrészt a szerelem világuidegensége is bűntudat forrása, pedig ez a világuidegenség kínálja a teljességet is.

Így kavargó a magány minden "mocská".

3. A hit - az Istenhez megtérő ember

A filozófia-szintű válaszok egyike annak a kimondása, hogy a Hit segít hozzá a magány megszűntetéséhez. A hit reménye, úgy tűnik, a legadekvátabb lehetőség arra, hogy földi életünknek tartalmat adjunk. (A kérdéskör részleteivel a II. fejezet foglalkozik.)

4. Az Übermensch – az ember fölötti ember

Die Welt - ein Tor

Zu tausend Wüsten stumm und kalt!

Wer das verlor,

Was du verlorst, macht nirgends

Halt.

(Nietzsche)¹⁶

A filozófiai szintű válaszok másik végpontja a magány igenlése, vállalása. Tehát nemcsak hogy felismeri az ember a magányt, hanem életelvévé emeli. Megérti és teljes valójával a magány tökéletes megélésére törekszik. Önmagát emeli Istenné, ezzel egy új világ teremtésébe fog. A teremtés a régi világ lerombolásával kezdődik és így részben mint

reflexió, mint kompenzáció definiálódik, nem szakadhat el ellenpólusától, így ugyanazokkal az ellentmondásokkal terhes.

A keresztény erkölcs szemszögéből az Übermensch a Gonosz metaforája.

„Ha megkérdezik, hogy miből cred a gonosz, úgy a válasz, a teremtmény eszményi természetéből, amennyiben az nem Isten akaratától, hanem az isteni értelemben rejlő örök igazságoktól függ... A gonosz nem az önmagában vett végességéből fakad, hanem az önállósággá emelt végességéből.” (Schelling) ¹⁷.

Carl Gustav Jung gondolataival folytatva: „Az árnyékoldal hozzánk tartozó voltának felismerése azt jelenti, hogy igent mondunk az ösztönnek, s ezzel magunkra vállaljuk azt a hatalmas dinamikát, amely a háttérből fenyeget. Ettől akar bennünket a kereszténység aszkétikus erkölcsé megszabadítani, még azon veszély árán is, hogy az ember állati ösztönvilágát leggyökerében támadja meg.

Világos-e előttünk, mit jelent: az ösztönnek igent mondani? Nietzsche igen komolyan akarta és tanította ezt. Igen ritka szenvedélyvel áldozta fel magát, egész életét az »Übermensch« eszméjének oltárán, annak az embernek a gondolataiért, aki ösztönre hallgatva túljut önmagán is. S hogy fejezte be életét? Úgy, ahogy Nietzsche maga jósolta »Zaratrustra«-jában: a kötélháncos halálos, intó bukása lett a sorsa, azé az „emberé, aki nem bírta ki, hogy »átugorják«”...

Az életigenlés tanítójának tulajdon életét kell szigorú bíráló alá vennünk, hogy rajta ismerjük fel e tan tanításait. Ha életét e szempontból vizsgáljuk azt kell mondani: Nietzsche az ösztönön túl élt, a heroizmus magaslati légkörében, s e magaslatot csak a leggondosabb diétával, kiválasztott klímában, nevezetesen igen sok altató révén tudta csak elérni és megtartani míg végülis az agy megpattant az erőfeszítésben. Életigenlésről beszélt, s a sajátja az élet tagadása volt. Túlzottan undorodott az embertől, különösképpen az ösztönei-

nek élő emberállattól. Végülis nem bírta lenyelni álmait kísértő varangyosbékáját. Zaratrustra oroszánjának ordítása minden, az együttélés után kiáltó „magasabbrendű” embert visszakergetett a tudattalan barlangjába. Ezért nem győzhet meg bennünket az ő élete a tanításáról. Mivel a „magasabbrendű” ember is szeretne aludni altató nélkül, szeretne életképes lenni Naumburgban és Baselban is, a „kőd és árnyék” ellenére is, női kíván és utódokat, érvényesülést és tekintélyt az emberi nyájban kívánja a mindennapot, akár a nyárspolgárit is. Ezt az ösztönt, az állati élet-ösztönt Nietzsche nem élte. Beteges egyéniség volt, de az nem ártott sem nagyságának, sem jelentőségének.

Dehát mit élt, ha nem az ösztönt élte? Valóban szemére vethetjük-e Nietzschének, hogy ösztöneit a gyakorlatban megtagadta? Ebbe ő aligha egyeznék bele. Sőt bebizonyítaná - minden különösebb nehézség nélkül -, hogy ő ösztöneit a legmagasabb fokon élte. Azonban hogy lehet az, kérdezzük elámultan, hogy az emberi ösztönvilág őt éppen az emberkerülésbe, a tökéletes egyedüllétbe, a tömegben túli, undorától védett világba vezette?... Nemcsak a *fajfenntartásnak*, az *önfenntartásnak* is van ösztöne.

...A rendellenesség az ember kizárólagos előjoga, akit öntudata és szabad akarata alkalomadtán az állati természetbe kapaszkodó gyökereitől „contra naturam” is eloldozhat.”¹⁸

Csak az Übermensch filozófiájában keresztül érthetjük meg az ámokfutót, aki megvalósítja(?) a tökéletes felemelkedést. A közösség, a Föld minden kötelékét eloldozza magától, olyan útra téved, amely rövid ugyan, de a legintenzívebb létezés gyönyörűségével kecsesget. „Száguldás a semmibe”. A Zaratrustra-fejezetek, mint egy patetikus ámokfutófilm jelenetei peregnék előttünk. A thriller-írók Nietzschétől koppintanak? Miután a Hős kimondja a NEM-et, mindent megtehet. Ki-

szakítja magát a kiszakítottságból, egy világon túli, de az elmén belül talán megvalósítható teljesség kedvéért. S miután "átlépi az első holtestet", elhagyja a társadalom kereteit és elveszíti a védettségét, amely mint a közösség tagját megilletné. Innentől az események már nagyon gyorsan peregnek. Biztosak lehetünk benne, hogy a Rossz elnyeri méltó büntetését. Vagy mégsem? ... megérkezik a mentőautó és még vagy három-négy rendőrségi gépkocsi. Csupa villogás az éjszakai helyszínen. A rendőrök leeresztett kézzel tartják a füstölő fegyvereket a szárnyas halott körül. Valaki ismét megmenekült...

IV. A vad gyermek, avagy a magány és az egyedfejlődés

Félünk felnőtté válni, félünk felnőttnek lenni. Mindannyiunkat - egzisztenciális és önismereti helyzetünktől függő mértékben - nyomaszt a félelem, a gyermekkor elvesztésének tudata. Ez az érzés is a magány elvesztésségtudatához kapcsolódik: nosztalgikus, rezignált hangulat, melankólia, könnyes vágyakozás, s amelyben úgy érezzük lelkünk legigazabb régiói adnak hírt magukról.

"Az egészséges ember mindig abban az életkorban szeretne élni, amelyikben éppen van." - írja egy egészséges pszichológus. Mégis úgy tűnik, a művészet egyik éltetője ez az egészségtelen vágyakozás, s talán nem pusztán a beteges dekadencia önsajnálata-radatának egyik forrása.

Jean Paul Weber szerint, például, a művészet a gyermekkorra való emlékezéssel rokon.

A gyermeki tudat világbaágyazottsága az a fajta teljesség, amelyet a felnőtt már képtelen megvalósítani. Az újszülött "természeti létezésének" alapja a differenciálatlan tudat: a neuronok kis magocskák formájában várakoznak a kifejlődésre. Kísérletekkel igazolták, hogy a csecsemő nem képes önmagát el-

különíteni környezetétől. A kisbaba nem a hiányos nyelvi ismeretek miatt beszél egyes szám harmadik személyben önmagáról. A tudat - a "kívülállás" illúziója - még fejletlen.

A gyermek egy cseppnyi EGÉSZ a TELJES-ből, mégis a világba vetetése, a születése után már mint egyediségnek, RÉSZ-nek kell szembenéznie a VILÁGEGÉSZ elvárásaival. Nem tudná elrendezni az új ismereteket, ha nem lennének segítői. A "segítőket" archetipusoknak nevezzük:

"...a tudattalan... Tartalmai az archetipusok bizonyos mértékig a tudatos léleknek a mélyben rejtőző fundamentumai, vagy - hogy másik hasonlattal éljünk - gyökerei, amelyeket a lélek nemcsak a szűkebb értelemben vett Földbe, hanem egyáltalán a világba mélyesztett bele. Az archetipusok készenléti rendszerek, amelyek egy füst alatt képek is és emóciók is. Az agyszerkezettel veleöröklődnek, sőt ennek mintegy pszichikai aspektusát képezik. Egyrészt a legmegrögzöttebb ösztönös elítéleteket formálják, másrészt viszont az elgondolható leghatékonyabbat jelentik az ösztönös alkalmazkodások számára."¹⁹

A fejlődő gyermeki tudat a két legfontosabb archetípust, az anya és az apa archetipusát használja arra, hogy megvesse a lábát a világban, amely még ismeretlen, de így mégis egész és ismeretlenségében is teljes, hiszen az egyetlen, s a legfontosabb, amit ez a két archetipus adhat, az a Földhöz való viszony tisztázottsága = a természettel való totális azonosság tudata. Ez az a bölcső, amelyet elhagyunk, és amelybe nem térhetünk vissza. Az archetipikus gondolkodás egyben a természeti lét elvesztéséhez is hozzásegít: Az apa és az anya kivétel más személyekre, tárgyakra, később intézményekre. A tudattalanba húzódik vissza az élet archetipikus értelmezése. A természet és az anyag ősi "szellemei" a két archetipus elengedik kezünket - az anya és az apa már csak két kedves ismerős lesz - a felnőtt ember, a civilizáció áldozata ráébred

teljes magányára. Az ember az embrionális fejlődés során egy hét alatt végigjárja a törzsfejlődés összes korábbi állomását. Ugyanígy halad végig a gyermek is a homo sapiens öntudatának fejlődési ívén. Születésétől kezdve halad felfelé a magány önismeretének lépcsőfokain, mígnem a felnőtt ráismer az ontológiai magányba zárt létére.

Marad a vágyakozás az elveszett Paradicsom után.

“Amint a természet kezd fokozatosan el-tűnni az emberi életből, mint tapasztalat és mint (cselekvő és érző) alany látjuk megjelenni a költők világában, mint eszmét és mint tárgyat.”

“Gyermekségünk az egyetlen csonkítatlan természet, amellyel a kultúrában élő emberiségben még találkozhatunk; ezért nem csoda, hogyha a rajtunk kívüli természet minden lábnyoma gyermekségünkhöz vezet vissza.”²⁰

A gyermek-részünk olyan fontos eleme tudatunknak, amellyel számolnunk kell. A felnőtt gyermeki lét utáni vágyában felismerhetjük a magányában megtépett ember megnyugvás iránti igényét. Emberi létünk legtisztább és talán legtutózkodatosabb érzéklete, mint azok általában, amelyek valami transzcendens tartalommal telítettek.

Nemcsak a személyiség identitásproblémái mögött találjuk a gyermekiség relációit. A társadalom fejlődésében vagy hanyatlásában is szerepet játszik a gyermeki lét értéklésének kérdése. Erről is szól *Ellen Key* századfordulós összegzések és jóslatok jegyében íródott könyve *A gyermek évszázada*. Az új évszázadtól sokan várták az emberiség nagy problémáinak megoldását, a visszatalálást az Édenbe. Ellen Key szerint az Édenbe a gyermeki lélek apoteózisán keresztül visz az út.

“A 20. sz. a gyermek évszázada lesz mégpedig kettős értelemben: a felnőttek végül is megértik majd a gyermek gondolkodását, ugyanakkor pedig a felnőttekben is megmarad a gyermeki gondolkodás egyszerűsége.

Ekkor majd megújulhat a régi társadalom.”²¹

Ma már tudjuk a 20. század nem a gyermek évszázada volt, vagy ha igen, akkor ez a politika és a tömegkultúra jóvoltából infantilizáló tömegek évszázadát jelenti.

És a gyermetegek évszázada után csak a magány éveztrede következhet - legalábbis a “pogányokra”.

Jegyzetek

1. *Problemata Physica* 30. szakaszának nyitómondata.
2. Nyíri Tamás: *Filozófiatörténet (jegyzet)* 466.l.
3. u.a.
4. Karl Jaspers: *Bevezetés a filozófiába*. 1953. 27-28.l.
5. u.o. 167.l.
6. Földényi F. László: *Melankólia (A továbbiakban, ha nincs külön jelölve, akkor az idézet ebből a műből való.)*
7. *A Szaturnusz a melankólia bolygója.*
8. Schopenhauer: *Szerelem, élet, halál.*
9. Nietzsche: *Korszerűtlen elmélkedések.*
10. Montaigne: *Esszék, A magányról.*
11. Nyíri Tamás könyve nyomán.
12. Montaigne: *Esszék, A magányról.*
13. József Attila: *Emberiség*
14. Nyíri Tamás könyve nyomán.
15. Schopenhauer: *Szerelem, élet, halál.*
16. Tatár György, *Az öröklét gyűrtje c. könyve nyomán: A világ-kapu ezer néma és hideg pusztába nyíló! Annak, ki azt vesztette, mit te vesztettél nincs megállás sehol. (Nietzsche: Elmagányosultan)*
17. *A Melankólia c. könyv nyomán.*
18. Carl Gustav Jung: *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába.*
19. C.G. Jung: *Föld és Lélek* 7.l.
20. Schiller: *A naív és a szentimentális költészetéről.*
21. Ellen Key: *A gyermek évszázada.*

Könyvészet

Sören Kierkegaard - írásaiból Gondolat, 1982. Bp.

Friedrich Nietzsche - írásai Gondolat, 1984. Bp.

Schiller - Válogatott esztétikai írásai M.Helikon 1960.

Földényi F. László - Melankólia Magvető, Bp. 1984.

Karl Jaspers - Bevezetés a filozófiába Európa, 1987. Bp.

Nyíri Tamás - Filozófiatörténet 1983. Bp.
Montaigne - Esszék Kriterion, 1983. Bukarest.

C.G.Jung Föld és Lélek Egyetemi Nyomda Bp. 1946.

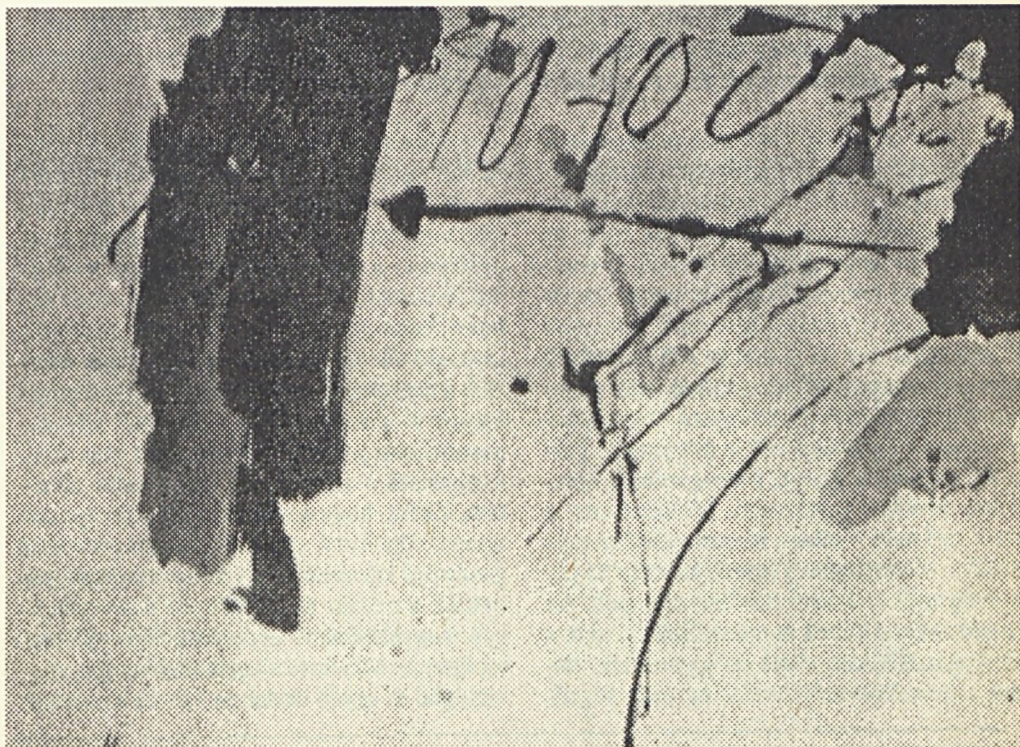
Bevezetés...Bp. 1948.

Emlékek, álmok, gondolatok Európa, 1987. Bp.

A lélektani típusok Európa, 1988. Bp.

Tandori Dezső: A Stevenson-biozmagória Kozmosz, 1984.

R. Dawkins: Az önző gén

Krisztián Béla

Megelőzés - munkanélküliség*

A hazai foglalkoztatás többrétűsége – főmunkahely, mellékállások –, mint a keresetkiegészítés forrása sokáig elfedte a “kapun belüli” munkanélküliséget, de az elfedéshez hozzájárult a politikai és nem kifejezetten gazdasági oldalról megközelített munkamegosztás-bővülés és az új technikával-technológiával megjelenő foglalkoztatottak növekvő aránya is. A munka tartalmi és formai elemei az évtizedes, központilag elhatározott, tervezett és inspirált fejlesztések ellenére csak lassan változtak. Egy gyorsuló változás, amelynek egyik eleme a teljesítményképesség és a nagy foglalkoztató szervezetek decentralizációja, önmagában is a létszám csökkentése irányába hatnak. Az új technikával együttjáró szervezési formák hasonlóan a foglalkoztatás körének szűküléséhez vezetnek. Az emberek többsége a kisebb, bürokratikus formáktól mentesebb, az önkifejtést elősegítő termelési feladatokban vesz részt – a fokozott munkáért a növekvő bért és a részbeni kiszolgáltatottságot is vállalva.

A hazai gazdaság 1945 után modernizációs korszakba lépett - sajnálatos, hogy egy hadigazdaságát továbbra is fenntartó, részeiben a 19. századi gazdasági fejlődést meg az 1920-as évek utáni időszakot ötvöző, szigorúan (politikai) tervekkel operáló olyan gazdasági rendszert igyekezett bevezetni, amelynek káros hatásai már 1953-ban és 1953-ra súlyos helyzetet teremtettek és amelyek oda vezettek, hogy a magyar gazdaságban - egyenetlenül ugyan - de állandósult a folyamatos gazdasági reformok igénye, a tervgazdaság kerekeinek feloldási igyekezete. Mindeközben a munkaerő nem értékén, hanem politikai szólamként, elsődrendűen a munkásosztály és parasztság sajátos értelmezésében szerepelt. Az e fogalmakban kézelt munkavállalókat nem a munkagazdálkodás elvei és gyakorlata, hanem a tervcélok-tervlétszám nyomán rögzö-

dött munkaügyi eljárásokkal kezelte. A folyamaton rést ütő tények és folyamatok, mint például az ergonómiai szemlélet, a szociológia, a technológiai fejlődés trendjének érvényesülése, a demográfiai elemzések, a vállalati kutatások, stb. egyre közelebb vittek ahhoz a felismeréshez, hogy a foglalkoztatásban alapvető ellentmondások vannak. Ezek feltárása a demokratikus fejlődéssel is összefüggő folyamat, a technológiai változások képzési visszahatása jelentős, ennek hatása nem elhanyagolható a termelés és szolgáltatás köreiben. Kitűnt, hogy a csak felülről szabályozott munkaerőpolitika - nem teljesítményorientált gazdasági környezetben - a decentralizált irányítást, a területi és gazdálkodó szervezetekben megvalósítandó embercentrikus változatot igényli. Minderre a hazai munkaügyi, szociológiai és egyéb irodalom - közte a szépiro-

* Előzményként lásd folyóiratunk 1991/1 számában Bagó József írását.

dalom is - számos alkalommal hívta fel a figyelmet. Számos kiterjedt tudományos hazai és nemzetközi összehasonlításokon alapuló kutatás eredménye is ilyen helyzetet igazolt - a változást sürgetve.

A gyors politikai rendszerváltozás nyomán a már korábban is érvényesülő decentralizálódási folyamatok egyszerűen széles körben jutottak érvényre. Jellemző és hosszabb ideig tartó folyamatként jelölhetjük meg ennek kapcsán azt, hogy a kereskedelmi, piaci teljesítésekre válaszolni kívánó termelés szükségyszerűen szembetalálkozik a rugalmasság-igényével. A célgépek, berendezések gyártása, karbantartása több helyütt valósul meg, kiszolgálásuk a korábbiaknál kisebb szervezetekkel oldható meg.

Szintén ide vonható az is, hogy a mezőgazdaság ipari jellege következtében a nagy gazdaságok technikai fejlődése visszahatott a kisebb mezőgazdasági termelőegységek (családok, szövetkezesek, stb.) teljesítmény-növelése megvalósíthatóságára. Az agrártechnikai váltás a kisvállalkozások felértékelődését körvonalazza.

De jellemző és hosszabb ideig tartó folyamatként értékelhető az is, hogy az életmód olyan szolgáltatás-rendszereket von maga után, amelyek kisebb szervezetekkel, egyéni formákkal lesznek megoldhatóak. Ez a termelési, javítási, karbantartási formák körében éppúgy érvényes, mint a pénzügytechnikai, orvosi-egészségügyi, forgalmi, stb. ellátás körében. A divatkövető ágazatok ellátása hasznosan és az életmódot kedvezően alakítóan csak ezen az úton valósítható meg, bevonva az üzletív alakuló grafikai és más művészeti ágazatokat.

Végül pedig jelentősen hat az a tény, hogy az elmúlt évtizedekben életmódban, szemléletben változott lakosságunk munkaképes állománya a kevésbé elidegenítő, bürokratikus munkaviszonyokat ígérő kisebb gazdálkodó szervezeteket (baráti vállalkozásokat) vá-

lasztja. A szociológiailag értelmezhető folyamat kapcsolatban van a munka- és tudásszerkezet alakulásával. Előbbiek kapcsán a munkaerő sajátos mobilitási helyzetbe jutását, az egyéni felelősség és kockázatvállalás új megoldásait kereső magatartások állandósítására törekszünk.

Terjedelmi okokból e felsorolással zárjuk gondolatainkat, a fentiek viszont a foglalkoztatás átrendeződése mögött a foglalkoztatottak tömegeire ható folyamatokra engednek következtetni. A prognosztizált változások mára beérték és a munkanélküliség tendenciája állandósult. A kialakuló eszközrendszer és fejlesztési elvei a már bevált európai gyakorlatból merítenek. Több-kevesebb adaptivitással kerülnek használatba a munkanélküliséget kezelő intézményi és eszközrendszer korszerű elemei, országos kiépülésük válasz az akut szükségletre, a szervezet képzési feltételei hasonlóan szerveződnek.

Míg korábban a reformokért küzdő ellenzék a bürokratikus állami formák lebontásáért követelt intézkedés-sorokat, mára világossá vált - amit korábban nem vagy csak kevesen vettek figyelembe -, hogy az un. fejlett országok szociális hálója és szociális infrastruktúrája át- meg át van szöve olyan közvetett állami befolyásoló és a befolyást fenntartó együttműködést kiváltó eljárásokkal, eszközökkel, mi több formálisan is bürokratikus elemmel, amelyek átvétele csak egy teljes gazdasági, tulajdoni, pénzügytechnikai, stb. alkalom esetén lenne lehetséges. Ennek feltételei aligha jelennek meg használható formákban. A lassú, tulajdoni viszonyváltás, a működtető anyagi források elégtelensége, a szabályozások bizonytalansága mellett a termelés egyenetlen alakulását sokféle politikai megnyilatkozás kíséri. Mindeközben a munkanélküliség folyamatosan terjed és a létesülő munkahelyek zöme - bár szükségletkielégítő és az infrastruktúra minőségét növelni igyekszik - olyan körben nyújt foglalkoztatást,

amelyek részben bizonytalan jövőjűek, részben létszámban nem tömeges jellegűek.

Bagó József (Palócföld, 1991/1.sz.) feltáró munkájában tényszerűen rögzíti, hogy a munkanélküliségi probléma megoldásához elengedhetetlen lesz a piacgazdaságok bevált kezelési technikáinak tanulmányozása. A hazai kiterjedt munkaügyi tevékenység ezt igyekszik is megvalósítani, akár egyénekre, akár közösségekre vonatkozik is az (Schamschula György, 1991). A munkanélküliség megoldása az ipari államokban - a sokrétű eszközzrendszer és vállalt szociális gondoskodás ellenére - sem valósul meg. Nemcsak a piaci hatásokat véljük ebben, hanem a munkaerőtartalékolás egy sajátos elvét meg egyes rétegek - ilyen vagy olyan okból - történő kirekesztését, "állomásoztatását" az eltartottság szintjein. Az emberi tulajdonságokat ismerve, tény, hogy a munkahelyért, munkáért, az érdekkielégítés, szükségletszerzés, az egyéni alkotás lehetőségéért motivált magatartást erősen befolyásolják a munkahely elérhetősége, megtartása feltételekhez kötött igényeket. Mindennek ellenére az ember érdekében a munka, a foglalkoztatás, mint életmódot fejlesztő-stabilizáló és a gyermek számára minta, nem lehet(ne) ilyen, a lehetőségek körébe utalt tevékenység. Az elmúlt évtizedekben minden lehetősége rendelkezésre állt az igazgatás, a vállalatok általában a társadalom és gazdaság számára, hogy a szociális érdekhálót, a foglalkoztatás minőségi alakítását és az erre történő nevelést elvégezzék. Sajnos e fontos területek is áldozatul estek a politikai mezbe öltözött igénytelenségnek, szakmai színvonalcsökkenésnek. Számos előremutató kezdeményezés sorsa mutatja ezt (Timár, 1989) és ezek behozása ma rendkívüli terhetek ról minden résztvevőre. A számos, kezdeményezett és megvalósított szociális biztonságot szolgáló forma utólag elpolitizált volta következtében ezek tényleges értéke és megítélése visszajára fordult. Kritikájuk mára

ezek lebontásához vezetett és hasonlóak újratemtése vagy tömeges munkahelyteremtés általánosan ösztönzőleg ható következménye nem remélhető.

A kritikus helyzet ellenére sem mondhatunk le arról, hogy a régi munka, illetve foglalkoztatási helyeken a dolgozók gyors leépítése helyett a végsőkig a munkaerő megtartására törekedjünk a foglalkoztatás racionális érdekei figyelembevételével. A belső mobilitás, új belső vállalkozások rendszere, a munkalehetőségek feltárása nemcsak a képzett munkaerő megtartását és a már ismert helyen történő újrakezdemeléshez-felkészítést, tehát megfelelő alapteremtést jelent, de a közösséghez tartozás, alkalmazkodás körében is fejlesztő jellegű. A munkanélküliségre történő felkészítés a megfelelő pszichológiai előkészítés, a szelekciós tényezők figyelembevételével - a kommunikáción és a munkamegosztáson kívül a stratégiai rugalmasság - történő alkalmazkodás-képesség erősítése elengedhetetlen a munkaerőpiacra kerültek között. Említett tényezők a kialakított munkaügyi eszközzrendszert igénybe vevők számára olyan ismeret, amely az új helyzetből történő kitörés lehetőségét (kedvező esetben módját) határozza meg. Az egyéni előkészítésnek rendkívüli jelentősége van abban, hogy az önálló helykeresés tudatos legyen, ne történjék meggondolatlanul, hogy aztán újra megjelenjen a munkaerőpiacon a már egyszer elhelyezkedett.

Az eddiginél nagyobb figyelem illeti a keletkező új foglalkoztatási helyeket és azok munkaerő-befogadó lehetőségét. A nagy gazdálkodó szervezetek differenciálódása új foglalkoztatási helyeket eredményez. A kiképzett és nagyértékű munkaerő új foglalkoztatási helyén kisebb létszámban, változatosabb szakmasztruktúrával (vagy kevés számú szakmával) nagyobb termelési teljesítményeket mutat fel. Szükségszerűen arra van ráutalva, hogy keresse a kapcsolatot más, új/régi

termelő vagy egyéb gazdálkodó szervezettel, hogy feladatait el tudja látni. A területfejlesztés és önkormányzat kapcsolatai az új foglalkoztatási helyek létesítésében megmérettetnek - mennyire lesznek képesek hosszútávra alapozó foglalkoztatást létesíteni. A prognosztizáció és a stratégiai tervezés új igényei lépnek fel egyaránt hatva a termelékenység növekedésére és az adófizető állampolgárok tartós számának lehető megtartására, illetve növelésére. A munkaügyi szolgálatoknak itt már többet is nyújtani lehet az eddigieknél. A területi fejlesztési elképzelések nyomán technikai, technológiai fejlesztési irányokat ajánlhat a vállalkozónak, gazdálkodó szervezeteknek. Megteremti így a munkaerőforrást, de egyben orientálja a szakképzést és a foglalkoztatókat a korszerűség irányába, amely legtöbbször nem a "többet" hanem a "más" igényli.

A gyors ütemben rántórt munkanélküliség a munkaügyi eszközrendszer hasonlóan gyors kiépülésével kezelhető, de a lényegi kérdés: a munkára teremtett ember foglalkoztatásának bármely lehetősége megteremtése szélesebbkörű, rendszerelvű megközelítést igényel. A számos külföldi példa tanulmányozása, értékelő elemzése és összehasonlítása a hazai lehetőségekkel mindenképpen tanulságos, mert a helyzetek jelentős része azonos, a megoldásra törekvésekre pedig az eddigi példákat nyújtanak. Számos hasznosítható elem mellett meg kell jegyeznünk, hogy a másutt már befejeződött (meg a folyamatosan alakuló munkaerőgazdálkodási) folyamat egyik tanulsága az, hogy a preventív jellegű intézkedéseknek kiemelt szerepet szánunk. A prevenció egyaránt vonatkozik az iskoláskorú meg a felnőtt népességre. A preven-

ció során a stratégiai együttműködés az, ami megteremti a munkaerőállomány és gazdálkodó szervezetek, képző intézmények közti együttműködést. A jövőre nézve a legvalószínűbb forgatókönyv a "munkahelyet a legjobbaknak!" felfogáson alapul. Nem mindenki alkalmas azonban a "legjobb" jelző kiérdemelésére, így a foglalkoztatás szerkezetében is a prognosztikai eljárással közelítjük meg a kérdést a mind kevesebb munkanélküli és több foglalkoztatott érdekében. Az ember kettősen determinált: belülről is és kívülről is, de mindkétfele meghatározottságában korlátozott. Minden munkaügyi szolgáltatásnak, rendszernek óhatatlan velejárója, hogy uniformizál. Képtelenség természetesen minden külön individuumba a rá szabott tematikát megalkotni és avval dolgozni. Ennek ellenére, a munkanélküliek személyiségek, helyzetük egy átrendeződő világ sajátos következménye. Így fontos, hogy személyüket megközelítő, elfogadott és tudatosított munkaügyi eljárásokkal egyénítő módon kezeljük - eleget téve ezzel a személy autonómiájának éppúgy, mint a közösség megoldásra törekvésének.

Felhasznált irodalom

- Bagó József: Szembenézés a munkanélküliséggel. PALÓCFÖLD 1991. 1. sz. p:53-64.*
- Dr Schamschula György: A munkaügyi politika új útjai az európai felzárkózás útján. In: Munkaügy-érdekegyeztetés 91. SZVT. Pécs, 1991.*
- Timár János: Hatalom és döntésképtelenség. KJK. Bp. 1989.*

Pál Józsefnek
Palócföld Szerkesztősége
Salgótarján

Drága Jóskám,

tudod: régi rokenrlcsávó vagyok. Tudod azt is, hogy utálom, ha gellert kap a vaker. Mit énekeljek én akkor neked Amerikáról?

Olyaan hazában, amely haza épp most teszi újra gazdaggá régi gazdagait; olyan hazában, amely haza kötelez engem arra, hogy a garázsban álló autóm után többezer forintot fizessek biztosításként, mikor stoppal járok évtizedek óta, mert a benzint sem tudom megvenni; olyan hazában, amely haza nyolc éve nem ad nekem munkahelyet, mit énekeljek Amerikáról?

Ilyen hazában én nem írok verset, nem publikálok útinaplót (Pedig megbeszéltük, hogy közlöd, ha hazajövök.) Ilyen hazában nekem kuss van!

A kussoláson kívül főelfoglaltságom mostanában a fénymásoló népművészet elterjesztése a világban. Merthogy én vagyok a Földkerekség egyetlen fénymásoló népművésze. A kitüntető címet tavaly adományoztam sajátmagamnak.

Az egész úgy kezdődött, hogy elmondtam Birta Ilonának, a KOPI-KER ügyvezető igazgatójának: szeretnék fénymásolat-utಿನaplót csinálni Amerikáról. Emlékszem: Ilona megivott egy nagy pohár meggylevet. Egyszussra. A szemöldöke visszaszaladt a helyére, elmosolyodott, és ennyit kérdezett: -szerdán itthon lesz? -Itthon. -Mikor szokott ébredni? -Kilencor.

Szerdán kilenc óra öt perckor itt volt a SHARP SF-7750-es fénymásológép. Aztán a diósgyőri és szolnoki papírgyárak adtak papírt, és volt az Új Amerika Diszkó, a Vájt men-bluz, az Egy rakendrolcsávó Amerikában, az Akinek nem blúza ne vegye magára, Ho Apó bluz, a Rudy Papa-blúz, meg ki tudja még milyen címűkiállítás-sorozat.

Újabb terveimről: népművészeti tevékenységemet szeretném kiterjeszteni színes fénymásolatokra is. Ehhez a tevékenységhez nagy szükségem lenne egy CANON CLC-200-as gépre. A közeljövőben szándékozom megkeresni a CONTROLL RT-t, akik itthon forgalmazzák ezt a gépet, ami nem más, mint egy csoda.

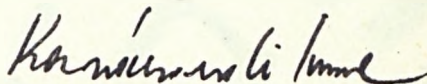
Még annyit, hogy sokszor kérdezik: miért írom fonetikusán a szavakat műveimen? - Nos: olyan országban, ahol azt kapom a pofámba a tele-

vízióból hogy az ÍBÉEM elvette a mittudom én miket, ott én Nyújorkot (stb.) írok. Olyan országban, amely engem hülyének néz, én hülye vagyok.

Ennyit mára az életről.

A régi barátsággal ölel, és köszöni a közlést:

Karácsond, 1991. július

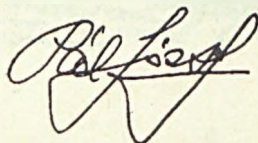

Karácsondi Imrének
Karácsond

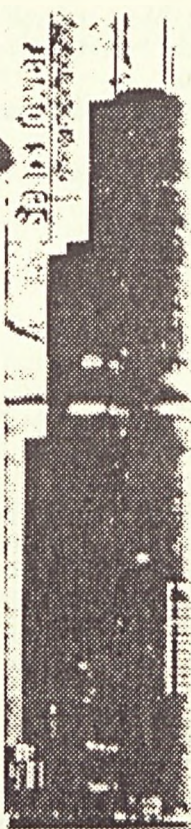
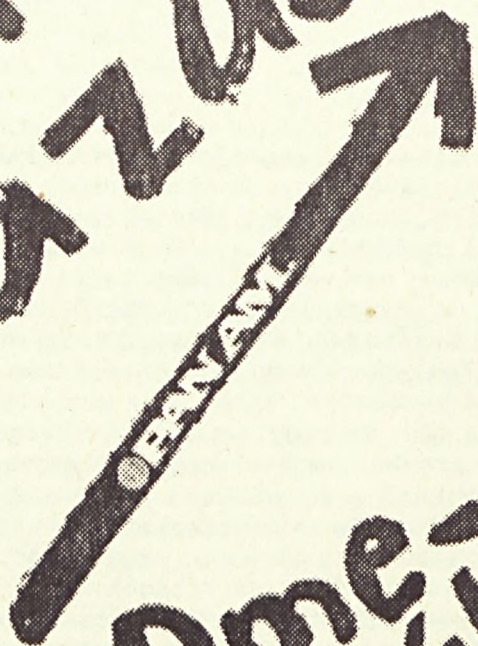
Kedves Imrém!

Derült arccal olvastam leveledet. Ezt tanúkkal is bizonyíthatom. "Kiváló rakendrolcsávó" vagy, írod magadról, s ettől helyzetelemzésed sem különbözik. Ám úgy vagy jól, ahogy ... És persze, ugyanezen okokból, ha úgy látod, rosszul ... Vagyis ami biztos: sem politológus, sem szociológus nem vagy. Állampolgári helyzetmegítélésed, Te magad állítod, "rakendrolcsávós". Ebből következik minden más egyéb. Például a hazához való viszonyod kissé tisztázatlan, de szerencsére a világban otthon vagy ... Oly mértékig, hogy globális méretű vállalkozásba kezdhetsz. Ehhez csak gratulálni tudok. Bár arról nem győződhettem meg, Te vagy-e a Földkerekség egyetlen fénymásoló népművésze. Azt azonban sejtem, hogy a népművészek korán kelnek és valahol otthon vannak a világban, s ott nekik egyáltalán nem kell kussolniuk. Mint ahogy Te is lubickolsz ebben a látszatkitettségben. Hiszen válójában azt élvezed, hogy kötöttségek nélkül, saját menetrended szerint közlekedsz világok között. Kissé olyan vagy, mint imádott fénymásoló-szerkezeteid: átmejj rajtad egy megtapasztalt világszelet, majd kidobod. Jöhet a következő! Pedig hát bizonyára Te is tudod: az ezredvég tragikus sejtése, hogy a technikai csodák nem teszik csodálni valóvá minden mértéken felül magát az embert is. Munkáidat persze álláspontomtól függetlenül lehozzuk. Hátha a technikához való láncoltságod, valamint leveled tartalma gazdagszik a közlés következtében előállt paradox helyzet miatt.

A régi barátsággal:

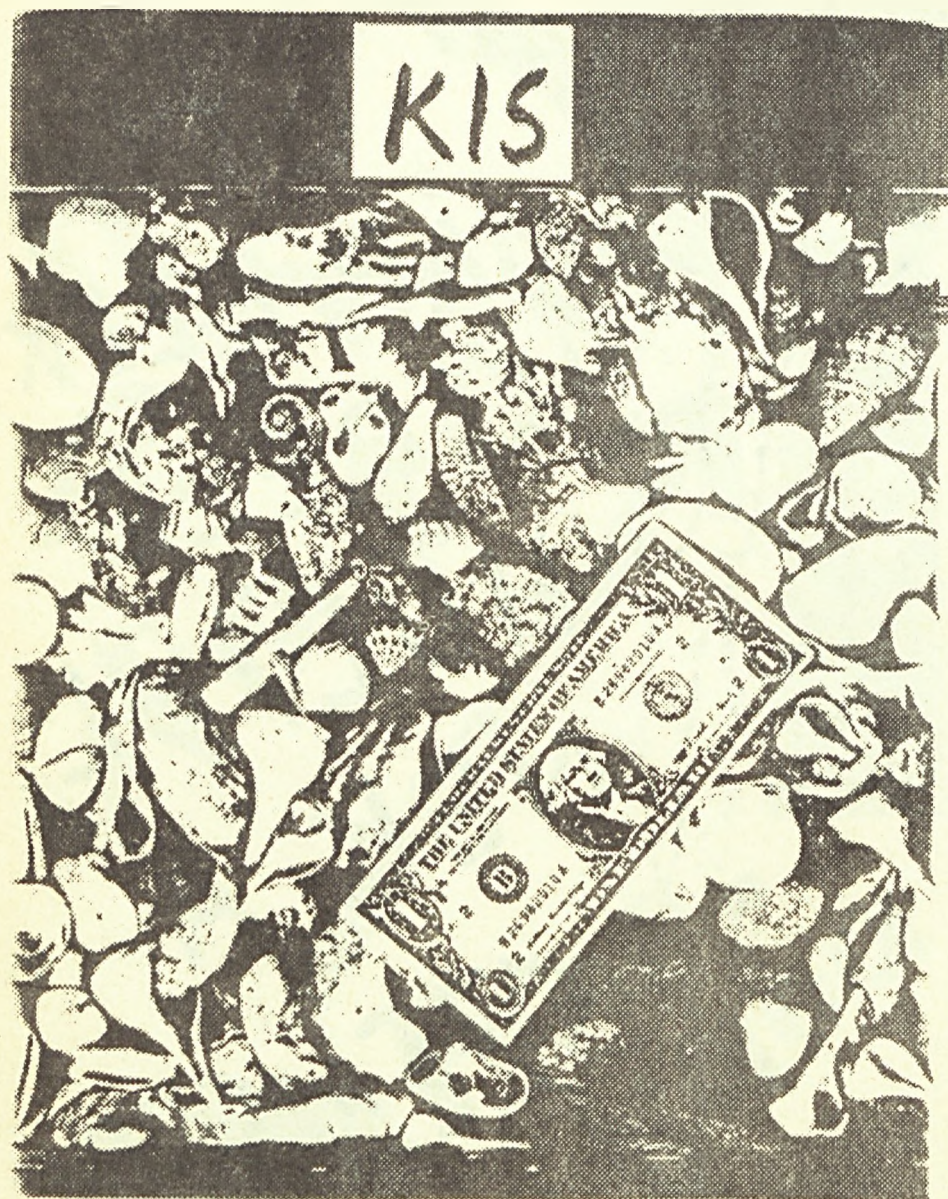
AZ
ÉN
STAZÁSAM

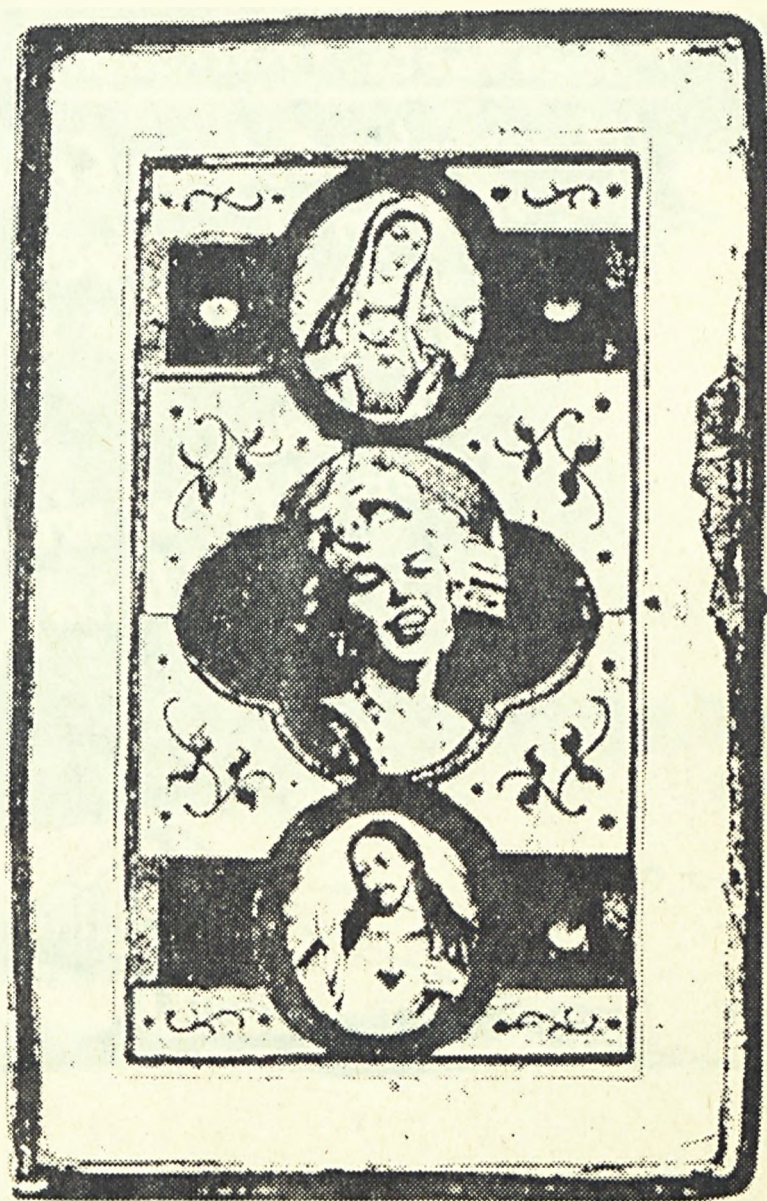
Ame,
Tikába

AMERIKAI EMLÉK

MERILIN MONRÓ-BLÚZ

SZUZI ERRE AZ UJJAMYA ÉM-
LÉKSZIK LEGSZÍVESEBBEN.

Itt pecázott mindig Frank
a kis túskehajó Dévvel

itt folyt a
Misziszípi →

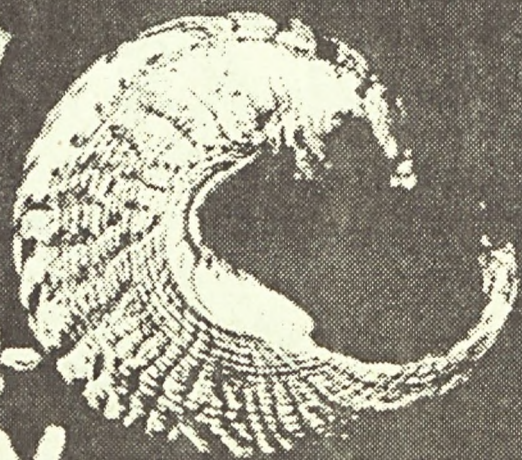

én meg itt gyűztögettem
a kavicsokat

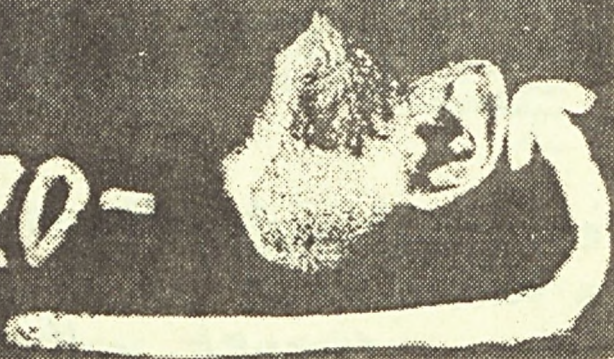
(ilyenek voltak) →

IGY CSIGAZOTT FEL
SZÜZI
NYÜ-
DZSÖR-
ZIBEN

IGY HALLGATTAM
SZENLVIZBAN
A
BLÜZO-
KAT

Első dolgom volt
bevéssárolni

Club FOODS

Nem csak
a
szél fúj
Ame-
riká-
ban

II. Rákóczi György esküvője

(Sajtó alá rendezte, a kíséző tanulmányt írta Várkonyi Gábor,
a lengyel szöveget fordította Mihályi Anikó.)

Esküvő vagy országgyűlés? - ez a gondolat foglalkoztatta 1642 késő őszén az erdélyi fejedelem fiának menyegzője kapcsán Magyarország nádorát. Pompás családi ünnepség vagy jól megszervezett politikai találkozó - tette fel a kérdést *Esterházy Miklós*, s kételyeit írásban is megfogalmazta a magyar király számára: "Az mostani gűlés dolgot, kerem alazatosan eő Feölseget, vegie consideratioban, az erdeli feiedelem meniegzőben valo hivasatis, kit en igen alkalmatlan dolognak tartok s alkalmatlan üdeőbenis, holot ha it ezek valamait nem vegeznenek, felek raita, hogn aban az menegzőben nem tenenek giűlest...". A palatinus aggodalmai megalapozottnak bizonyultak; a királyi Magyarország - a nádor által elsőrangúan fontosnak ítélt - országgyűlése Pozsonyban meghíusult, a fényes erdélyi esemény azonban alkalmat szolgáltatott a széleskörű politikai eszmecserére.

Jerzy Ballaban, Trembowelszk sztarosztája *IV. Ulászlót* képviselte a gyulafehérvári ünnepélyen. A lengyel király követének utazásáról, vendégüllátásáról, s természetesen magáról a ceremóniáról - *Báthori Zsófia* és *II. Rákóczi György* esküvőjéről - részletes leírás készült. Ballaban követi naplóját Krakóban a Lengyel Tudományos Akadémia Kézirattára őrzí, s *Várkonyi Gábor* kutatásai nyomán kerül most az olvasóközönség elé.

Az ELTE Koraujkori Kutatócsoportjának kiadványsorozatában megjelent forrásközlés többféle lehetőséget is kínált a feldolgozásra. A kötet egésze szempontjából az eredeti lengyel szöveg és magyar fordítása tulajdonképpen maga a problémafelvetés. Ballaban naplója a koraujkori diplomácia követelményrendszere szerint az uralkodói megbízatás végrehajtásának lényegi mozzanatait örökíti meg. Egyenletes stílusban, jól követhetően

számol be az utazás részleteiről, az erdélyi szálláskörülményekről, a fejedelmi központról, a leírás lényegi része azonban egyértelműen az esküvő és az azt követő lakodalmi ünneplés. Ulászló diplomatája kényes precizitással ügyelt minden protokolláris részlet fejbentartására, s külön figyelmet fordított az esküvői ajándék átadására. Jól megnézte magának a különböző külföldi követeket, "csendben" megjegyzéseket tett a házigazdák szokásaira és viselkedésére, s örömmel konstataálta, hogy a korábban kapott hírekkel ellentétben jó a bor Erdélyben.

A Báthori-Rákóczi esküvő legkézenfekvőbb megközelítése így magának a Ballaban-naplónak többszempon-tú elemzése lehetett volna. A trembowelszki sztarosztá be-számolójának lényeges a politikatörténeti mondanivalója, hemzseg a mentalitástörténeti érdekességektől, izgalmas gazdaságtörténeti összefüggések húzódnak meg a

tényleges leírás mögött, az ilyen jellegű értékelés tehát mindenképpen reális lehetőségként kínálkozik. Szerencsére Várkonyi Gábor nem ezt az alternatívát választotta. A fejedelmi esküvő teljes kérdéskörének áttekintéséhez ugyanis kizárólag Jerzy Ballaban naplója nem elegendő. Nem a szöveg tartalmi hiányosságai, esetleg a lengyel diplomata felkészültsége akadályozza meg az eredményes vizsgálatot - a forrás jellege szabja meg az elemzés valós határait.

A követi napló a XVII. században az európai diplomácia már bevett formája, amelyet elsősorban az alkalmankénti követek esetében tartottak elengedhetetlennek. Az állandó követek, akik munkájukat hosszabb ideig folyamatosan a külföldi ország területén végezték, rendszeres 3-4 naponkénti jelentéseikben, majd szolgálati idejük leteltével zárójelentésben foglalták össze a tapasztaltakat. Az alkalmankénti követek, főként ha protokollszámba menő esemény indokolta a diplomáciai látogatást, követi naplóba rendezték az elindulás és a hazatérés közben történeteket. Egyes esetekben a napló alapján írtak jelentést az udvar számára, más esetben magát a követi naplót juttatták el - jelentés gyanánt - az uralkodói központba. A lé-

nyeg mindkét variáció esetében abban állt, hogy a követ feljegyzései elegendő és pontos információt szolgáltatassanak az udvar, vagyis a politikai feldolgozó-irányító centrum számára. A korai-jókor diplomáciában ugyanis információcsatornák és döntési mechanizmusok szervezést alkottak, de úgy, hogy mindkét összetevő egymástól jól elhatárolt feladatkörrel rendelkezett. A követek minden lényeges eseményről beszámoltak, de nem rangsorolták, minősítették a küldetésük alatt látottakat-hallottakat, hanem a bőséges megállapítás szintjén rögzítették azokat. Rákóczi György esküvőjéről így Ballaban naplója sokféle információt tartalmaz ugyan, de politikai megítélését, a tényleges lengyel értékelést nem adja meg, hiszen nem ez volt a követ feladata. Várkonyi világosan látja ezt a megkülönböztetést, s ennek megfelelően a kötet középső harmadát alkotó tanulmány nem is a forrás szűk értelemben vett elemzése, hanem a diplomata beszámolóját feldolgozva a '40-es évek erdélyi dinasztikus politikájának megvilágítása. Ebben a megközelítésben a korábban vitákra alkalmat adó Báthori-Rákóczi esküvő sokkal kevésbé érthetetlen részlete a fejedelmi törekvéseknek. "Öreg" Rákóczi György cél-

tudatos munkálkodása a család tekintélyének további erősítése érdekében, a fejedelmi szék biztosítása az idősebb fiú számára egyértelműen igényelte az uralkodói házasságot. A Báthori-család neve jól csengett szerte Európában, Báthori István óta királyi famíliának számított, a Rákócziak számára pedig, akik ekkor már jól érzékelhetően kiemelt figyelemmel fordultak Lengyelország felé - ez külön jelentőséggel bírt. Találón fogalmazza meg a tanulmány: "A Báthory-Rákóczy házasság szimbolikus jelentése: Erdély önálló politikai törekvéseinek a kontinuitása."

Problémák természetesen - az esküvőt megelőző családközi tárgyalások ellenére is - maradtak. A szerző több oldalról is megközelíti a leendő házastársak felekezeti különbségéből adódó nehézségeket. A politikájában mindig következetesen határozott Rákóczi fejedelm a kutatások alapján láthatóan nem ragaszkodott ahhoz, hogy Báthori Zsófia már esküvő idejére feltétlenül elhagyja katolikus hitét, s ez a bizonytalanság a kálvinista szertartású esküvőn kisebb fennakadást is okozott. Rákóczi György persze nyilván nem valamiféle meggondolatlanból, hanem lengyelországi terveire tekintettel nem kötötte ki előre a

mennyasszony áttérését. Maga a házasságkötés és időpontja azonban más összehasonlításban is több kérdést vet fel. Szinte napra pontosan, egy évvel a gyulafehérvári lakodalom után 1644. február 6-án Kismartonban hasonlóan fényes esküvőt rendeztek. A még csak fél éve katolizált *Nádasdy Ferenc* vette felségül Esterházy Miklós nádor leányát Julianát. Óriási vagyonok, nagy tekintélyű, a királyi Magyarország politikáját meghatározó családok kerültek egymással szoros kapcsolatba, s ahogy a Báthori-Rákóczi esküvő, úgy az Esterházy-Nádasdy házasságkötés is jóval több volt, mint két család belügye. Jól kitapintható politikai orientációs irányokat jeleztek, a kor elitejé számára világosan olvasható kódrendszerek voltak, amelyek újfajta és hosszabb időre érvényes útbaigazítást adtak a

tájékozódóknak. A nyugat-magyarországi mennyegző idején az erdélyi fejedelem nemzetközi szövetség tagjaként indult meg hadsergével a királyi Magyarország s a Habsburg-birodalom ellen, a két orientáció egymáshoz való viszonya azonban - ahogy a Rákócziak dinasztikus politikáján Várkonyi Gábor ezt végig is kíséri - jóval bonyolultabb kérdés, mintsemhogy egyszerűen a fegyveres ellenségeskedéssel jellemezhető lenne. *Meggyőzőbb példát*, mint Wesselényi Ferenc pályája, akinek családi kapcsolatai, összeköttetései Erdélybe, fejedelmi környezetbe vezetnek ugyan, ő maga mégis Esterházy nádor szűkebb politikai köréhez tartozott, nem is nagyon lehet találni. Véleményem szerint ez egyben a tanulmány legfontosabb mondanivalója is; a felszínen párhuzamosan futó szálak a királyi Magyar-

ország és Erdély tekintetében a felszín alatt állandó kapcsolódási pontokon találkoznak s képezik a - gyakran elmentmondásoktól sem mentes - teljes politikai-történeti problémakört.

A könyv függelékeként a Ballaban-napló eredeti lengyel szövege olvasható, lezárásként azonban a műben következetesen "Rákóczynak" írt névhasználat - a ma általánosan bevett "Rákóczi" helyett rövid indoklást igényelt volna. Mindemellett jól megszerkesztett, a központi kérdést összefüggéseiben tárgyaló munka a Régi Magyar Történeti Források második kötete, ahol forrás és forráselemezés a modern szakmai követelményeknek megfelelően alkot egységet.

(*Régi Magyar Történeti Források. II. Budapest 1990.*)

Hiller István

A demokrácia tragédiája (Németh János István)

A külvárosban, ahol élek, minden nap kétszer elhaladok egy, a hetvenes éveken épült betonkolosszus művelődési ház előtt. Most nem az épületet, s az előtte lévő "szocreal" szobrot akarom minősíteni, holott tehetném azt is. Pöffeszkedő, anakronisztikus volt a földszintes városnegyedben, amelyet munkások, kistisztviselők építettek a század elején. Utcai rendezettek, a kiskertekben virág. Ezt az életminőséget - és kultúrát akarta lebontani (a Lázár kormány idején) a szűklátókörű vezetés, hogy az "intenzív beépítettség" ostoba jelszavával panelt rakjon a lakható házak helyére. Mint lokálpatrióta ekkor találkoztam az éledező civil társadalom erejével, amely megálljt parancsolt a buldózereknek. De az említett "művelődési intézmény" már áll és várja, hogy a kultúrafogyasztók betérjenek. Ilyenkor, a hosszú téli estén látszik, hogy égnek-e a lámpák, azaz van-e élet az épületben? Nos, a legtöb-

ször azt látom, hogy csak a portásfülkében pislákol némi fény. Mint gyakorló újságírónak van képem a tartalomról, a kultúrakiszerező szakma kínjairól is. Ültem végig értekezleteket, értékeléseket, hallgattam a sírángozásokat és - olykor - hóbörgéseket is. Tudom, hogy tervet teljesítettek, felülről jövő "elvárásokat", s ennek fejében (el)várták a "támogatást" is. Ez utóbbi mostanában vészesen lepadt, veszélyeztetve a ház üzemelésének a feltételeit is. Bizony el kell oltani a villanyt, mert nincs aki fizesse a számlát... Mint bennszülöttet mindig is érdekelt, hogyan is működött a nép-közművelődés nagyapáink, nagyapámék idejében, s egyáltalán volt-e? Igen volt! Földszintes, emberszabású, mint a házaik, a lakótelep. A gyár (állami) mindig gondot fordított arra, hogy jó iskolái legyenek, ahol a munkásgyerekek felkészülnek a szakma elsajátítására. Tanítóit kiemelt fizetéssel – 400 pengő! – megfizette, de ezért elvárta,

hogy gazdája, pásztorja legyen a nyájnak. Énekkarokat, színjátszóköröket, olvasóegyleteket vezettek ezek a tanítók, tekintélyük, becsületük volt, rangjuk.

Mindez megszűnt a "fordulat éve", azaz a kultúra államosítása után. A mai pártvitákban is több szó esik a faluról, a parasztok kártalanításáról, mint arról a kártételről, bűnről, amelyet a pártállam a munkásság ellen elkövetett. Megalázta, lezüllesztette, szétverte kulturális- és politikai intézményeit, miközben azt hazudta, hogy ő van "hatalmon". Az eredményt Kádár János fogalmazta meg némi cinizmussal, amikor kijelentette (bevallotta?), hogy "a magyar munkaerő leértékelődött a világpiacon". Hogyan történhetett ez? Ki felel érte? - erről már nem szólt a bölcs vezér. Most aztán itt áll egy lezüllesztett, elszegényedett ország, egy csődtömeg. Ezt a csődöt éppen régióinkban: Északmagyarországon érezzük, szenvedjük a legjobban.

Azt eddig is tudtuk, hogy az "ipari múzeum" gyárainkban koszerűtlen, gyatra árukat állítunk elő drágán, de az alulképzett (tehát továbbképzésre alkalmatlan) munkásoknak most, ennek a kormánynak kell megmondania, hogy ezt a verklit így nem működtetni tovább. Végiggondolni is keserves, hogy mit tesz ez a frusztrált, önértetében megsértett, önbizalmában megroggyant tömeg, ha munkanélküli lesz, Vigyázó szemetek Ózdra, Salgótarjánra, Diósgyőrrre vessétek!

Hogy mi köze a hosszú bevezetőnek Németh János István könyvéhez? Nos "csupán" annyi, hogy erről szól az értekező próza (esszé) nyelvén. Mint gyakorló népművelő és művelődéskutató empirikusan is, de elméletében is jól ismeri ezt a leépítési folyamatot. A maga nemében maga a pályakép is sajátos és tanulságos: hogyan jut el egy, a marxizmus emlőin nevelkedett, a rendszerhez lojális értelmiségi, fokról-fokra a felismerésig: a király meztelen, hogy a rendszer megreformálhatatlan, pusztulásra ítélt. Mindezt nem kívülről szemléli, éli meg/át, (amint azt sok neofita mai politikus állítja magáról), hanem belülről, megszenvedve, bizakodva, majd el/nekikesezve. Bizonyosságul, s egyben illusztrációként is idézek néhány címet a szerzőtől: A po-

litika áldozata/i a kultúra, A kultúra terrorja, A dogmatizmus kultúrájáról, A hiány költészete (itt a közélet hiányáról van szó), A demokrácia tragédiája, stb. A folyamat - a felismerésé, az ellenállásé - ellenszegülésé, majd a perspektívák kereséséé igen keserves intellektuálisan is, emotionálisan is. Mindannyian átéltük, ha nem is azonos szinten, mélységben. Németh János István tisztességes értelmiségi, gondolkodó. Kérdező ember, aki képes és hajlandó is korigálni, meghaladni korábbi tévedéseit, de nem tagadja le azokat. Példaértékűnek is ezért tartom. Mert nem haladhatjuk meg azt a múltat, amelyet nem világítunk át a szellem sugarával, nem elemezzük.

Még egy rokonszenves vonását emelném ki, s ezt jobb szó híján - alázatnak nevezném. Népművelőkkel - az én szóhasználatomban kultúrakiszerelőkkel - beszélgetve mindig irritált az az arisztokratizmus, fennsőbbrendűségi tudat, ahogyan a népről, a "megdolgozandó tömegről" beszéltek. Az egyik (falusi) népművelő lánykától meg is kérdeztem, nem tartja nagyképűnek ezt a címet? Milyen joga "neveli" ő azt a népet, amelyről jószerével alig tud valamit? Nos, Németh János István - az idézett címek, illetve tanulmányok a bizonyosság rá - is rádöbben erre. Ar-

ra, hogy az állam nagyon is tudatosan, körmönfontan adagolja, elosztja a kultúrát, de semmibe veszi magát az embert, a személyiséget. Ez politikai kérdés, a demokráciáé. Egy népboldogító eszme, s a hatalmához görcsösen ragaszkodó uralkodó elit önzéséről és pöffeszkedőgőgjéről van szó, amely csak alattvalókat ismer (el) és tűr (meg). Az egyes ember viszont "csupán" élni akar, szolid jólétben, nyugalomban és boldogan. Viszonya a kultúrához függvénye az életkörülményeinek. Hogy konkrét példát mondjak itt van pl. a sokáig forszírozott "munkahelyi művelődés". Elvárták volna a munkástól, aki múlt századi, lerobbant gépparkkal dolgozott, kis pénzért, feszített normákkal, hogy - úgymond - művelődjön. Az eredmény, pl. a "szocialista brigádmozgalom" végülis a kabarék céltáblája lett. Márpedig ez megalázó, tűrhetetlen! Nem a viccelődés, hanem az, hogy az emberek felülről, kívülről mondják meg, hogy mire van szükségük, hogyan kell élniük. Nem véletlen, hogy a kötetzáró írás (Az oltalmazó tömeg) már erről szól. Tévedés azt hinni, hogy az un. "magas kultúra" a tömegeké. Beethoven, Schönberget, Baudelaire-t, TS Eliot-ot, stb. a mindenkori szellemi elit értette, fogyasztotta. Ez azonban

nem jelenti azt, hogy a tömegnek nem volt kulturális igénye. A parasztbarokk, de még a "falvédő költészet" is azt bizonyítja, hogy a "leszálló kultúrágon" az elit kultúra igenis eljut (nemze-

dékek erőfeszítése nyomán) a tömegekhez. A demokrácia azt jelenti, hogy van kínálat, választási lehetőség, de kényszer nélkül. Az európai kultúra ismérve: az értékrend és a személyiség feltétlen

tisztelete. Errefelé tartunk? Erre majd a következő könyvében válaszol a szerző.

(Palócföld Könyvek, Mikszáth, Salgótarján 1990.)

Horpácsi Sándor

Bozó Gyula

Október eszméjének terjesztői

Az egyetemisták voltak, akiknek szerepéről 1956 őszeinek történései kapcsán beszélni ma már szinte közhelyszámba megy. Eléggé közismert ugyanis, hogy az egyetemisták voltak az események elindítói, s október 23-ának legfontosabb szereplői.

Kevesebb az információk viszont arról, hogy a budapesti egyetemek hallgatói milyen és mekkora szerepet játszottak október eszméjének terjesztésében, az október napjaiban történtek közzétételében, vidéken való megismertetésében. Tehát abban, hogy a városok és a falvak a sok rémhír és mendemonda ellenére valóság-hű képet kapjanak a fővárosban történtekekről, Budapest akkori helyzetéről.

A következő írás arra vállalkozik, hogy megkísérli bemutatni (ha csak vázlatosan is) az ötvenhatos egyetemisták - köztük az akkor negyedéves magyar-történelem szakos hallgató, *Gerelyes Endre* - nógrád megyei tevékenységét 1956 októberének utolsó és novemberének első napjaiban.

Egyetemisták először...

Vác felől érkeztek, mindjárt október 23-át követő napokban, teherautókon a megye legdélibb részébe, de eljutottak Rétságra és Balassagyarmatra is. A látogatásuk célja egyfajta agitációs és felvilágosító munka volt, az, hogy tovább vigyék a budapesti forradalom főbb gondolatait, s jelenlétükkel is segítsék a különböző helyi hatósági forradalmi szervek megalakítását. Ezek a látogatások azonban

csak rövid időre korlátozódtak. Mindössze néhány óra múltán dolguk végeztével visszautaztak Vácra és Budapestre. Annál is inkább tették ezt, mert ezek a fiatalok nem kötődtek a megyéhez, nem voltak Nógrád szülöttjei, s a tennivalók is inkább a fővárosba és annak környékére szólították őket.

Aztán a nógrádiak is...

jöttek hamarosan. A Budapestet gyorsan elhagyni akarók telefonon vagy személyesen a Keleti Pályaudvaron érdeklődtek, s minden igyekezetükkel azon voltak, hogy elérjék az egyre ritkábban és egyre bizonytalanabban közlekedő vonatokat. Mások pedig az éppen Budapesten tartózkodó gépkocsikra kérezték fel, s azon közelítették a szűkebb pátria felé. És hozták a híreket. A valóságosakat és a rémhíreket egyaránt. Előfordult, hogy képtelen dolgokat állítottak, s eltúlozták saját szerepüket és cselekedeteiket. A többnyire hallomások alapján és kevés valós információ birtokában született vélemények olykor a lakosság körében is komoly félreértésekhez vezettek.

- Bokán felül gázoltam a vérben - mondta (és mutatta) az egyik szemtanú Kisterenyén,

aki ugyan nem volt egyetemista, de éppen Pesten tartózkodott azokban a napokban.

- Ezzel a két kezemmel hullahegyeket hordtam be a körtéri büfébe - állította egy másik, aki hetedik éve járt már az orvosi egyetemre, de még mindig csak a második évfolyamot végezte.

Többek között tehát ezért (ezért is) kellett ekkor az igaz szó, a hiteles tájékoztatás, hogy ne tévedjenek túl messze az emberek attól, ami mindennél fontosabb volt ekkor - az igazságtól.

Gerelyes...

salgótarjáni szereplése szorosan kapcsolódik az októbervégi napok sűrű eseményeihez. Ezt megelőzően tevékeny részese volt a Budapesten történeteknek. Az egyetemisták százaival ő is felvonult október 23-án. Edit oldalán ment, egy ismert filmfelvételen is jól látható a koszorút vivő pár az Eötvös Lóránd Tudományegyetem nevét hirdető tábla mögött, valahol a negyedik-ötödik sorban. Szemtanúja a Rádió aznapi ostromának és az első szovjet beavatkozásnak, amelynek során éppen a közelükben, közvetlen körményén annak a leánykollégiumnak, ahol ő is tartózkodtak, jelentős harcok folytak. Ezt az eseményt követő napok egyikén tértek aztán haza, elérve még az utolsóként induló vonatok valamelyikét. Ha nem így történik Gerelyes minden bizonnyal beáll az egyetemista nemzetőrök soraiba, szerepet vállal az egyetemi forradalmi tanácsban, részt vesz az egyetemen zajló élénk politikai életben. Ő azonban a hazatérést választotta ekkor. Bizonyára - másokkal együtt - úgy vélekedhetett, hogy otthon a szülőföldjén nagyobb szükség van rá. Azt gondolhatta: most már a vidék következik, a nagy átalakulás sikere teljes egészében majd azon múlik, hogy mit tesz a vidék népe.

Salgótarjában ismerőseit kereste. *Lénárt Andort*, a gépipari technikum tanárát hamar

megtalálta. Így elsőként őt tájékoztatta, vele egyezkedett, vele beszélt meg, hogy elmegegy a pedagógusok gyűlésére, s felszólal. Tájékoztatást ad arról, amit ő saját maga Budapesten látott és tapasztalt.

A pedagógusok számára szervezett összejövetel a közgazdasági technikum udvarra nyíló akkori nagy előadótermében zajlott. Azt, hogy a tanárok és tanítók találkozóját ki kezdeményezte, ma már teljes bizonyossággal nem lehet megállapítani. Legvalószínűbb, hogy elindítója maga Lénárt Andor volt: a megyei forradalmi bizottság tagjaként állandóan kapcsolatot tartott a tantestületekkel, s egyúttal jól ismerte az ilyen irányú igényeket is. Minthogy várható volt, a gyűlés éles viták színterévé vált. A pedagógusok, akik a város minden általános és középiskolájának nevelőtestületét képviselték, sorra szólásra emelkedtek. Aztán jelentkezés nélkül is egymás szavába vágva mondták el saját- és mások véleményeit: a legkeményebben elítélték a Rákosi-rendszert, demokráciát követeltek, a pedagógusok nagyobb anyagi és erkölcsi megbecsülését, valamint a szovjet csapatok azonnali, teljes kivonását. A pedagógusok találkozója már a vége felé járt, mikor Gerelyes szót kért. Felállt, a tömeg felé fordult és beszélni kezdett, tagoltan és nagyon megfontoltan.

Beszélt az egyetemisták lelkes október 23-i felvonulásáról, a Nagy Imre-beszédről, amelyet a Parlament keskeny erkélyéről mondott el még aznap este. Aztán szólt a többpártrendszer szükségességéről, amelyben természetesen a magyar kommunista pártnak is meg lenne a maga helye és szerepe, s a demokrácia újratéremtéséről is, mint a legfőbb tennivalók egyikéről. Fellépése határozott és egyértelmű volt. Nélkülözött minden formáságot. Gerelyes Endre érezte talán a legjobban, hogy semmiféle póznak, dagályosságnak nincs helye itt. Olyan tekintélyt vívott ki magának e néhány perc alatt, amely a teljesen egyenrangúakat illeti meg. Később átgondolt

és mérsékelt, talpraesett válaszai, közbeszólásai általános meglepetést keltettek. Ekkor szinte már ő irányította az összejövetelt, akár, egy koros, tapasztalt pedagógus, vagy mintha rutinos vezető lenne. Pedig az egyetemista mindössze huszonegy esztendő s még cizdóben.

Tagadhatatlan, a jelenlévő pedagógusok sokat vártak Gerelyes Endrétől e találkozón. Már jóval a gyűlés kezdete előtt széles körben elterjedt a hír, hogy a fővárosból is jelen lesz valaki. Olyan, aki egészen közletről szemlélhette az eseményeket, egy központi kiküldött, egy szemtanú, aki valóban ismeri az igazságot, és végre el is fogja mondani az ittenieknek azt, amiről hírek ugyan voltak, de mind-ezideig hiányzott egy személyes résztvevő hiteles beszámolója.

Talán a túlzott várakozás miatt néhány jelenlévő mégis csalódott. Nem Gerelyes mondott keveset, valószínű ők vártak többet. Több részletet és tán keményebb szavakat. Harcosabb kiállást és nagyobb hangerőt.

A többség azonban nem ilyen volt. A többségnek őszintén tetszett Gerelyes mértéktartó, az elhamarkodott ítéletalkotástól mindenkit óvó, józanságra intő hozzászólása. Ezt követően Gerelyesnek egy nyilatkozata jelent meg az új megyei lapban, a Nógrád Népe 1956. november 1-i számában. A közölt részlet azonban csak szellemében hasonlít a közgazdasági technikumban néhány nappal korábban elmondott beszédéhez. Itt már jóval keményebb hangot üt meg, amikor mindenkinek el akarja mondani írásban azt, amit látott és tapasztalt, "a nép élet-halálharcát", "az ezek heroizmusát", amelynek bemutatására nagy írónk, "Jókainak a tolla is erőtlene lenne", kiemelve a legnagyobb bibliai bűn, a testvérgyilkosság szörnyű vétkeit is, amelynek elkövetése nem egyszer, de százszor is előfordult ezekben a napokban, s amelyért nem egy, de száz meg száz "Kaint" terhel a felelősség, s jelöl meg a "káini bélyeg".

A nyilatkozat nemcsak heroikus, elevenbe vágó, lélekbemarkoló, hanem egyúttal magasszintű irodalmi teljesítmény is, és amelynek magyarázata abban rejlik, hogy Gerelyes nemcsak nyitott szemmel és füllel, jó megfigyelőképességgel rendelkező szemlélő, de pályája elején álló író is már ekkor.

A többiek...

később jöttek. Október 31-én a délutáni órákban az egyetemistáknak újabb, külön csoportjai érkeztek a megyébe. Nem csupán saját elhatározásból jöttek, hanem küldték is őket. Az Egyetemi Forradalmi Bizottság, amely október 28-án, vasárnap alakult meg az ELTE Bölcsészettudományi Karán, s amelynek diákokból álló küldöttsége Nagy Imre miniszterelnöknél is járt, hozta meg azt a döntését, hogy a Budapesten tanuló vidéki egyetemisták menjenek szét az országban - mindenki a saját megyéjébe - s tájékoztassák az embereket (főleg az értelmiségieket) a fővárosban történekről: egyértelműen és hitelesen. Az egyetemistákat külön is felkészítették a nagy útra, a feladat minél jobb elvégzésére. Az indulás előtti napon, október 30-án a Hazafias Népfrent Belgrád rakparti székházába hívták össze a csoportokat, ahol Kuczka Péter adott tájékoztatást az előttük álló és könnyűnek éppen nem mondható tennivalókról. Kuczka Péter miután hangsúlyozta a megbízatás komolyságát, arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyetemista küldöttek mindenütt a megyeszékhelyre menjenek, ahol a helyi forradalmi bizottságok tagjait keressék, s velük vegyék fel a kapcsolatot. Onnan azonnal jelezenek vissza, igazolják megérkezésüket, - jelenlétüket - személyesen őt hívják, aki az épületben fog tartózkodni egészen a késő éjszakai órákig.

Az egyetemisták a következő szövegű megbízólevelet vitték magukkal másnap, mikor a hajnali órákban útnak indultak:

Megbízólevél

Az Országos Nemzeti Bizottság megbízza
 ..... (név) ..... polgártársat
 (személyi igazolvány száma) ....., hogy
 ..... megyében segítse a helyi forradalmi
 bizottságok megalakulását és munkáját.

Budapest, 1956. okt. 31.

Országos Nemzeti Bizottság
 (bélyegző)

Kuczka Péter h. Lázár István

Hivatalos és nagyon komoly volt ekkor már minden. De a feladatot vállaló fiatalok voltak legfőképpen komolyak. Mikor a zsebükbé tették a hosszúkas vékony átlátszó papírra írt szöveget tudták, hogy olyan fontos dologban vesznek részt, amelynek kifejelete még bizonytalan ugyan, de amely döntő fontosságúvá válhat. Tudták, csak apró fogaske-rekei ők a nagy gépezetnek, és mégis aktivistái annak, ami az egész országban történik. Ilyen gondolatokkal indultak útnak október 31-ének komor hajnalán a Belgrád-rakpartról a nyitott teherautókon, hogy később, napfelkelte után az őszi verőfényben haladjanak majd tovább.

Október 31-én délután öt és hat óra között három budapesti egyetemista érkezett Egeren keresztül Salgótarjába. Nagy szerencséjük volt az útvonallal, azzal, hogy a közös teherautó a két megyébe indulókat először Egerbe és nem Salgótarjába vitte. Ellenkező esetben elkerülhetetlen lett volna a visszatoloncolás vagy a letartóztatás, mivel valahonnan ilyen értelmű parancsot kaptak a Nógrád megye határának közvetlen közelében, a Jobbágyiban állomásozó katonai egységek.

Az Egerből Pétervásáran és Kisterenyén keresztül a Salgótarjába igyekvő három egyetemista este hat óra előtt néhány perccel szállt ki a teherautóból a megyei tanács épülete előtt. Kinyújtóztatták elgémberedett tag-

jaikat, megpöpögtették csontjaikat s az épület irányába indultak. A bejáratnál álló két őrnél megbízólevelükkel igazolták magukat, majd az első emeletre siettek, ahol az előző nap alakult Megyei Nemzeti Bizottság tagjai fogadták őket. A bemutatkozás és Kuczka Péternek történő visszajelzés után az a beszélgetés következett, ameynek során kölcsönösen tájékoztatták egymást a kialakult budapesti, illetve megyei helyzetről. A Nógrád Megyei Tanács épületében körülbelül egy óra hosszáig tartózkodtak az egyetemisták, majd onnan az Acélárúgyárba mentek. A Megyei Nemzeti Bizottság tagjai javasolták nekik, hogy még most keressék fel a salgótarjáni forradalom legerősebb bázisát, az acélgyárat.

Az Acélárúgyár forradalmi tanácsának vendégeként összesen negyvennyolc órát töltöttek ott. Két éjszakát aludtak a városban - a fiúkollégiumban, illetve a Nemzeti Szállóban - s álmukra ekkor az acélgyári fegyveresek vigyáztak. Az acélgyár forradalmi tanácsának vezetői, dr. Magos Béla irányításával találkozót szerveztek az üzem képviselőivel, amelyen őszinte és nyílt beszédükkel, a budapesti eseményekről adott reális tájékoztatásukkal őszinte sikert arattak.

ezzel teljesítették...

a nógrádi egyetemisták is feladatukat, részeként annak a budapesti ifjúságnak, amely élenjáró szerepet vállalt 1956 októberének forró napjaiban. Szülőföldjükre hazatérve teljesítették azt, amivel megbízták őket, amiben hittek és reméltek.

A fenti írás éppen ezért nem csupán megemlékezés - tisztelgés is tettük és emlékkük előtt.

(Következő lapszámunkban szerzőnknek a salgótarjáni diákság 1956-os mozgalmával foglalkozó írását közöljük.)

Batta István

A széncsata történetéhez II.

A demokratizmus és a baloldal küzdelme Nógrád megyében (1935-1944)

A nógrádi szénmedence bányászmozgalma az 1940. évi eredményes bérharc után új helyzetbe kerül. A nyilaspárt "árulása" a Szovjetunió elleni háborúbalépés, a doni katasztrófa, a háború várható kimenetele, de elsősorban az életkörülmények romlása új problémák elé állítják a mozgalmat is. Hosszú előkészítő munka után 1942-ben a szociáldemokrata párt befolyása alatt álló bányászsakszervezet aktív, kezdeményező tevékenységbe kezd a salgótarjáni medencében. A nyilaspártot rövidesen tömegesen hagyják el tagjai, közöttük sok bányász.

A kormányzat és a tőkésék is tanulnak az 1940. évi eseményekből. Megértik, hogy a háború évei alatt a szélsőjobboldali hatalomátvételnek vannak esélyei, amelyhez a szövetséges hitleri Németország segédkezet nyújthat. Ez meghatározza a szociáldemokratákhoz való viszonyukat. A sakszervezetnek ezuttal lehetőséget adnak a szereplésre, bizonyos sikerek érdekében, befolyásuk növelésére.

A bányászsakszervezet

közreműködésével 1943 első félévében 50 százalékos béremelést hajtanak végre!! Az év második felében a sakszervezet döntő szerepet játszat munka- és munkáskérdésekben. 1943. decemberében Alliquander szénkormánybiztos Salgótarjában a sakszervezet megbízottaival beszél még a pótműszakok új díjazását.¹²

A sakszervezeti vezetők két pontban terjesztik elő a medence bányászainak igényeit, követeléseit, amelyek enyhíthetik a feszültségeket, orvosolhatják a sérelmeket. A sakszervezetek 1944. március 19-e után is fennma-

radnak. A bányászsakszervezet közreműködésével 1944 nyarán megszületik az új nyugdíjtörvény, amely leszállítja a korhatárokat. A Lakatos-kormány idején 70 százalékos fizetésemelésre kerül sor.¹³

1942 után tömegesen alakulnak a sakszervezet helyi csoportjai. 1943. szeptember 10-i jelentés szerint a tagok száma 400-ról 2.000 fölé emelkedett. 1944. január 27-én a nógrádi szénmedence sakszervezeti vezetői előtt beszél *Jellinek Ferenc* az üzemi választmányok felállításának tervéről, az ország háború utáni átalakításáról.

A nógrádi bányászmozgalmak sajátossága, hogy nem találtak utat a műszaki értelmiséghez. Még az irányítás alsó fokán állókkal sincs politikai, szellemi szövetség. A két világháború között, de még a háború éveiben is megmaradnak a fenntartások, az idegenkedések. Az értelmiség jelentős része szervezeti- leg kívül áll a pártpolitikán és a sakszervezeten. Az országot ért súlyos nemzeti sérelmek, az ország belső nehézségei az értelmiséget nem a baloldal felé orientálják. A szocializmus eszméje az értelmiséghez nem juthat el

vonzó formában: az 1918-19-es forradalmakban sok olyan esemény történt, amit a hatalom a haladó eszmék ellen is tudott felhasználni. A hatalom pedig tudatosan azonosítja a szociáldemokráciát és a kommunizmust, mindkettőt a nemzetietlenséggel vádolva.

A bányászok szemében a mérnök, a tisztviselő, irodista, másként szólva úr. A nógrádi bányászok között meghatározó az az érzés, amely az igazságtevést, az irodisták lefokozásával, az urak megbüntetésével azonosítja. Ebben a kérdésben a józanabb magatartás vereségre volt ítélve. Az akkori Magyarország társadalmi, politikai viszonyai a bűnösek abban, hogy a munkamegosztás által alá-fölé rendelt rétegek, a politikai mozgalmakban sem tudtak találkozni. Ez mindkét réteg, de a nemzet számára is sok kárt okozott.

A műszaki értelmiség, hasonlóan a közép-retegekhez sok bizonytalansággal, a "vesztések" érzésével készül a háború befejezésére, a rendszerváltozásra. A többségben az az érzés válik uralkodóvá, hogy a háború után lesz egy "átmeneti idő", amikor az inzultusok, a törvénytelenések elkerülhetetlenek lesznek. A bizonytalanságot fokozza az, hogy az idegen, a győztes hadsereg jelenlétével tartósan számolniuk kell. Sokan készülnek arra, hogy ezt az "átmeneti időt" biztonságos helyen vészeljék át. Ezt igazolják a kiürítések, az elmenekülés adatai, a visszatérések tényei.

A front elvonulása

utáni időkben közvetlenül, a szénmedencében a bányagazgatón kívül mindössze négy fiatal mérnök állt rendelkezésre.^{13/a} A hadiesemények elől elmenekültek 1945 második felétől kezdtek visszatérni. Őket igazolta az, hogy legtöbbjüket fenntartás, válogatás nélküli ellenséges indulat fogadja. (Szám szerint ez a réteg nem nagy; 1945 előtt Nógrádban körülbelül 150 fő lehetett, ám olyanok akik a termelésben pótolhatatlanok.)

Az elmondottak alapján jobban megérthe-

tő, hogy az 1945-46-os években az üzemi bizottságokban a szakszervezetben, a termelési biztosok között alig találunk műszakiakat. A bányamunkásság és a műszaki értelmiség különállása nem nógrádi jelenség. A magyar munkásmozgalmat egészében is kísérő jelen-

A Bányász Szakszervezet 1945. október 27-én beadványban követeli az ipari államtitkártól, hogy a szénkormánybiztos mellé a szakszervezet megbízottat állíthasson. Tiltakozik az ellen, hogy a régi rend embereit munkába állítják, stb. Ez a beadvány is hűen tükrözi a tárgyalat problémát. Ebből idézek: "Tiszteletünk azoknak, akik szintén kiszolgálták a régi reakciós rendszert, de itt maradtak közöttünk, akikkel a megbékélés szellemében vállalunk minden közösséget, de nem lehet minden további nélkül visszahelyezni az üzemek élére azokat a léhűtőket, akik elmenekültek a Szálasi kormányzattal, azzal a szándékkal, hogy ha győznek és annak alapján visszatérhetnek, fölakasztgassák mindazokat, akik a megújulásért, a demokráciáért bármiként is cselekedtek."^{13/b}

Az idézetből nem az elmenekültek sommás elítélésére akarok rámutatni, hanem arra, hogy az értelmiség, mint a társadalom egy csoportja a kommunista párt irányítása alatt álló szakszervezet szerint "bűnös". Bűnös a régi reakciós rendszer kiszolgálásában. Azok is bűnösök, akik itt maradtak, azok is akik elmentek. A különbség csak a bűn mértékében lehet. Ha a társadalom egy csoportja létezésével bűnös, akkor a legalapvetőbb emberi jogok, pl. a törvény előtti egyenlőség sem érvényesíthető, akkor a kollektív bűnök kollektív büntetést indokolnak. Ahol ezt nem látják, vagy eképpen veszik tudomásul, ott a demokrácia alapelveit nem értik. A régi rendszer kiszolgálásának módja a bizalmatlanság, a gyanúsítás, a megfélemlítés, a leszámolás eszközzé válik, amely ellen sem politikai sem jogi eszközökkel nem lehet védekezni. Ez a vád az

“osztályharcot” partitalanná, féktelenné teszi.

Felmerül a kérdés, hogyan képzelhető el a megbékélés, ha a szövetségesek egyike áldozat, a másik pedig bűnös? Meg kell-e, meg lehet-e békélni azokkal, akik létükben bűnösök? Nem akarom a példát túlmagyarázni, csak megemlítem: a demokrácia, a szocializmus torz értelmezésével találkozunk és ez a későbbi erőszakos módszerek forrása lesz. Az “osztályharc” sztálini értelmezése és gyakorlata tehát már 1945-ben érvényesül az országban.

A szociáldemokrata iparügyi miniszter

1945. december 12-én széntermelési bizottságok felállítását rendelte el. A rendelet szerint a bizottságok tagjai: egy bányamérnök, egy vájár és egy bányairodai tisztviselő.¹⁴ A bizottságok összetételének meghatározása súlyos politikai tapasztalatokon alapult. A bányauzemekben a műszaki értelmiség méltatlan helyzetben élt és dolgozott, megkezdte vezeklését, mert “kiszolgált a régi rendet”. A műszaki értelmiség politikai megítélése (mellőztetése) nem segítette elő a széntermelés fokozását. A rendelet ezt a foylamatot akarta megállítani.

Válaszolnunk kell a kérdésre: a nógrádi bányászság és mozgalmak hogyan készültek fel a nagy történelmi változásokra?

A feudális viszonyokat fenntartó, az Európától elmaradó Horthy-rendszer elutasítása az ország korszerűsítésének vágya a háború éveiben már a társadalom szélesebb rétegeiben is tudatosul. A régi rend kritikus szemlélete, elutasítása alapvető feltétele annak, hogy a bányászság figyelme egy új világ, egy új rend felé forduljon. Ezt a feladatot az események végezték el. A megyei legális mozgalom “lekéste” a nagy felkészülés éveit. A nógrádi bányászok is változást akartak, de nagyon kevesen tudták, hogy a nekik ajánlott, az általuk elfogadott úton mi vár rájuk és mi vár az országra. A szocializmus, a demokrácia igazi

arcát, értékeit a legális munkásmozgalmi tapasztalattal nem rendelkező munkásvezetők többsége nem ismerte.

A hazai politikai viszonyok, az ismeretek hiánya, de főként a legális munkásmozgalom gyengesége miatt a nógrádi szénmedence munkássága megint magára marad. A magyar progresszió elzártsága, a baloldali pártok hiánya, üldözése, a fasizmus és a bolsevizmus fegyveres küzdelme, a nemzeti sérelmek, stb. szinte lehetetlenné tették számukra az eligazodást. A háborús évek nélkülözései, a nemzeti katasztrófa kibontakozása, az erőszak kiterjesztése a legradikálisabb törekvéseket tette szimpatikusá a többség szemében. A “radikális igazságtétevés” érthetőbb, követhetőbb, mint az ország korszerűsítésének, bonyolult kompromisszumokkal teli feladata. Inkább kifejezte a múlt elítélését, az új rend igényét. A bányászok által annyira várt új rend azonban még mozgalmak vezető gárdájában sem volt átgondolt. Az út, amelyre a mozgalom a bányászokat vitte, a körülmények által felkínált, az érzelmeket kielégítő, de a jövőt illúziókba rejtő út volt.

A bányászok és a műszakiak tisztázatlan viszonya, a bizalmatlanság komoly károkat okozott. A nyilas kiűritéskor, az üzembénításoknál, a szovjet hadsereg hadizsákmányszerzési jogának gyakorlásakor, stb. a közös nemzeti érdekek háttérbe szorultak. Az együttműködés, a bizalom hiánya növelte a kiszolgáltatottságot. A gyűlölt bányatulajdonosoknak, a részvényeseknek okozott károk végső soron a nemzet veszteségei lettek. A bizalom hiánya értelmetlen és fölösleges szenvedéseket, emberáldozatokat követelt. A felszabaduláskor mindkét réteg “külön állt”. A bizalom hiánya gyanakvássá terebélyesedett. 1945-46-ban minden üzemi, termelési problémánál felmerült a szabotálás gyanúja. Az üzemek politikai szervezeteiben, vezetőik megnyilatkozásaiban a múlttal való leszámolás, a bűnösök keresése állandósult, minden

ember, aki az előző rendszerben valamilyen üzemi tisztséget viselt, sőt a megbecsült szakmunkások egyrésze is gyanúba keverhető lett. A kivételt az MKP tagság biztosíthatta. És az MKP vezetése táplálja ezt a szellemet.

A politikai radikalizmust

a medencében több tényező is segítette. Az ezzel foglalkozó megyei irodalom ezt a folyamatot egyoldalúan leegyszerűsítve, sokszor meghamisítva ábrázolta. Már szóltam arról, hogy 1945 előtt a magyar progresszió céljai, törekvései nem válhattak szélesebb körben ismertté a megyében. Pártjaik, szervezeteik nem épülhettek ki, vagy a politikai élet peremére szorítva léteztek, mint a kisgazdapárt is. A magyar progresszió eszméi, törekvései, különböző egyesületekben, gazdakörökben klubokban, szimpatizáns csoportokban terjednek, de nem tudnak sorsot, jövőt formáló politikai erővé válni. A pártok, a politikai szervezetek hiánya elősegítette, hogy a szélsőjobboldali nézetek behatoljanak, összekeveredjenek a progresszió gondolataival.

A legális munkásmozgalmi tevékenység Nógrádban sok nehézséggel és több veszéllyel járt, mint az ország más körzeteiben. Az országhatár közelsége, a Csehszlovák KP legalitása miatt a politikai rendőrség nagy erőket mozgósított a szociáldemokrata párt ellen. A kommunisták üldözése bénította a baloldali tevékenységet, félelmet keltett, visszatartó hatásúvá vált. A szociáldemokrata párt csak úgy őrizhette meg önállóságát, ha egyszerre harcolt a jobboldali kormányok, a szélsőbaloldali szervezetek és a vörös színben megjelenő baloldali túlzások "a kommunizmus gyermekbetegsége", a baloldali demagógia ellen. A szociáldemokrata pártra nehezedő nyomást mutatja, hogy 1935 után szinte kiszorult a szénmedencéből. A bányászmozgalmak, vezető irányt adó erő nélkül vergődnek, majd 1938-42-ben a nyilaspárt foglyai lesznek.

A legális munkásmozgalom számára 1938 után a kedvezőtlen tendenciák erősödnek. Olyan szituációk keletkeznek, amelyre a mozgalom nincs felkészülve. A területi revíziók, a zsidótörvények, a fasiszta Németország győzelmes hadjárata, a szovjetunió elleni háború új problémák elé állítja az SZDP-t. Tekintélyes, értékes politikusokat, publicistákat kénytelen "félreállítani". A német-szovjet háború kirobbanása után a párt nehéz helyzetbe kerül. A párt által hirdetett demokratikus szocializmus, amely egyszerre utasítja el a fasizmust és a bolsevizmust - a háború éveiben - már nem folytatható, pedig a mozgalomnak éppen most lenne erre a legnagyobb szüksége. A bolsevizmus bírálata a kormányt segítené, a kommunisták és a baloldal elleni harcában kedvezne a szélsőjobboldali pártoknak és dezorientálná a társadalmat. Az SZDP tehát a helyzet foglya.

A háború menete, a keleti-front eseményei világossá teszik, hogy a Szovjetunió nem csupán győztes nagyhatalom lesz, hanem a háború utáni Magyarország politikai viszonyainak alakításában döntő szerephez jut. A szociáldemokrata párt vezetése felismeri, hogy a szovjet befolyás alá kerülő országban a bolsevizmust és a fasizmust egyaránt elutasító politikát antikommunistának, szovjet-ellenesnek fogják minősíteni. Az 1937. április 4-5-én megtartott kongresszusa egyaránt elhatárolja a pártot a fasizmustól és a bolsevizmustól. "Nem a fasizmus és a bolsevizmus, hanem a fasizmus és a demokrácia között folyik a küzdelem."¹⁵ ...A Szovjetuniótól és bolsevizmustól élesen el kell választani a szocializmust. A Szovjetunió állami, hatalmi forma, a szocializmus eljövendő társadalom. És mi nem akarjuk ennek az eljövendő társadalomnak az eszméjét kompromittálva átadni az elkövetkező nemzedéknek. A bolsevizmus éppen úgy, mint a nemzeti szocializmus a szocializmus ígéretével el akarja hódítani a tömege-

ket.”¹⁶ - olvasható a kongresszus állásfoglalásában.

A pártot a faszizmustól és a bolsevizmustól elhatároló politikusok a felszabadulásra, a szovjet befolyásra készülve nem maradhatnak az SZDP vezetői. A pártnak meg kell kísérelni, hogy eszméit, politikáját visszafogottan hirdesse, a politikai élvonaltól visszalépjen belső demokráciáját korlátozva, önállóságát átmenetileg feladva, tapasztalt vezetőit mellőzve lépjen a felszabadult ország politikai életébe. A párt vezetői 1945 augusztusában bizalmas úton hiteles információt kapnak a Jaltai Egyezményről. Felmérhetik a következményeket. Világossá válik hogy Keletről nem várhatnak kíméletet, Nyugatról nem kaphatnak oltalmat. A szociáldemokrata párt így lesz az MKP “testvérpártja”. Ez a tragédia egy ország egy nemzet tragédiája lett.^{16/a}

A lefejezett párt minden engedménye ellenére 1945 őszétől kezdve a legképtelenebb politikai vádak, a legkíméletlenebb támadásokat, a megalázások tömegét kapja “testvérpártjától”. Tény, hogy az SZDP az MKP-nak sem politikai vetélytársa, sem kritikusa nem lehetett. A két világháború közötti “bűnei” az antikommunizmusa, szovjetellenessége miatt az MKP vezetői már a felszabadulás előtt pusztulásra ítélték. Egy ilyen helyzetben lévő párt képtelen önmagát, politikáját és politikusaikat megvédeni. Az SZDP 1945 után csak hátráló árnyékpárt lehetett a felszabadult ország-

ban. A nógrádi szénmedencében is a “harcos egyéniségek” kerülnek előtérbe. A szociáldemokrata hagyományokon nevelkedett mozgalmi embereket háttérbe szorítják. Bűnösöknek tekintik.

A felszabadult Nógrádban is a két párt közötti egyenlőtlen harc állandósult. Az MKP vezetése nyilatkozataiban időnként elítélte az SZDP elleni durva támadásokat, miközben táplálta is és sohasem büntette azokat. A “két testvérpárt együttműködése” viharos gyorsasággal az MKP monopolhelyzetét eredményezte és legelőször a szénbányászatban. A társadalom számára fontos bányászmozgalmak az értékes politikai erőt képviselő de az önálló útra fel nem készült üzemi szervezetek már 1946 elején az MKP teljes és ellenőrizhetetlen alárendeltségébe kerültek.

A nógrádi bányászmozgalom ilyen előzmények, üldözések, tévedések után le nem tiszult érzelmekkel, súlyos indulatokkal, csodát váró reményekkel, sokféle módon idealizált jövőképevel érkezik az 1945-ös évben az új világ küszöbéhez. A két háború között felnövekedett bányásznemzedék, a demokrácia, a szocializmus ismerete nélkül politikailag szegényen lépi át ezt a küszöböt. Programjában a lebontásnak, a tagadásnak az elégtételnek van vonzása, az építés programja pedig túlságosan elnagyolt. Az út megválasztásában, az irányváltásban az érzelmek, az illúziók válnak uralkodóvá.

Jegyzetek II.

12. Szekeres József: idézett mű 231. oldal
 - Országos Levéltár: A Salgótarjáni Kőszénbánya RT. 1943. okt. 5-7. ülése.
 - Bányászszakszervezet iratai 3/1943. Párttörténeti Intézet
13. Szekeres József: idézett mű 231. és 243. oldal
- 13/a. Lássan József: A Nógrádi Szénbányászat Felszabadulás utáni Műszak Története. II. kötet 66. oldal

- 13/b. Dokumentumok a Magyar Szénbányászat Történetéből (1945-1949) 75. oldal 50.sz.dok. Kossuth, 1975
14. Gergely Ernő-Jakab Sándor: A szénbányászok élet- és munkakörülményei. 1945-1948. 17. oldal
15. Mónus Illés válogatott írásai. Kossuth 1988. 361. oldal
16. Uo. 364. oldal
- 16/a. Balogh Sándor: Választások Magyarországon 1945. (Kossuth, 1984) 16. oldal

Somogyi Magda

“Áldassék, ki igazságosan ítél”

(*Borüch dájén hóemesz*)*

1944. június 6-án nem élek Szécsényben, de időközönként hazalátogatok. Legutóbb 1982 nyarán jártam megint szülővárosomban és szokás szerint betértem a zsidó temetőbe is, hogy ezúttal diafelvételt készítek a deportálásban meghalt zsidók emlékére állított oszlopról, és külön egy-egy képet Klein Arnold és Családja, vagyis Szüleim, Testvéreim, meg a legközelebbi hozzátartozóim névsoráról, hogy néha legalább a nevüket láthassam. Néhány nagyon régi fotó megmaradt a Budapesten élő Nagynénémnél, azokat gonddal őrööm, de Nagymamáról és Apám, Anyám testvéréről, azok gyerekeiről sajnos nem találtam fényképet, csak elmosódott arcvonalakat őriz az emlékezetem.

Az emlékoszlop háromszázegy nevet sorol fel, amely önmagában véve is iszonyú szám, de ez is még megtoldható a várandós anyák névtelen magzataival, akiket a haláltáborok felé tartó marhavagonokban vetéltek el, meg *Rusznják Rózi* nevével, aki tévedésből kimaradt, azonkívül a szécsényi gyógyszerész házaspárral, *Bolgár Miklós* és *Bolgár Miklós-néval*, akik elhurcolásuk reggelén bevették a maguk-készítette mérget és a lehetőségekhez képest fájdalommentesen haltak meg azon a szerelvénnyel, amely az első állomáshelyünkre, egy Szécsényhez közeli gyűjtőtelepre vitt bennünket. A Bolgár házaspárról kevesen tudták, hogy zsidó származásúak, hiszen még fiatal korukban kikeresztelkedtek és asszimilációs törekvésük bizonyosságul “Patika a Szentháromság” címzett gyógyszerterület nyitottak, éppen a Szentháromság szobor mögött, gondosan ápolva a szobor köré ültetett virágos kertet valamint a katolikus vallás hagyományait. Több évtizedes fáradozásuk

meddőnek bizonyult, a zsidó törvények éppen úgy vonatkoztak rájuk is, ahogyan minden más zsidóra.

Együtt indultak el velünk, de nem oda érkeztek, ahová mi. Amikor Anyám a vonaton ránézett a már mozdulatlanul merevedett házaspárra, jobb keze mutató- és középső ujját a szájához érintette, majd bal tenyerébe dörzsölte - kézmosás jelképeként -, hogy “bróchet” mondhasson, félhangosan mormolta: “Borüch dájén hóemesz”, Áldassék, ki igazságosan ítél. Ő mondta el a halotti imát a hozzátartozók helyett, szánva az üldözötteket, még akkor is, ha azok hitehagyottak voltak. Sárga csillagos sorstársaink Anyám szemében bűnbocsánatot nyertek.

Diszkrimináció

Pici gyerekkorom óta, ameddig csak vissza tudok emlékezni, zsidó voltam különös állapotot jelentett. *Más*, mint a többi gyerek.

*A Szécsény-vidéki héber (askenázi) nyelvű szerző szerint: “Áldassék, ki igazságosan ítél”. (a szerző közlése)

pedig akkor még - a 30-as évek közepén - a felnőtteket nem sújtotta olyan erős diszkrimináció, mint a zsidó gyerekeket. Iskolába már nem felnőtt kísérettel jártunk, tehát ki voltunk szolgáltatva a túlerőben lévő, hasonló korú gyerekeknek. Sokszor megverték, leköpdös-tek és csak ritkán úsztuk meg annyival, hogy végig kellett hallgatnunk a csúfolódó rigmusokat:

*Zsidó, zsinigre való,
Pesten van egy karó
az is arra való.*

Volt egy másik népszerű változata is:

*Egy szem dió, két szem dió
látott szájú, büdös zsidó.*

Sokszor tettük meg sírva az utat a drága kis barátommal, Haas Pistával, aki bár szembe szállt a támadókkal, hogy megvédjen, de mindig ő húzta a rövidebbet, amiért tőlem elhárította a közvetlen veszélyt.

Sokszor végződött sírással az egyenlőtlen hadakozás, Pista pedig visszakarta a sapkáját (amit elkoboztak, de vissza is adtak) -, mert nem megkárosítani, csupán megalázni akartak ellenfeleink.

A zsidóüldözés az én tudatomban olyan állapotként élt, amelyen nem lehet változtatni, el kell viselnünk, mint valami velünk-született kórt. Azután létrejöttek a zsidótörvények, amelyek államilag szentesítették negatív előjelű megkülönböztetésünket.

“Gerópe” legyen!

Hogy a Szécsényi Hatóság mennyire volt törvénytisztelő és milyen ügybuzgalommal hajtotta végre a zsidótörvényeket, ma már nem firtatom. Egy-két “apróságot” viszont megjegyeznék, amely még ma is feloldhatatlan szomorúsággal tölt el. Az egyik ilyen rendelkezés: *Braun Sándor* nevű nagybátyámnak be kellett szolgáltatnia az egyetlen szabóvasalóját. Aki nem szabás-varrással tengette életét Szécsényben, az is tudja, hogy ezzel gyakorlatilag megfosztották az amúgy is csekély ke-

nyérkereseti lehetőségétől. A szabóvasaló olyan nélkülözhetelen kellett egy férfiszabó számára, mint a tű vagy a varrógép.

Az a rendelet országos érvényű volt, ám a 44 előtti évek folyamán, fokozatosan tették lehetetlenné a zsidó kereskedők, iparosok, alkalmazottak és egyéb foglalkozásúak egzisztenciáját. (Zsidó nem lehetett többé kocsmáros, nem tarthatott trafikárút, később lisztet, cukrot és más jegyre vagy nem jegyre kapható élelmiszert, stb.)

Édesapám amúgyis hátrányos helyzetből indult, hisz ő maga is, Édesanyám is sokgyermekes családból származott, a Szülők támogatását nem élvezhették, ráadásul maguknak is négy gyerekük volt, nem csoda hát, hogy elsőik között és legmélyebben sújtotta őket a zsidótörvények meghozatala. Apám hamarosan a szécsényi zsidó hitközség támogatásából élt. (Havi 25 pengő fizetést kapott.) Rendkívül ügyeskedő lévén csirkeólat fabrikált és baromfi tenyésztéshez fogott, hogy elláthassa élelemmel a családját. Az udvar elkerített kisparcelláját fölástá, zöldségféléit termesztett, a konyhánkban pedig egy szakajtóban terpeszkedett a tojásain Anyám kotlósa. Hihetetlen izgalommal vártuk a kiscsirkék születését, és családi krónikánk jeles eseményeként tartotta számon azt a napot, amikor az első kiscsirke feltörte a tojáshéját.

Szépen növekedtek a csibék, már néhány hetesek voltak, tehát a kotlóssal együtt a csirkeólatban éjszakáztak, amikor egyik éjszaka hangos kotkodácsolásra riadtak a Szüleim. Apám ki akart rohanni, de Anyám nem engedte. Csak hajnalban, amikor már teljesen elült minden zaj, akkor ment ki Apám megnézni, hogy mi történt, és végtelen szomorúsággal látta, hogy egyetlen csirke sem maradt az ólatban, a kotlóssal együtt valamennyi eltűnt.

“Gepőre” legyen – (“áldozat” legyen) – mondta Édesanyám, hogy megvigasztalja Apámat, akinek a keserű válaszmolyát, mint jellegzetes fényképét ma is tisztán

örzöm. Kihez fordulhattunk volna panaszra, hogy megloptak minket, hogy megfosztottak egyetlen élelemforrásunktól, hogy korábban éhezésre ítélték, mint a községbeli sorstársainkat. Egy zsidó panaszát ki orvosolta volna, egyáltalán ki hallgatta volna meg?

Sovány vizsgálásul hagyományainkhoz fordultunk, amelyek szerint haragvó Istenünk a békéltető áldozat láttán megenyhül irántunk, könyörületessé válik és irgalmába fogad. Ezért mondta drága Anyám Sándor bácsi vasalójára, a csirkéinkre és bármilyen csekély vagy súlyos anyagi kár ért, hogy "gepőre" legyen, ezzel engesztelődjék ki a zsidók Istene.

A zsidókra vonatkozó tilalomzón valósággal elborított, ilyen volt többek között az utazási tilalom bármilyen járművön, amelyet Laci bátyám élete kockáztatása árán szegett meg és hazautazott Pestről elbúcsúzni. Akkor látta Szüleimet, két Testvéremet utoljára.

A gyülekezési tilalomról akkor értesültünk, amikor a rabbi felesége által fenntartott Irodalmi Kört a szécsényi hatóság feloszlatta. Ez az Irodalmi Kör abból állt, hogy a rabbiné zsidó írók alkotásaiból szemelvényeket olvasott fel a hetente egyszer tartott összejövetelen és valamelyik gyerek elszavalt egy-egy verset, emelve az összejövetel fényét. A gyülekezési tilalmat nem sérelmezem annyira, azt viszont annál inkább, hogy Szécsényből leelőször és egyedül a rabbi kellett sürgősen inernálni, magára hagyva kétségbeesett feleségét négy kicsi gyerekével. A legidősebb hét éves volt. Pár napra rá aztán az egész családot elhurcolták, megfosztva őket attól a csekély és kétes vigasztól is, hogy legalább a község valamennyi zsidójával együtt úzzék ki az otthonukból: megfosztották őket barátaiktól, ismerőseiktől is.

A jogfosztottság stációit nem akarom, nem is tudnám rendre felsorolni, inkább az 1944-es év első hónapjairól, a szécsényi gettó létesítéséről szólok - az utókor számára -

hogy fennmaradjon, a szégyenletes történelemről, amely "Szécsénynek, az Ipolyvölgye szívének, a Palócföld egyik büszkesésének" honismeretéhez ugyanúgy hozzátartozik, mint a többi: a már közzétett értékes, más jellegű tanulmány, krónika, pozitívan korszakformáló esemény, amelyekről a Szécsényi Honismereti Híradó annyi szeretettel tudósít.

A gettó

Napok óta rebesgették, hogy hamarosan gettóba tömörítik a község zsidó lakosságát, de a parancs egyelőre késett, és mi abban reménykedtünk, hogy vaklárma volt a hír. Gyógyíthatatlanul bizakodtunk, hogy nem fordul rosszabbra a sorsunk. Miből táplálkozott ez az elképesztő naivitás, miért hittünk szüntelen optimizmussal valami váratlan fordulatban? Az előzmények semmiképpen nem indokolták.

Aztán egyik napon azzal a hírrrel jött haza Apám, hogy másnap kezdődik a költözés. Ahol a zsidó templom és az elemi iskola állott, azt a két utcát jelölte ki a szécsényi hatóság gettónak. Itt már különben is lakott néhány zsidó család, Fischer rabbiék, Davidovics kántorék, *Ungár Alfrédék*, Sternék, *Klein Arnoldék*, Madarászék, Rusznyákék és a Márkus család. Ezek természetesen a lakásaikba fogadták a hozzátartozóikat, jóbarátokat, a kényszerű zsúfoltságot némileg azzal enyhítvén, hogy közelállók osztoznak a csöppnyi területen.

Hogy mit jelentett az elkülönítés a zsidók számára, az már a lakáskörülményeikből is kiderül. A családom helyzetét pontosan ismerem, tehát arról szólok. Két szoba konyhás lakásban laktunk az iskola-házban. Hozzánk költözött a Nagyanyám, *Klein Hermanné* és Hajnal, a lánya. Nagybátyám, Braun Sándor és Felesége, és a fogadott gyerekük, Rosenfeld Laci. Ők lakták a belső szobát, a külső szoba Anyámnak, Apámnak, Edit és Tibi nevű

testvéremnek és nekem jutott, a konyhába pedig *Klein Józsefné*, Vilma nevű nagynéném a kislányával, Marikával költözött. Tehát tizenegyen éltünk egy kb. 38-40 négyzetméteres lakásban és sorstársainkhoz viszonyítva még nem is a legmostohább módon.

A gettóba költözött zsidók néhány ruhadarabon és ételmen kívül jóformán semmit sem vihettek magukkal, mert a befogadók megsztották a bútoraikat, edényeiket, és általában a létfenntartáshoz nélkülözhetetlennek vélt dolgokat a befogadottakkal, másra nem tudtak helyet szorítani. (Azért használom a "nélkülözhetetlennek vélt" kifejezést, mert hamarosan - már az Auschwitz felé tartó vagonokban - megtanultuk, hogy a tiszta levegőn kívül jó ideig semmi sem nélkülözhetetlen, hiszen annak is híjával utaztunk négy napig a haláltábor felé.)

Elkezdődött tehát a megpróbáltatásaink újabb szakasza: a gettóélet. Szigorú rendszabályok határozták meg a napi programunkat. Ha jól emlékszem d.e. 10-től d.u. 6-ig volt szabad elhagyni a gettó területét, ezt az időt a felnőttek elsősorban élelemszerzésre használták, és megpróbálták híreket szerezni, a nem zsidó kapcsolatokat ápolni (már amennyire a gyűlölet, megfélemlítés és más objektív összefüggések lehetővé tették azt) szóval valami módon kitörni a rács mögül. A rács majdnem szó szerint értendő, ugyanis egyre-másra érkeztek a parancsok, hogy palánkot kell építenünk a gettó köré! Máig sem találok más magyarázatot erre, mint a szándékos megaláztatást, egyikét a számtalanok közül: talán így jobban hasonlítottunk a karámba terelt állatokhoz. (Palánk nélkül sem mertünk kilépni tiltott időben a gettóból.)

A fiatalok napközben a szűkreszabott helyen, a kis utcákon sétálhattak, beszélgettek, próbáltak élni, amint az a tizenévesek létszükséglete, hogy találkozzanak egymással, nevetgéljenek, "szórakozzanak", amelyet azonban hamarosan újabb szigorú rendszabályok

kal szintén megszüntetett a hatóság. Az összekötő gettóparancsnok, László doktor közölte a szülőkkel, hogy a zsidók ne lófrájanak az utcákon, ne csináljanak zsvajt, hanem húzódnak be a házaikba.

Behúzódtunk tehát és jobb híján újabb sárga csillagokat varrtunk, hogy minden ruhára, kabátra jusson és ne kelljen minduntalan lefejteni, majd átvarni arra a ruhadarabra, amiben kiléptünk az utcára. Rendelet határozta meg a napi programunkat, életmódunkat, mozgási területünket, már-már azt is, hogyan vegyünk lélegzetet.

A szobák udvarra és utcára nyíló ablakait, amint leszállt az este, egyaránt fekete papírral kellett beborítanunk, és csak elsötétített lakásban gyújthattunk villanyt, lámpát vagy gyertyát, kinek mire teltt. (Ez a rendelet a háborúra való tekintettel viszont az egész községe vonatkozott.)

A zsúfolt lakásban nehezen mozogtunk, mint említettem, a konyha szobává lépett elő, viszont a népes családuknak étkeznie kellett. A leleményes Apám fölállította az udvarban a sátrat, amelyet a hagyományaink szerint sátoros ünnepen használtunk, ott étkeztünk és a gyorsforralónak nevezett pici kis spirituszfőzőn készült naponként szegényes ebédünk. (Háromlábú pici vas állvány, köralakú tálkával, a tálkában spiritusz, rajta rácsos fedél, amin az edény állt.) Élelemnek szűkiben voltunk, nehéz volt a beszerzés és a kevéske cse-reárunk is alaposan megcsappant. Édesapám egykori fűszerüzletéből még maradt némi köménymag, bors, szegfűszeg, só, paprika és egyéb fűszerárú, amit a szigorú tilalom ellenére is kicsempészünk a gettóból és elcseréltük krumplira, káposztára, vöröshagymára, zöldségfélére. A szigorú tilalom a helybeli termelőket is meggátolta, hogy bemenjenek a gettóba és a termékeiket eladják, elcseréljék, esetleg elajándékozzák a zsidóknak. Nagyon kockázatos volt az ilyesmi, mert azonnali internálással fenyegették a törvényszegőket

– mármint a zsidó törvényszegőt -, tudomás szerint nem-zsidó lakost soha sem kaptak törvényszegésen, legalábbis semmiféle retorzióval nem éltek velük szemben.

Gettóéletünk “változatossá” tételéről a zsidótörvények gondoskodtak, de hogy a szécsényi hatóság mennyire buzgón hajtotta végre azokat, és kifogyhatatlan fantáziával, mennyivel licitált rá, arról nem tudok utólag, jó negyven év távlatából pontos mérleget készíteni. Annyi bizonyos, hogy az újabb és újabb rendeletek országos, vagy csupán helyi jellegét megállapítani nem állt módunkban: a zsidóknak már régen (természetesen térítés nélkül) be kellett szolgáltatniuk a rádióikat (zsidó ne hallgasson rádiót). Újságot nem járathattak és - balszerencse vagy szerencse(?) - teljesen elapadtak a hírforrásaink, a gyéren beszivárgó híreket nem-zsidó régi szomszédainktól szereztük, akik jó vagy rosszindulattól vezérelve félelemből, szánalomból vagy mert maguk sem tudták, nemigen tájékoztattak a valóságos politikai helyzetről.

Noshát, miben állt a foglalkoztatásunk? Egy napon összeszedték a gettó fiatalságát és elvitték dolgozni. Vagonokba raktunk bakancsokat. Ásót, kapát és egyéb mezőgazdasági szerszámokat vittünk egyik raktárból a másikba, földet talicskáztunk ide-oda, aminek a hasznát vagy értelmét sem akkor sem utólag nem láttam, de nem is kutattam. (Azt hiszem, amióta eszméltem, ismertem azt a törvényt, hogy a zsidóknak tudomásul kell vennie: más mint a többi, ne fürkészsze, mit, miért kell tennie.) Erre a munkára csak két-három alkalommal vezényeltek, többször nem. Azt viszont kihirdették a gettóban, hogy amikor megszólal a légiriadó, akár éjjel, akár nappal, a zsidók ásóval a kézben induljanak a megadott helyre, és álljanak készenlétben - esetleges bombázás utáni - romeltakarító munkára.

A légiriadó sokszor megszólalt gettóéletünk néhány hetében, de bölcs Édesapám tanácsára soha nem mentünk sehova, és amint

megtudtuk, lassanként a többiek is elmaradoztak, ugyanis a megadott helyen a zsidókon kívül senki nem volt, aki számonkérte a parancsvégrehajtást vagy további parancsal el látott volna.

Gettóéletünk napjait önmagában véve a létünk megszervezése is betöltötte, mert főzni, mosni, tisztálkodni, takarítani olyan lakásban, ahol minden tenyérmű hely a képtelenségig ki volt használva, szinte emberfeletti munkának számított. Ám ezt “megkeserítette” (nem humoros ilyen összefüggésben ez a szó?) még a zsidók rettegéssel teli percei, megfélemlítésük és kínzatusuk fokozásaképpen az, hogy egyre sűrűbben rendelték raportra a gettóparancsnokot. Egyik napon pedig azt a fenyegető üzenetet hozta, hogy ha még egyszer légiriadó esetén valamelyik zsidó fényjelet ad le az ellenséges repülőnek, akkor a még otthon lévő férfiakat is kivétel nélkül azonnal internálják. A megfigyelés szerint a fényjel a zsidó iskola felől volt észlelhető, de nem tudták pontosan kideríteni, hol történt és ki volt a bűn elkövetője. Szörnyű pánikban ült össze családunk és Vilma néném töredelmes vallomást tett házi ítélszékünk előtt. Az történt ugyanis, hogy a kislánya éppen számárhögésben szenvedett, a fuldokló köhögést viszont hányás követte minden alkalommal. Azon a bizonyos éjszakán Vilma néném “adott le” fényjelzést, ugyanis a konyhaablakra már nem jutott fekete papír és amikor Marikát elővette a roham, Vilma néném a sötétben sehhol sem találta az éjjelit, hogy abba, és ne az ágyneműre hányjon a gyerek, rémületében meggyújtott hát egy szál gyufát abban a vélt hitben, hogy a néhány másodpercig tartó fényt úgysem veszik észre. Tévedett.

Túléltük szerencsésen a fényjel-históriát, amikor újabb rendeletet közvetített László doktor. Nevezetesen 24 órán belül mindenfajta értéket, gyűrűt, drágakövet, aranyat, ékszeret, stb. be kell szolgáltatni a zsidóknak. Kizárólag a jeggyűrűt tarthatják meg

egyelőre. - Minden új rendelet tápot adott a félelem szülte találgatások kifogyhatatlan özönének. Egymást riogattuk olyasmivel, ami a hivatalos előzmények természetes reakciója volt, mint az is, hogy hamarosan házkutatás lesz, és ahol megengedhetetlen mennyiségű élelemre, ruhaneműre, textiliára vagy más holmira akadnak, ott a tulajdonost szörnyű büntetéssel sújtják. Elkezdődött hát nagy titokban a csereberélés, este, sötétedés után besurrantunk egymás lakásába, és a szappantól, törülközőtől, konyharuhától kezdve egy-egy vég vászonig gazdát cseréltek a holmik, pontosabban: anyagi javainkat elosztottuk egymás között, hogy mindenki megengedhető szinten birtokolja mindazt, amit pár héttel később amúgyis ott kell hagynia, máig sem tudni név szerint kiknek a számára.

Az anyagi javak biztonságba helyezése már régen gondot okozott, mert az utolsó pillanatokig nem hittünk a megsemmisítő légekről szóló "rémhíreknek", nem hittük, hogy ki akarnak irtani minket, amiért zsidók vagyunk.

Az értékek beszolgáltatása úgy látszik nem történt olyan mértékben, ami kielégítette a Hatóságot, ezért az értékrejtegetéssel vádolt családok tagjait megkísérelték egyenként szóra bírni. A zsidó elemi iskola osztálytermében ült össze a vallató bizottság, és bár halálbüntetés terhe mellett tilos volt elárulni, hogy milyen módon folyt a kihallgatás, az mégis kiszivárgott. A gyanúsított férfiak és nők meztelen talpait addig korbácsolták, amíg vagy megúnták a pribékek vagy mégiscsak előke-rült egy-egy nyakék, gyűrű, lánc vagy drágakő. (Tanúsíthatja az életben maradt és az auschwitz-i lágerből hazatért *Gróf Marika* – mai nevét nem tudom –, akinek az Édesanyját ölben kellett hazavinni a kihallgatásról és utána még napokig nem tudott talpraállni.)

Transzportálás

Június első napján történetett, már régen

nem tartottam számon a dátumokat - amikor újabb parancs érkezett. Minden személy csomagoljon hátizsákba egy váltás fehérmeműt, egy váltás ruhát, egy pár cipőt, két pár zoknit, hat zsebkendőt, készítsen össze ágyneműt és álljunk útrakészen, mert bármelyik pillanatban munkára transzportálhatnak, ismeretlen helyre, a fölkészülésre viszont csak harminc percnyi időt adhatnak. "Megható humanitással" gondoskodtak rólunk, amint az a későbbiekből is kiderült.

Összecsomagoltunk és néhány óráig kerülgettük a tizenegy hátizsákot, botladoztunk közöttük, aztán mindent visszarakunk a helyére, mert az ingerültség kiapadhatatlan forrása lett az iszonyatos helyszűke, ahol már a felnőttek sem tudták fegyelmezni magukat, nemhogy a lakásban élő két kicsi gyerek. Azt hiszem, június 6-án történt, a keltezés nem biztos, csak az időpont, hogy hajnali négy órakor riasztották a gettót. Elérkezett az indulás ideje. Harminc perc alatt kellett felöltözni, elkészülni, hátizsákokba rakni az engedélyezett holmikot, kitenni az udvarra és ágyneművel együtt kimenni a lakásból. Az ajtót lepecsételték, többé nem volt szabad oda belépni. Összecsomagoltunk tehát egy fél óra alatt, a két kicsit is felöltöztettük. - Honnan volt annyi önfegyelme a hét és tíz éveseknek, hogy egyetlen zokszó nélkül keltek föl, öltöztek, készülődtek? Honnan volt Apámnak annyi ereje és ideje, hogy mindnyájunk hátizsákját bekötözte? És Anyámnak, aki megnézte, hogy nem felejtettünk-e ki valamit, reggelit készített, kávét, kenyeret! Aztán kimentünk az udvarra. Miután lepecsételték a lakást bármelyik pillanatban parancsot kaphattunk az indulásra. Anyám még megfőzött két tojást a gyorsforralón, hogy az üveg lekváron és kenyéren kívül legyen egyéb étel-münk is az útra. Ennivalónk más, akkor már nem volt.

Hajnali fél öttől a szabad ég alatt járkáltunk, batyúba kötött ágyneműinken üldögél-

tünk, és vártuk az indulás pillanatát. Az iskola udvara megtelt gyerekekkel, a kicsik felélénkültek, a felnőttek egyre fáradtabbak lettek - és órákig nem történt semmi, leszámítva azt, hogy olyan elemi csapás is sújtott bennünket, amiről igazán nem tehetett a hatóság. - Nyolc óra körül eleredt az eső és nem húzódhattunk fedél alá. Bőrig áztunk, ronggyá ázott a családok dunnája, párnája, hátizsákja. De Isten kiválasztott népének hihetetlen szerencséjére a kiadós záport estig tartó napsütés követte, megszáradtunk, igaz, hogy sárosak, szennyesek lettünk és nem volt hol megmosdanunk, de legalább nem fáztunk.

Szívfacsaró látvány volt Rusznyák Rózsiának a négy év körüli kislánya, aki mezítláb, csapzottan - kétágú hajfonatának csak egyikében volt egy kibomlott piros masni - ott kóválygott sírva a zsidóváros telephöz hasonló iskolaudvaron, karjába szorítva fakanálból készített bábuját. Hol egyik, hol másik család szánta meg és nyomott a kezébe egy darabka zsíros vagy lekváros kenyeret. Neki nemcsak hátizsákja, cipője sem volt a nagy útra. De talán ennél az elárvult gyereknél is jobban szántuk a Schwarcz házaspárt, aki egyedül maradhatott Szécsényben, mivel Schwarcz bácsi száz százalékos hadirokkantsága révén olyan érdemeket szerzett az első világháborúban, amelynek fénye egy időre elhomályosította zsidó voltát. Aggódtunk értük, hiszen Laci nevű nevelt fiukat már munkaszolgálatra vitték, féltettük, mi lesz velük teljesen egyedül, zsidók nélkül ebben az iszonyú világban.

„Szerencsére” alaptalan volt az aggodalmunk, ugyanis az a hír járta, őket éppúgy elhurcolták, hogyan minket, de érdemeikre való tekintettel megkülönböztetett módon, vagyis néhány nappal később, barátaiktól, ismerőseiktől megfosztva, idegen csoporttal.

Végre délután négy órakor sorakoztattak, és az úttesten vonultunk végig elcsigázottan, iszonyú bugyrainkkal, az elnéptelenedett község főutcáján a vasútállomásra, ahol a zsidók

számára fönntartott szerelvény elindult velünk számomra ismeretlen helyre, otthonainkból való kiűzetésünk első állomására.

Hogy útközben szálltak-e föl a vonatra a csendőrök német járőrökkel, vagy Szécsényből utaztak velünk, azt nem tudom, csak arra emlékszem, hogy utazásunk alatt gondosan megvizsgálták hátizsákjaink tartalmát, kézitáskáinkat, az értéknek vagy luxusnak ítélt személyes holmijainkat elszedték. Elvették Edit nővérem kis fém púdertartóját, más nőktől is a rúzsot, púdert, retikülbe való tükröt, egyéb csecsebecsét, ahogyan a férfiaktól is - ha hoztak magukkal - az értékesnek ítélt kézelőgombot, bicskát és hasonló apróságot, amelyekhez talán, mint emlékezhez ragaszkodtak, mert legközelebbi hozzátartozóiktól kaphatták. Itt „szabadítottak” meg további fölösleges holmijainktól, vagyis láncokat, egyéb apróságokat mindent „átvettek megőrzésre”. Szürkületkor állt meg a szerelvény általam ismeretlen helyen, nyílt terepen, ahol leszállítottak és néhány száz méter gyalogút után egy majorba tereltek. Annak egyik hodályát foglalhattuk el.

Ebben a hodályban a megaláztatásunk az eddigieknél ha lehet még „magasabb” szinten történt.

A családokat (férfiakat, nőket vegyesen) egy-egy sarokban mégegyszer ellenőrizték, nem rejtettek-e el maguknál valamilyen értéket, hogy nem játszották-e ki a törvényt, és mégiscsak magukkal hozták a be nem szolgáltatott kincseiket.

A testi motozás a következőképpen zajlott: le kellett meztelenre vetkőznünk. A mi családunkat a Szécsényben mindenki által Gólya néninek hívott szülésznő vizsgálta meg - ma sem tudok elérékenyülés nélkül gondolni őszinte emberségére, és arra, hogy milyen kelletlenül tett eleget a parancsnak. Tehát vetkőztünk. A kis Öcsém előtt vetkőztünk, akinek ma is látom a szemét, iszonyat ült benne, hogy látva Apánk, a család támaszának,

erősségének kiszolgáltatottságát. Rémülete fokozódott, azért hogy hogyan létezhet olyan hatalom, amely Apánknak, Anyánknak egyaránt parancsol, amely előtt ők is védtelenek. Talán most döbbsen rá először tízéves életének ártatlan tudatosságával, hogy a zsidó más, mint a többi ember. Apám sosem vetkőzött le a gyerekei előtt, és mi nem mertünk egymásra nézni, mert szégyellünk, hogy Apánk meztelen. Edit nővérem éppen gyengélkedő időszakában volt és Anyám féltékeny kérte Gólya nénit, hogy neki ne kelljen levetni a bugyiját. - "Jól van, jól van, hiszen ismerem magukat Kleinné asszony." - Ma is hallom a szavait. Nagy bátorságra, mély humanitásra vallottak.

Túlestünk a testi motozáson, mindenki, kivétel nélkül. A tíz hónapos csecsemőtől kezdve - ilyen is volt közöttünk - a legöregebbekig. Nem tudom, hogy találtak-e valakinél valamit, nem valószínű, de hogy miért kellett az utolsó kontrollhoz is egy madame, azt nem nehéz kitalálni.

Keservesen telt az első éjszaka. Az elcsigázott emberek nemigen tudtak aludni, a létbizonytalanság, a jövőtől való félelmen kívül egyéb okok is ébren tartottak bennünket. Minket, Szécsényben, a községben mindenki által jól ismert, jámbor, elmebeteg nagynénem, Hajnalka nem hagyott aludni, de akinek még úgy ahogy lehetett parancsolni, és ha nem is ment simán, valamiképp mégis hajlandó volt a földre ágyazott fekhelyén maradni. A másik szerencsétlen viszont, a "Kisfejú Klári", aki negyven év körül lehetett akkor,

értelme pedig a két-három éves gyerek szintjén mozgott, sehogysem tudott beletörődni a szokatlan körülményekbe, egész éjjel járkált az emberek testein taposva - nagyon szűk helyen kellett elférnünk -, ami érthető, hangos méltatlankodást, ordítózást, szitkokat váltott ki az emberekből, kinek-kinek vérmérséklete szerint.

Parancsnokunk továbbra is László doktor maradt, ő tájékoztatott a további teendőkről. A fiatalokat nappal mezei munkára vezényelték, ennek fejében reggelenként tejet kaptunk, és emlékezetem szerint még némi krumplihoz is jutottunk, amit az "otthon" maradt idősebbek megfőztek.

Hogy hány napig tartott az új gyűjtőtábori életünk, nem emlékszem. Zaklatott létünk, a hontalanság, álmatlanság, kimerültség miatt képtelen voltam számontartani a napokat, nem is érdekelt, inkább az izgatott, hogy mikor megyünk már tovább, arra a "végleges" helyre, amiről óráról-órára újabb hírek keringtek, és amit annyira vártunk, mert valahogy úgy képzeltük, hogy végzendő munkánk ellenszolgáltatásaként megfelelő szállást és munkabért fogunk kapni. Ott átvészeltük valahogyan a háborút, és a fölszabadító angol vagy orosz csapatok igazságot szolgáltatnak, visszakapjuk létező jogunkat, és új jövő vár a zsidóságra.

Kevés idő telt el, zárt marhavagonokban (egy vagonban kb. 80-82 ember) 1 ivóvízzel teli vödörrel, 1 szennyvödörrel, nagyon kevés élelemmel útnak indítottak bennünket az auschwitz haláltáborba.

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI POLYÓIRAT

**Public literature and art monthly of the
Culture Department of Nógrád County.**

Prepared by Publisher Mikszáth.

Chief editor: József Pál

Chief publisher: Dr. János Németh

Address of editorial office:

H-3101 Salgótarján, Pf.: 270.

Tel: (0036) 32-14-367, 32-11-760

Pályázati felhívás

A Nógrád Megyei Közgyűlés, valamint a PALÓCFÖLD közéleti, irodalmi, művészeti folyóirat szerkesztősége 1991. évre is meghirdeti a MADÁCH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott művekkel lehet nevezni, melyek elmélyült szakmai igénnyel mutatják be valóságunk közérdekűen időszerű kérdéseit, illetőleg, amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

A jelíges pályamunkákat három gépelt példányban 1991. december 1-ig lehet benyújtani a PALÓCFÖLD szerkesztőségének címére. (3100 Salgótarján, Rákóczi ut 192. sz. Postafiók: 270.) Kérjük, hogy lezárt, külön borítékban mellékeljék a jelíge feloldását.

PÁLYADÍJAK:

1. Szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány kategóriában
- I. díj: 20 000 Ft
  - II. díj: 15 000 Ft
  - III. díj: 10 000 Ft

2. Versek, széprózai művek kategóriában

- I. díj: 20 000 Ft
- II. díj: 15 000 Ft
- III. díj: 10 000 Ft

Balassagyarmat város különdíja
Salgótarján város különdíja

Eredményhirdetésre 1992. januárjában, a hagyományos Madách-ünnepség keretében kerül sor, amelyre a díjnyertes szerzőket külön értesítéssel hívjuk meg. A díjazott művek első közlésének jogát a PALÓCFÖLD folyóirat magának fenntartja. (Csak a szakzsűri által közlésre javasolt kéziratok sorsáért vállalunk felelősséget.)

A Madách-pályázat eredményhirdetését a folyóirat februári számában tesszük közzé.

NÓGRÁD MEGYEI KÖZGYŰLÉS
PALÓCFÖLD SZERKESZTŐSÉGE

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

25.- Ft